

An aerial photograph showing a large, dark blue lake with several small, forested islands. The surrounding land is a patchwork of green fields, forests, and small clusters of buildings. The sky is clear and blue.

Tampereen kaupunki

**Nurmi-Sorilan osayleiskaava
AITOLAHDEN
KULTTUURIYMPÄRISTÖINVENTOINTI**

Suunnittelupalvelut / Yleiskaavoitus 18.04.2007



AITOLAHDEN KULTTUURIYMPÄRISTÖINVENTOINTI

OSA I MAISEMAHISTORIASELVITYS

OSA II KULTTUURIYMPÄRISTÖKOhteet

OSA III KARTAT

SISÄLLYSLUETTELO

Esipuhe

OSA I

MAISEMAHISTORIASELVITYS

<i>Johdanto ja käsitteitä</i>	<i>9</i>
<i>1 Aitolahden maisemahistoriaa vanhan kartta-aineiston pohjalta</i>	<i>10</i>
1.1 <i>Lähteet ja menetelmät</i>	<i>10</i>
1.2 <i>Kartta-aineisto</i>	<i>10</i>
1.3 <i>Isojakoasetus 1757</i>	<i>12</i>
<i>2 Aitolahden vaiheita</i>	<i>14</i>
<i>3 Aitolahden maarekisterikylät ja maisema</i>	<i>17</i>
3.1 <i>Nurmi</i>	<i>17</i>
3.2 <i>Sorila</i>	<i>20</i>
3.3 <i>Palo</i>	<i>25</i>
3.4 <i>Laalahti</i>	<i>28</i>
3.5 <i>Hirviniemi</i>	<i>30</i>
3.6 <i>Aitoniemi</i>	<i>34</i>
<i>4 Aitolahden myllyt</i>	<i>37</i>
4.1 <i>Nurmin, Sorilan ja Palon kylän myllyt</i>	<i>37</i>
4.2 <i>Laalahden ja Hirviniemen myllyt</i>	<i>42</i>

OSA II

KULTTUURIYMPÄRISTÖKOHTEET 45

<i>5 Aitolahden kulttuuriympäristökohteet</i>	<i>46</i>
5.1 <i>Kulttuuriympäristökohteet</i>	<i>46</i>
5.2 <i>Kulttuuriympäristökohteiksi määriteltävät kohteet</i>	<i>46</i>
5.3 <i>Huomiota vaativat kohteet</i>	<i>46</i>
5.4 <i>Kiinteät muinaisjäännökset</i>	<i>46</i>
5.5 <i>Nurmi</i>	<i>48</i>
5.6 <i>Sorila</i>	<i>65</i>
5.7 <i>Palo</i>	<i>65</i>
5.8 <i>Laalahti</i>	<i>80</i>
5.9 <i>Hirviniemi</i>	<i>87</i>
5.10 <i>Aitoniemi</i>	<i>113</i>
<i>Lähteet</i>	<i>121</i>

OSA III

KARTAT

<i>1. Aitolahden maarekisterikylät ja kantatilat</i>	
<i>2. Aitolahden historiallinen maankäyttö 1700-luvun isojakokarttojen pohjalta</i>	
<i>3. Aitolahden historiallinen maankäyttö 1800-luvun karttojen pohjalta</i>	
<i>4. Aitolahden maankäyttö vuoden 1928 pitäjänkarttojen pohjalta</i>	
<i>5. Aitolahden maankäyttö vuoden 1953 peruskartan pohjalta</i>	
<i>6. Nurmin alueen maankäyttö</i>	
<i>7. Sorilan alueen maankäyttö</i>	
<i>8. Hirviniemen alueen maankäyttö</i>	
<i>9. Aitoniemen alueen maankäyttö</i>	
<i>10. Aitolahden kulttuuriympäristökohteet</i>	
<i>11a. Arvokkaat kokonaisuudet</i>	
<i>11b. Arvokkaat kokonaisuudet</i>	
<i>12. Sorilan kyläkeskus</i>	

ESIPUHE

Nurmi-Sorilan osayleiskaavatyön pohjaksi on valmisteltu erillisenä selvityksenä Aitolahden kulttuuriympäristöinventointi. Selvityksen ensimmäinen osa käsittelee Aitolahden maisemahistoriaa ja toinen osa kulttuuriympäristökohteita. Inventoinnin kolmas osa sisältää tutkitun aineiston pohjalta valmistuneen kartta-aineiston. Selvityksen pohjalta alueen tulevaa maankäyttöä voidaan suunnitella siten, että kaikkein arvokkaimmat kulttuuriympäristöt jäävät perinnöksi tuleville polville.

Selvitys on laadittu Tampereen kaupungin yhdyskuntapalveluiden suunnittelupalveluissa suunnitteluinsinööri Ulla-Kristiina Nummen toimesta syyskesällä 2005. Raportin taitosta on vastannut kaavoitusavustaja Pirjo Palokangas, isojakokarttojen rekisteröinnistä ja liitekartoista kaavoitusavustaja Maikki Jokinen ja kulttuuriympäristökohteiden sijaintikartoista kaavoitusavustaja Birgitta Helsing.

Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksikön rakennustutkija Hannele Kuitunen on ohjannut ja valvonut työtä sekä toiminut asiantuntijana kohteiden ja alueiden arvottamisessa.

Tampereella 18.4.2007

OSA I

MAISEMAHISTORIASELVITYS

Johdanto

Aitolahden maisemahistoriaselvitys on katsaus alueen maankäytön historiaan, jossa historiallisen kartta-aineiston avulla on selvitetty peltujen, niittyjen, myllyjen, teiden ja asuinpaikkojen sijainti sekä niiden kehitys ajan kuluessa. Selvityksessä tutkittu ajanjakso ulottuu 1700-luvun loppupuolelta sodan jälkeiseen aikaan, 1950-luvulle. Tutkittu alue käsittää entisen Aitolahden kunnan alueen maarekisterikylistä Aitoniemen, Hirviniemen, Laalahden, Sorilan, Palon ja Nurmin kylät. Alue on nykyisin osa Tampereen pohjoista suuraluetta, joka rajautuu etelässä ja lännessä Näsijärveen, Niihamanselkään ja Näsiselkään, pohjoisessa Teiskon kyliin, lähinnä Värmälään, idässä Kangasalan kuntaan, sekä kaakossa valtatiehen nro 9. Pitkään maaseutumaisena säilyneen Aitolahden kulttuurimaisema on ennen kaikkea perinteisten elinkeinojen tuottamaa kulttuurimaisemaa.

Maisemahistoriaselvitys on valmisteltu erillisenä selvityksenä Nurmi-Sorilan osayleiskaavatyön pohjaksi. Tarkoituksena on ollut löytää alueita, jotka ovat hyvin pitkään olleet samassa käytössä, ja ovat siksi arvokkaita kulttuuriympäristöjä. Selvityksen pohjalta alueen tulevaa maankäyttöä voidaan suunnitella siten, että kaikkein arvokkaimmat kulttuuriympäristöt jäävät perinnöksi tuleville polville.

Maisemahistorian lisäksi selvityksessä on esitelty alueen vanhaa rakennuskantaa ja vanhoja asuinpaikkoja ja niiden rakennuksia. Asuinpaikoista on valittu vanhimmat ja nykypäivään säilyneet kohteet.

Käsitteitä

Kulttuuriympäristö koostuu perinnemaisemasta, rakennetusta ympäristöstä ja muinaisjäänöksistä. Kulttuuriympäristö käsittää ympäristössä näkyvät jäljet sekä ihmisen meillä olevasta että jo loppuneesta toiminnasta. Rakennukset, rakenteet ja tilat ovat muodostaneet ja muodostavat yhä fyysiset puitteet ihmisen toiminnalle.

Maaseudun kulttuurimaisema on ennen kaikkea perinteisten elinkeinojen tuottamaa kulttuurimaisemaa. Metsien reunustamat niityt ja pellot sekä niiden lomassa kulkeva kylätie muodostavat avointa maisematilaa, jota paikoitellen talouskeskusten pihapiirit rakennuksineen ja puukujanteineen sekä luonnontilaisiksi jätetyt kasvillisuussaarekkeet rytmittävät. Olemassa oleva rakennettu ympäristö ajallisine kerrostumineen ja alueellisine ominaispiirteineen kertoo eri väestöryhmien elinehdoista ja elinoloista eri aikakausina - ihmisen ja luonnon vuorovaikutuksesta, sosiaalisista ja taloudellisista mahdollisuuksista hallinnollisten ja uskonnollisten tekijöiden vaikutuksen alaisuudessa ja teknisistä ratkaisuista.

Kulttuurimaisema on myös aina toiminnallinen yksikkö – ei ainoastaan visuaalinen. Maaseudun kulttuurimaiseman ydin on kylä, suomalaisen paikalliskulttuurin toimintayksikkö ja maaseudun kulttuurimaiseman historian tarkastelutaso. Kylä on ollut asutuksen leviämisen vaiheessa itsenäinen ja taloudellisesti omavarainen saareke, jonka sisällä on otettu maata viljelykäyttöön ja laajennettu asutusta alueellisten mallien mukaan. 1540-luvun kylät ovat nykyisiä maarekisterikyläjä ja muodostavat tilallisen organisaation perustason.

Kulttuuriympäristöinventoinnilla pyritään lisäämään tietoa ja tietoisuutta ympäristön ilmentämästä historiallisesta ulottuvuudesta ja kulttuurihistoriallisista kokonaisuuksista.

1 Aitolahden maisemahistoriaa vanhan kartta-aineiston pohjalta

1.1 Lähteet ja menetelmät

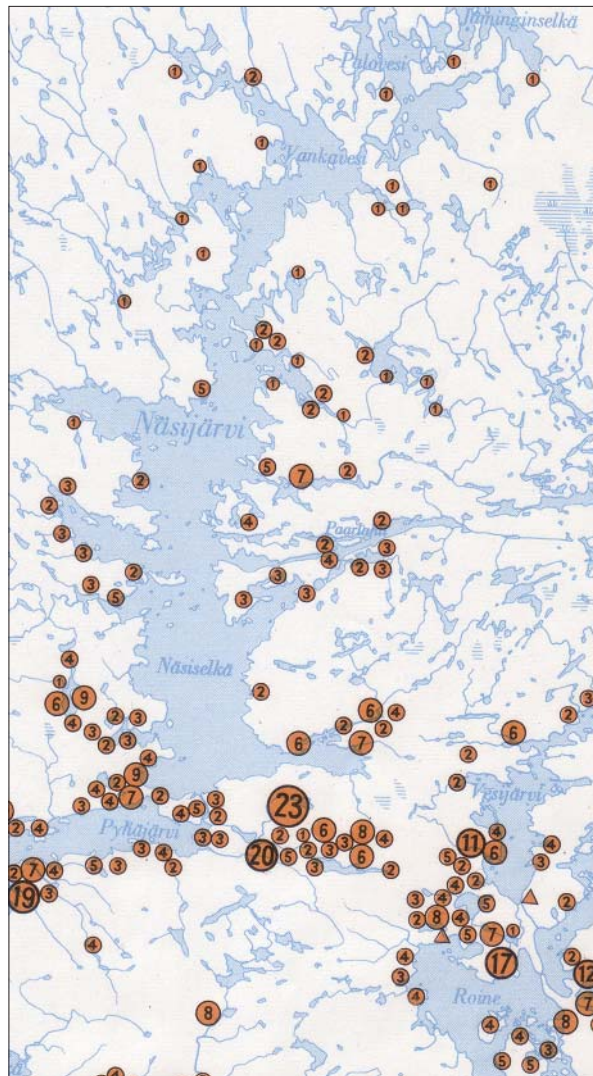
Aitolahden maisemahistoriaselvitys perustuu lähinnä Kansallisarkiston 1700- ja 1800-lukujen isojakokartta-aineistoon. Varsinaisten isojakokarttojen lisäksi selvityksessä on käytetty 1800-luvun isojaon järjestelyjen, uudistusten ym. maanmittaustoimitusten karttoja, pitäjänkarttoja vuosilta 1852 ja 1928 sekä vuoden 1953 peruskarttaa.

Tietoa Aitolahden kantatiloista on saatu kirjasta *Messukylän, Teiskon ja Aitolahden historia*, jossa on kantatilojen isäntäluettelot vuodesta 1540 vuoteen 1860. Isäntäluettelon runkona on käytetty Valtionarkistossa olevaa Suomen Asutuksen Yleisluetteloa vv. 1540-1809 ja vv. 1810-1860 tiedot on laadittu etupäässä henkikirjojen perusteella. Vuosi 1860 merkitsee tutkimusajankohdan loppua, ei tilan autoitumista tai katoamista. Luettelossa ei mainita kruunun uudistiloja eikä alle kolmasosaan jaettuja tiloja.

Suomessa kuten muuallakin Kustaa Vaasan valtakunnassa alettiin vuodesta 1540 lähtien laatia veroluetteloita. Maakirjaan merkittiin vuotuista veroa maksavat tilat ja niiden veroluvut.

Tietoa alueen historiasta on saatu myös teoksesta *Suomen asutus 1560-luvulla, kyläluettelo ja kartasto*, jossa on esitetty talojen lukumäärä kylittäin.

Asutuskartasta voidaan havaita asutuksen keskittyminen vesistöjen varsille. Kylää kuvaavan ympyrän sisällä oleva numero kertoo kylän talojen lukumäärän. Vuonna 1566 Aitolahdella oli 29 taloa, Aitoniemi 2, Hirviniemi 6, Laalahti 2, Sorila 6, Palo 4, Partola 2 ja Nurmi 7.



Asutuskartta v. 1566

1.2 Kartta-aineisto

Tutkimusalue käsittää Aitolahden alueen maarekisterikylistä Aitoniemen, Hirviniemen, Laalahden, Sorilan, Palon ja Nurmin. Vanhin alueen kartoista on Daniel Ekmanin v. 1738 laatima kartta Palon kylästä. Ensimmäiset isojakokartat vuosilta 1763-1807 ovat Olof Rehnrömin, Johan Florinin ja Nathanael Liliuksen käsialaa. Isojaon täydennys-, järjestely- ja uudistuskarttoja sekä muita maanmittaustoimitusten karttoja ovat vuosina 1803-1908 laatineet Pehr Henrik Pelander, Anders Wilhelm Zitting, Axel Abraham Öhmann, Carl Reinhold Ladau, Johan Gottfrid Bruno Bastman, Johannes Adolf Berlin ja Toivo Borgenström.

Pitäjänkarttojen laatiminen alkoi Maanmittauslaitoksessa varsinaisesti 1840-luvun alussa, ja ensimmäiset kartat valmistuivat lääneittäin vuoteen 1865 mennessä. Kartoitustyö toteutettiin mahdollisimman taloudellisesti käyttäen hyväksi geometrisista kartoista pienentämällä mittakaavaan 1:20000 siirrettyjä pienoiskokokarttoja, joita yhteen sovittamalla maantieteelliset pitäjänkartat tehtiin. Ne alueet, joilta

geometriset kartat puuttuivat, täydennettiin tilapäisesti tyhjällä paperilla tai vanhoilla maantieteellisistä kartoista otetuilla maastokuvioilla. Tarvittaessa siis käytettiin jo Ruotsin vallan ajalta peräisin olevaa karttamateriaalia, ja lopputulos jäi yhteen sovitettavan aineiston epäsuhtaisuuksista johtuen hyvin epäyhtenäiseksi.



Pitäjänkartta v. 1906



Pitäjänkartta v. 1928



Peruskartta v. 1953

Alkuperäiset 360 pitäjittäin laadittua karttarullaa on 1950-luvun alussa leikattu yleislehtiä ruutujen mukaisesti 5116 karttalehteeksi. Syynä tähän oli 1940-luvulla käyttöönotettu yleislehtijako. Aitolahden alueen pitäjänkarttalehdet ovat vuosilta 1852, 1906 ja 1928. Tässä tarkastelussa on käytetty vuosien 1852 ja 1928 pitäjänkarttalehtiä. 1950-luvun tarkastelussa on käytetty vuoden 1953 peruskarttalehteä.

Vanhat kartat on saatettu digitaaliseen muotoon, jonka jälkeen ne on asemoitu nykypäivän karttojen päälle. Kartoista on otettu esiin vanhat pellot, niityt, myllyt, tiet ja asuinpaikat. Näin saatu tieto ei ole absoluuttisesti oikeaa, sillä vanhoissa kartoissa on mittavirheitä. Lisäksi usein kohdistuspisteinä käytettyjen vesistöjen rajat, niemet, lahdet sekä jokien suut ovat muuttuneet paljon lähes kahden ja puolen vuosisadan aikana. Vaikka digitoinnissa syntyneitä ja kartoissa olevia virheitä on pyritty korjaamaan, toimii aineisto parhaiten laajaa maisemaa käsittelevässä tarkastelussa.

1.3 Isojakoasetus 1757

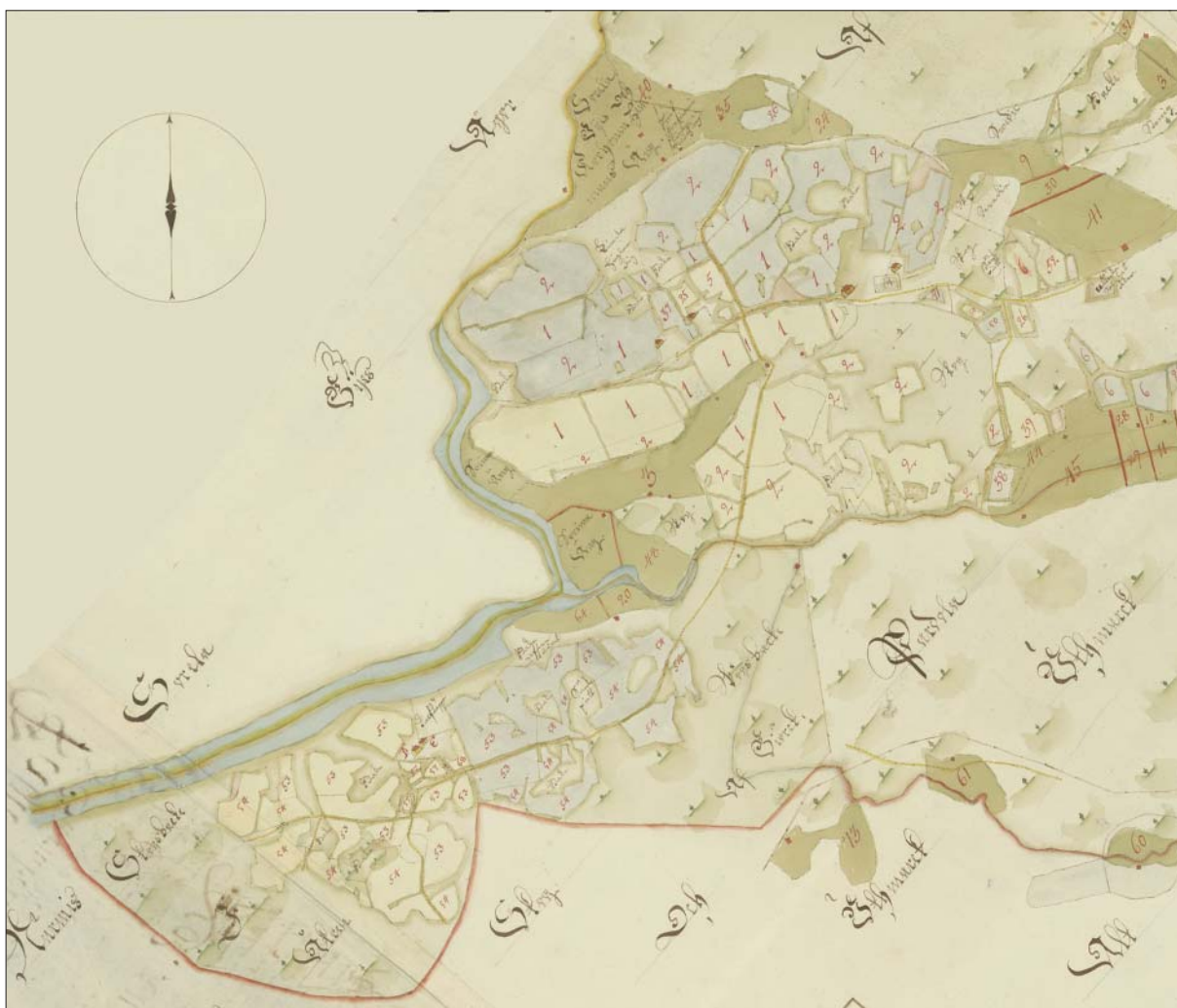
Ennen isojakoa oli käytössä sarkajako. Kaikkien kylän talojen pellot olivat yhteisvainiossa tavallisesti kahdessa aitauksessa. Peltosarat oli jaettu suhteessa verolukuun ja jakaminen tapahtui tangoituksella. Maiden mittana käytettiin tavallisesti tankomäärää, puhuttiin esimerkiksi kolmen tai neljän tangon pellostä. Tankopeltojen yhteissumma vastasi tilan äyriä lukua. Kullakin kylällä oli oma mittaseipänsä, tanko, jonka pituus oli 6-9 kyynärää. Kun ensimmäinen mittaus oli suoritettu, syntyi ns. jakolohko, ja toinen aloitettiin samasta vainiosta. Jakolohkoja saattoi vainiossa olla useita ja jako-osuudet piti kussakin jakolohkossa saada yhtä suuriksi. Ylijäämäpalaset jaettiin osakkaille. Poikkisuuntaan jaettuja peltojen reunapalasia sanottiin hamarpelloiksi. Sarkajakoissa olivat mukana myös luonnonniityt. Sarkojen järjestys määräytyi useimmiten kylän talojen tonttijärjestyksen mukaan alkaen auringonnousun eli idän puolelta. Tästä johtuu sarkajaon rinnakkaisnimitys aurinkojako.

Kun vainiossa talonpojalla oli aina naapuri viereisellä saralla, oli hän täydellisesti sidottu yhteistoimintaan tämän kanssa. Tämä ns. vainiopakko vaati, että kaikilla piti vainiossa olla sama vilja kylvössä, saman vainion oli aina oltava kesantona, pello oli kynnettävä, kylvettävä ja korjattava samana päivänä jne. Kun kesantopellon laiduntaminen alkoi avattiin kylän karjalle yhteisesti veräjä aitaan. Vainiopakko oli omiaan kasvattamaan kyläläisissä yhteishenkeä ja -toimintaa. Toisaalta syntyi myös naapuririitoja.

Englannin esikuvien mukaan Jaakko Faggot suunnitteli toimeenpantavaksi ns. isojaon. Tavoitteena oli saada kunkin viljelijän peltokappaleet mahdollisimman suuriksi yhtenäisiksi lohkoiksi, jotta vapaudutaisiin kahlehtivasta vainiopakosta. Toinen tärkeä näkökohta oli jyvitys, eli maan jakaminen laatunsa perusteella. Vielä lisäksi oli tehtävä loppu metsien yhteisomistuksesta. Vuonna 1757 hallitus antoi isojaokoasetuksen, tällöin määrättiin, että jos yksikin kylän osakas vaati jakoa, oli se toimeenpantava. Samoin jako oli suoritettava aina siellä missä toimeenpantiin mittauksia ja verollepanoja.

Isojaon seurauksena sarkajaon aikaiset tiiviit ryhmäkylät alkoivat hajota, kun taloja ryhdyttiin siirtämään yhtenäisinä alueina olevien tilusten yhteyteen. Isojaon seurauksena peltoviljelyn tuottavuus parani, mutta kylien yhteisöllisyys alkoi väistyä yksityisyyden tieltä.

Daniel Ekmanin laatima Palon ja Partolan kylän kartta v. 1738 on selvitysalueen kartoista vanhin. Kartassa näkyy kylien kaikki viisi kantatila: Partola, Holvasti, Utukka, Hempura, Rekola sekä Rentto, joka oli 1680-luvulla yhdistetty Rekolaan.



2 Aitolahden vaiheita

Vuonna 1890 professori J. J. Sederholm löysi Hirviniemen Myllyniemen rantakallion pinnasta mustia hiilirenkaita, jotka hän risti hiilipusseiksi. Myöhemmät tutkimukset ovat osoittaneet, että hiilipussit saattavat olla jopa kahden miljardin vuoden ikäisiä ja kuuluvat täten maailman vanhimpiin eloperäisiin jäänteisiin.

Tampereen alueella tunnetun kymmenen kivikautisen asuinpaikan joukkoon kuuluu myös Hirviniemen Keso. 1970-luvulla löydettiin Keson talon ympäriltä kolmesta kohtaa kvartsi-iskoksia, joiden perusteella voidaan olettaa, että Keso on ollut ns. Suomusjärven kulttuurin aikainen (8000-4000 eKr.) asuinpaikka. Kivikautisia esineitä ovat myös Keson pellosta löydetty nelisivuinen poikkikirves, Hirviniemen Köllin pellosta löydetty tasataltta, Nurmin Ketaran pellosta löydetty kourutaltta ja kehdonjalaskuokka sekä Palon kylästä löydetty taltta.



Sorilaa, Vapriikin kuva-arkisto

Rautakautisia löytöjä, mm. polttokenttäkalmisto, on vv. 1937-1960 tehty Aitolahden eteläpuolella sijaitsevasta entisestä Lammassaaresta, nykyisestä Kartanonsaaresta. Löydetty esineet ovat keihäänkärkiä, miekan osia, veitsiä ja puolikas kilpiraudasta.

Aikana, jolloin Tammerkosken ympäristön asukkaat hankkivat elantonsa metsästämyllä ja kalastamalla, Aitolahden alue tunnettiin tuottoisana hirvien ja peurojen aitametsästyksen pyyntialueena. Tästä pyyntitavasta juontaa myös paikan nimi Aitolahti. Metsästäjät rakensivat sopiville pyyntipaikoille aitoja ja hankaita sekä kaivoivat kuoppia, jonne riista ajettiin. Pyyntikulttuurista löytyy selitys myös nimelle Hirviniemi. Tapana oli ahdistaa hirvet Hirviniemen Nupinnokkaan, josta ne hädissään uivat läheiseen Vohlinsaareen eli nykyiseen Junkkarinsaareen. Viimeistään saarella eläimet saatiin hengiltä, koska ne eivät enää jaksaneet uida edemmäs. Nimi Junkkari puolestaan viittaa pakanuuden aikaiseen lappalaisen jumalaan.

Aitolahden erämaille on muutettu lähinnä Messukylästä ja Takahuhdistä. Paikalliset nimet viittaavat siihen, että kulmakunnalle on tultu myös Kokemäenjoenjoenjoesta ja Pirkkalasta, ensin Nurmiin sitten

Sorilaan ja Hirviniemeen. On arveltu Pirkkalan ja Messukylän papiston käyneen jo keskiajalla myös Aitolahden puolella pitämässä jumalanpalveluksia ja kastamassa lapsia mm. Aitoniemen Ristiniemessä.

1400-luvulla Kokemäenkartanon linnalääni jaettiin kahteen kihlakuntaan Ala- ja Ylä-Satakuntaan. Suurin osa nykyistä Pirkanmaata kuului Ylä-Satakuntaan. Hallintopitäjät olivat veronkato- ja hallintotoimia varten järjestettyjä, ja jakaantuivat joko kolmannes- tai neljänneskuntiin. Pirkkala oli jaettu neljänneskuntiin. Aitolahden kylät kuuluivat Messukylän neljänneskuntaan lukuun ottamatta Aitoniemeä, joka kuului Takahuhtin neljänneskuntaan. Kirkollisesti Aitolahti kuului Messukylään, josta v. 1636 tuli itsenäinen kirkkopitäjä. Vanha Satakunnan maakunta kuului v:sta 1635 Turun ja Porin lääniin. Vuonna 1869 siirrettiin kaikki Messukylän ja Teiskon kylät Hämeen lääniin.

Teoksessa *Messukylän, Teiskon ja Aitolahden historia* on luettelo Aitolahden kantatiloista. Kantatilalla tarkoitetaan tilaa, joka on ollut olemassa jo vuonna 1540, jolloin laadittiin ensimmäinen maakirja. Ensimmäisessä maakirjassa Aitolahden viidessä kylässä oli 30 taloa: Aitoniemi 3, Hirviniemi 6, Laalahti 2, Nurmi 7 ja Sorila 12 (= Sorila 5 + Palo 7). Palo erotettiin omaksi kyläkseen v. 1553. Vastaavasti Partola ja Holvasti erotettiin vielä v. 1558 omaksi kahden talon Partolan kyläksi. Nurmin ensimmäiset talot lienee kuitenkin rakennettu jo 1300-luvulla, samoin Aitoniemen kylän tunnettu asutushistoria ulottuu sekin 1400-luvun tietämille. Myös Hirviniemen asutuksen on arveltu alkaneen jo 1300-1400 -lukujen taitteessa.

Teoksessa *Suomen asutus 1560-luvulla, kyläluettelo ja kartasto*, Aitolahden kylät löytyvät kohdasta Ylä-Satakunta, Pirkkala. Vuonna 1566 taloja on 29, Aitoniemi 2, Hirviniemi 6, Laalahti 2, Sorila 6, Palo 4, Partola ja Nurmi 7. Vuoden 1571 hopeaveroluettelon mukaan Aitolahdella oli 30 verotilaa.

Isojako toteutui Aitolahdella suhteellisen hyvin, kalavedet jäivät vielä yhteisomistukseen. Nurmi ja Sorila olivat yksinään jakokuntina. Hirviniemen jakokuntaan kuului myös Aitoniemen Kupi. Laalahden yksinäis-

Aitolahti laiva Mustanlahden satamassa 28.5.1911 tulossa Näsijärveltä, Juho Holmstén- Heiniö, Vapriikin kuva-arkisto.



tilalla ei varsinainen isojako ollut tarpeen, mutta mittauksia ja järjestelyitä sielläkin suoritettiin. Aitolahden puoleista isojakoa alkuun panemaan määrätty maanmittari Olof Rehnström suoritti samalla Aitoniemen tilan halkomisen kahden veljeksensä kesken. Palon jakokuntaan kuului myös Partola.

Vuoteen 1810 mennessä tiedetään Aitolahden kylien tiluksilla olleen yhteensä 21 torppaa. 1800-luvun loppupuoli oli voimakasta väestönkasvun aikaa ankarista katovuosista huolimatta. Karjanhoito lisääntyi ja peltoviljelyksessä siirryttiin uudenaikaisempiin menetelmiin. Kova Augusti-myrsky v:n 1890 elokuussa kaatoi paljon puita, josta syystä vuosisadan loppu oli myös vilkasta rakentamisen aikaa. Hatanpään kartanon omistuksessa v. 1903 tapahtunut muutos vaikutti myös huvila-asutuksen kasvuun.

Näsijärven alue alkoi saada huvila-asutusta myös Etelä-Suomesta v. 1876 jälkeen, kun rautatieyhteys Helsinkiin ja Turkuun oli saatu valmiiksi. Messukylän alueelle v. 1883 valmistunut rautatie lisäsi messukyläläisten matkustusmahdollisuuksia. Aluksi 1860-70-luvulla herrasväet tarvitsivat omat höyrypurret, mutta säännöllisen laivaliikenteen alettua, alkoi Aitolahden rannoille, varsinkin Hirviniemeen, nousta lisää huviloita. Vuonna 1898 s/s Lahti aloitti päivittäisen laivaliikenteen Näsijärvellä, ja seuraavana vuonna Aitolahdelle ryhtyi liikennöimään myös s/s Laine, jonka nimi v. 1910 muuttui m/s Aitolahdeksi. Vuonna 1900 vaatimaton Lahti korvattiin täyskantisella Laineen mallisella s/s Lokki-laivalla (v. 1910 Tervalahde), joka kuljetti väkeä kesänviettoon Aitolahden rannoille.

Vilkkaimpina laivaliikenteen vuosina 1903-1906 myös pienehkö Puijo hoiti laivaliikennettä. Myöhemmin 1920-30-luvulla m/s Tervalahden reitti sivusi Aitolahtea. M/s Aitolahti liikennöi aina vuoteen 1945 asti, ja sen reitin varrella oli parhaimmillaan liki kolmekymmentä laituria. Laivat olivat sekä sosiaalisen että liike-elämän kannalta tärkeitä kohtaamispaikkoja.

Vuonna 1923 Aitolahdesta tuli pieni, itsenäinen 800 asukkaan kunta, ja vuoden 1924 alussa perustettiin oma seurakunta, jonka kirkko vihittiin käyttöön juhannuksena 1928. Vuonna 1950 Aitolahdella oli asukkaita 1057, ja vuoden 1966 alussa runsaan 2000 asukkaan maaseutumainen Aitolahti liitettiin Tampereeseen.

3 Aitolahden maarekisterikylät ja maisema

3.1 Nurmi

3.11 Asutus

Nykyinen Nurmin kylä rajautuu idässä Kangasalaan, etelässä valtatiehen nro 9, lännessä Näsijärveen ja pohjoisessa Sorilanjokeen ja Sorilan kylään. Nurmin maita on myös kaukana Peurantajärven koillispuolella ja keskellä Palon kylää. Nurmi on Aitolahden vanhinta asutusaluetta, ensimmäiset talot lienee rakennettu jo 1300-luvulla. Vuonna 1540 kylässä oli seitsemän taloa Juopo, Kovapää, Kokki, Ketara, Mikkola, Nattari ja Nivari eli Antila, joka 1570-luvulla yhdistettiin Ketaraan. Nurmen kylässä Kovapää, Kokki, Ketara ja Nivari kuuluivat kaikki Antiloille. Ne olivat mahdollisesti kaikki aikoinaan erotettu samannimisestä kantatilasta. Muut talot olivat Juopo eli Markula, Nattari ja Mikkola. Ainoastaan Nivari tuli myöhemmin liitetyksi muihin.

Karta öfver Nurmis Bys Ägor, 1sta delen, år 1792.

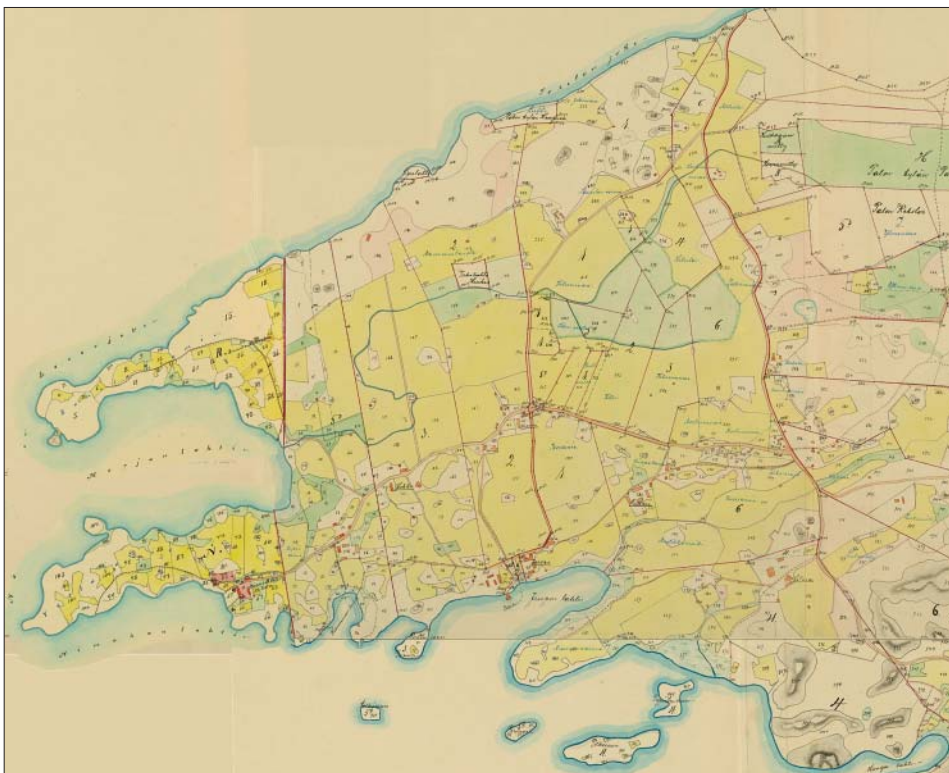


Isojaossa Nurmi oli omana jakokuntanaan. Ensimmäisen kolmiosaisen kartan v. 1792 on laatinut Johan Florin (k. 1796) ja uudistanut Nathan Lilius v. 1807. Jo v. 1757 Nurmin Mikkola oli jaettu talon pojan ja vävyn kesken. Ensimmäisen isojakokartan laatimisen aikaan Juopo, Kovapää ja Kokki muodostivat tiiviin kolmen talon ryhmän Juoponlahden rantamaisemissa. Vuonna 1797, jolloin jako lopullisesti suoritettiin, olivat Nattari ja Ahlmanin omistuksessa oleva Mikkola muuttaneet jo edemmäksi, ja Ketaran oli kolmen vuoden kuluessa siirryttävä järven rantaan. Nattarin, Mikkoloiden ja Ketaran talojen sijaintia ei ole esitetty kartalla. Isojaossa saivat osuutensa myös kaksi Nurmen sotilasta, Matti Stå, joka oli Kovapään, Nattarin ja Juopon ruotumies sekä Mikkolan ja Ketaran sotamies Matti Nurmelin. Nurmen liinankutoja Erkki Erkinpoika oli v. 1773 saanut luvan perustaa torpan kylän yhteismaalle. Nurmin isojakokartalla on kylän omien talojen peltojen ja niittyjen lisäksi myös muutamia Palon, Sorilan ja Laalahden talojen ulkoniittyjä, lähinnä Teiskoon johtavan maantien itäpuolella. Tuolloin nykyinen Olkahinen kuului Ketaralle ja Aitovuori Nattarille. Vaikka Nurmin jakokuntaan ei kuulunut kuin kuusi tilaa, sijoittuivat niiden pellot siten, että isojakotoimituksen jälkeen vanhalle kyläalueelle jäi vain puolet taloista.

Vuonna 1862 Axel Abraham Öhmann on laatinut pyykkiselityksen isojaon rajoista sekä kartan Nurmen kylän yhteisistä sotilastiluksista. Carl Reinhold Ladau on laatinut karttoja ja asiakirjoja Mikkoloiden maista vv. 1890-91. Tuolloin Tampereelta Teiskoon vievän maantie varressa on Koskusen torpan tontti, Nurmintien varressa lähellä nykyistä Kovapäättä on Lindholmin torpan tontti. Rumotanniemessä on Rumotan torpan tontti ja Wellatanniemessä Wirtasen torpan tontti. Johan Gottfrid Bruno Bastman on tehnyt Nurmin kartan v. 1897 ja seuraavat kartat vv. 1899-1910 ovat Toivo Borgenströmin käsialaa.

Vuoden 1928 pitäjänkartalle on maanviljelystiloiksi merkitty kaksitoista tilaa: Rumola-Mikkola, Kangas-Mikkola, Pihlajamäki, Aromäki, Kokki, Kovapää, Laurila, Jokela, Nattari, Ketara, Mäkelä ja Lintumäki. Huviloita on kaksitoista, mm. Niemi-Mikkola, Welataniemi, Rumottoniemi, Aalto, Saarenkanta, Työväentalo, Nurminen, Mäki, Kankaanpää ja Hakala. Rämpsälä niminen huvila sijaitsee kaukana koillisessa Harviojärven rannalla. Pieneksi asumukseksi on merkitty kahdeksan rakennusta. Huvila merkintä saat-
taa tarkoittaa myös kauppa tai koulua.

Asuinrakennukset ovat lisääntyneet tultaessa vuoteen 1953.



Kartta on yhdistelmä vv. 1891-1905 kartoista.

3.12 Tiestö

Jo 1700-luvun lopulla maantie Tampereelta Teiskoon ja Ruovedelle noudatti Nurmin kohdalla lähes nykyisen Kaitavedentien linjausta. Lähes nykyisillä sijoillaan ovat Velaatanniemeen johtava Nurmintie, Lauritanhua ja Lintukalliontie, jota pitkin oletettavasti kuljettiin aina Kangasalan pitäjän Ruutanaan asti. Nurmintien, Kovapääntien ja Lauritanhuan solmukohdassa ovat sijainneet sotamiesten maat. Koillisessa Lauritanhuan ja maantien liittymän kohdalta on johtanut myös tie Partolaan ja edelleen aina Palon kylään asti. Länteen, lähes Nurmintien suuntaisesti on kulkenut tie nykyisen Nattarin eteläpuolitse kohti Juoponlahden rannan ryhmäkylää, jonka 1790-luvulla muodostivat Juopon, Kovapään ja Kokin talot. Ryhmäkylän rannasta alkoi myös talvitie. Myös Ketaran kohdalta on johtanut tie Juoponlahden rannan ryhmäkylään. Nykyisen Salosentien liittymän kohdalta on lähtenyt tie itään, kohti Kangasalaa. Salosentien liittymän kohdalta on lähtenyt myös tie kaartuen koilliseen, kohti Partolaa ja Palon kylää, ja oletettavasti tuolloin sillä suunnalla sijainneita Nurmin myllyjä.

Rummootanniemeen johtava tie esiintyy kartoilla vasta 1800-luvun lopulla, jolloin puolestaan Salosentien liittymän kohdalta sekä Partolaan ja Palon kylään kaartuva tie että Kangasalle johtava tie on merkitty

poluksi. Kovapääntie on nykyisellä paikallaan. Juoponlahdentie johtaa nyt Ketaran tilalla aivan niemen kärkeen, eikä enää nimensä mukaiselle kantatilalle. Juoponlahden yhteisrannassa on laivalaituri.

Vuoden 1928 pitäjänkartalla monet tiet on esitetty polkuina, ja esim. Rumootta-Mikkolaan ei ole lainkaan yhteyttä.

Vuoden 1953 peruskarttalehdellä uusina tieyhteyksinä ovat Rumootanhaara sekä Kokin kohdalta suoraan pohjoiseen johtava tie. Myös maantien itäpuolella on uusia teitä: Salosentie ja Heinontie, sekä nykyisen Valontien liittymän kohdalta myös tie itään, pellon reunaa noudatellen.

3.13 Pellot ja niityt

Jo 1700-luvun loppupuolella Nurmin loivasti kumpuilevilla, alavilla savimailla on ollut runsaasti pieniä peltotilkkuja ja niittyjä, jotka ovat sijoittuneet Nurmintien ja rannan väliselle alueelle. Jonkin verran peltotilkkuja on myös Nurmintien pohjoispuolella ja Lauritanhuan varrella. Teiskoon johtavan maantien, Nurmintien ja Lauritanhuan muodostama kolmio on lähes kokonaan niittyä. Sorilanjokeen rajautuva Nurmin pohjoisosassa on metsää, samoin maantien itäpuolella on runsaansti metsää ja jonkin verran niittyjä. Maantien itäpuolella on myös joitakin Sorilan ja Palon kylän talojen ulkoniittyjä. Lähes pelkkää metsää ja jonkin verran niittyä on nykyisen Olkahisen alueella. Aitovuoren alue on metsää.

1800-luvun lopulle ja 1900-luvun alkuun tultaessa pellot ovat vallanneet alaa niityiltä ja levittäytyneet jo lähes koko Nurmin kylän ydinalueelle. Teiden muodostamassa kolmiossa on edelleen niitty, joskin entistä pienempänä. Pohjoisosissa pellot rajautuvat enää hyvin kapeaan metsäiseen vyöhykkeeseen. Maantien itäpuolella on metsien ja niittyjen lisäksi jonkin verran pelloja ja kaskimaita.

Tultaessa vuoteen 1928 pellot ovat vallanneet yhä enemmän alaa niityiltä ja v. 1953 niittyjä ei ole enää lainkaan.

3.14 Johtopäätökset

Viitteitä siitä, että Nurmin kyläkeskus olisi ennen isojakoa sijainnut Kovapään nykyisen riiden länsipuolelta alas Juoponlahden rantaan johtaneen ”kylänraitin” varrella antaa Kuninkaan kartasto. Isojakokartalla v. 1792 Juoponlahden rannan ryhmäkylässä ovat enää Juopo, Kovapää ja Kokki, sillä muut neljä, molemmat Mikkolat, Nattari ja Ketara, oli isojaon myötä määrätty siirtymään edemmäs tilustensa yhteyteen. Isojaon jälkeen, 1800-luvun puolella, molemmat Mikkolat, Kokki ja Kovapää ovat jo kylätien, Nurmintien, varressa ja Nattariakin kylätien lähituntumassa, Ketara sen sijaan on selvästi muita etäämmällä, lähempänä maantietä. Yhä tänäkin päivänä nämä Nurmintien varren vanhat talouskeskukset muodostavat helminauhamaisen, perinteisen kylänraitin. Nurmin uudempi ympärivuotinen asutus on sijoittunut Kaitavedentien itäpuolelle, lähinnä Lintukalliontien, Salosentien, Heinontien ja Rauhalanhalmeen varteen sekä pohjoisessa Lauritanhuan tuntumaan. Vapaa-ajan asutus on sijoittunut lähelle rantoja. Kylän yhteisranta on edelleen Juoponlahden rannalla. Kaupalliset palvelut ovat sijoittuneet Kaitavedentien varteen ja julkiset palvelut naapurikylään, Sorilaan. Eteläisessä Nurmissa, entisellä Ketaran nykyisellä Aitorannan tilalla, toimii kristillinen koulu ja vanhainkoti.

Nurmin tiestö perustuu edelleen jo 1700-luvun lopulla muovautuneeseen reitistöön. Pohjois-eteläsuuntainen, pienempien maanteiden joukkoon jo 1750-luvulla luettu Teiskontie, eli tie Messukylän Takahuhdista Teiskon kautta Ruoveden Jäminkipohjaan noudatteli Nurmin kylän kohdalla jo tuolloin hyvin pitkälti nykyisen Kaitavedentien linjausta. Nurmintie, Lauritanhua ja Lintukalliontie noudattelevat niinikään perinteisiä reittejään.

Vielä 1700-luvun lopulla Nurmin läntisessä osassa niittyjä oli pinta-alallisesti enemmän kuin pelloja. Tuolloin vielä suhteellisen pienet peltotilkut sijaitsivat lähinnä Nurmintien ja rannan välisellä alueella. 1800-luvun lopulle tultaessa peltopinta-ala on kasvanut ja ylittää jo selvästi niittyjen pinta-alan läntisessä Nurmissa ja itäisessä Nurmissakin 1900-luvun alkupuolella tultaessa. Yhä tänäkin päivänä Nurmin länsiosassa on laaja yhtenäinen peltoalue, jota täplittävät pienet kasvillisuusaarekkeet. Rantaviiva on rikkonainen Näsijärvelle työntyvine, puustoa kasvavine niemikkeineen ja lahtineen.

3.2 Sorila

3.21 Asutus

Vuonna 1540 kylässä oli kuusi tilaa, joista Marttila eli Sorri, Korpi ja Peukunen eli Juudas jäivät pysyviksi. Toinen Juudas hävisi pian, Pekan tila yhdistettiin toisiin 1500-luvun lopulla ja toinen Sorri, jonne 1550-luvulla tuli isännäksi Erkki Kulkas, yhdistettiin 1630-luvulla Kulkkaan kantatilaan, joka esiintyy maakirjassa vasta v. 1553. Sorrit pitivät Marttilaa ja Kulkasta, Olavi Juudas Peukusta ja Heikki Juudas seuraavalla vuosikymmenellä häviävää tilaa. Korpi, Rekola eli Sälli ja Utukka sisältyivät kaikki ensimmäiseen maakirjaan Sorilan kohdalla.

Sorilan kylän takamaille aikojen kuluessa raivatut asuintilat muodostivat ennen pitkää taloryhmän, joka oli kasvanut kantakylää suuremmaksi. Tämä ryhmä erotettiin jo v. 1553 Palon kyläksi sen syntyvaiheita kuvaavalla nimellä. Mutta Palon kylän seitsemästä talosta Partola ja Holvasti sijaitsivat niin paljon erillään muista, että v:sta 1558 ne merkittiin Partolan kyläksi.

Charta öfver Sorrila Byens Ägor, Fösta och Fjärde Delen, år 1764, Olof Rehnström.



Isojaossa Sorila oli omana jakokuntanaan. Ensimmäinen viisiosainen kartta vuodelta 1764 on Olof Rehnströmin käsialaa. Sorilan tiiviin kyläkeskuksen muodostavat Kulkas, Marttilat ja Korpi. Marttila oli vv. 1753-1832 jaettuna kahtia (Jacob ja Michel) ja lännessä, noin neljänsadan metrin päässä ryhmäkylästä, on Peukusen tontti. Ryhmäkylään kuuluvat pienet tontit ovat sepän pajan uusi tontti ja entisen sotilaan tontti.

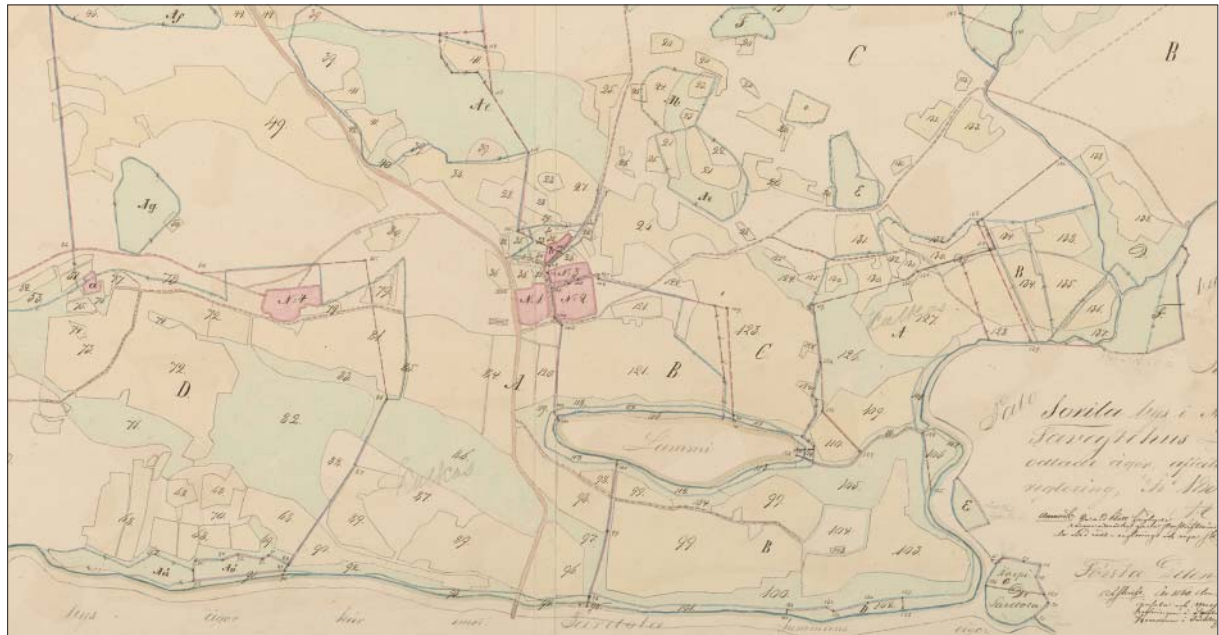
Axel Abraham Öhmännin v. 1857 piirtämällä kartalla ryhmäkylässä ovat edelleen Kulkas, Marttila ja Korpi. Kulkkaaseen liitetty Peukunen on erillään muista. Pienemmistä tonteista ns. sotilaan tontti on aiemmallalla paikallaan, ja Peukuselta noin kolmesataa metriä länteen on pieni tontti.

Vuoden 1928 pitäjänkartassa Kulkkaan, Marttilan, Korven ja Peukusen lisäksi on kaksi maanviljelystilaksi merkittyä tilaa. Marttilasta v. 1922 lohkottu, Sorri niminen tila on keskellä Nurmin kylän maita maantien itäpuolella ja toinen, Peukusesta samoin v. 1922 lohkottu, nimeltään Perälä, on kaukana koillisessa, lä-

hellä Harviojärveä. Kymmenen rakennusta on merkitty huvilaa tarkoittavalla merkinnällä (mm. Peuranta, Ahola, Hinkkala, Kalliohaka ja kaksi Kuusela). Samalla merkinnällä on merkitty myös koulut ja kaupat, joskin yhdistettynä kirjainlyhenteisiin. Sorilassa on alakansakoulu, kansakoulu ja osuuskauppa, lisäksi tietopuolinen karjanhoitokoulu toimii Kulkkaalla. Neljätoista rakennusta on merkitty pientä asumusta tarkoittavalla merkinnällä, mm. Puustelli ja Rajala.

Vuoteen 1953 tultaessa asuinrakennukset ovat lisääntyneet etenkin Peurannan suunnalla, jonne sotien jälkeen siirtokarjalasille nousi ruotsalaistaloja, ja jonne saatiin tie 1950-luvulla ja sähköt 1960-luvulla.

Sorila Bys Karta, Första Delen, år 1857, Axel Abraham Öhmann.



3.22 Tiestö

1700- ja 1800-luvulla Tampereelta Teiskoon ja Ruovedelle johtava maantie ylitti Sorilanoen noin 50 m idempänä kuin nykyinen Kaitavedentie. Ylitettyään Sorilanoen tie jatkui kohti jokilaaksosta kohoavalla harjanteella jo v. 1764 sijainnutta tiivistä kyläkeskusta, kulkien kylänraittina keskeltä kylää. Sorilan jälkeen maantie kohti Teiskoa jatkui aluksi Kiviojantietä ja kiertyi sitten Kalliojärven länsipuolitse. Lumokorventie johti jo tuolloin Iso Lumoja järven rantaan, jatkuen yli järven, yli Hanhilammin ja edelleen Pitkäjärvenojan itäpuolta seuraten aina Pitkäjärvelle asti. Peurantajärveä kohti ei lähde minkäänlaista tietä, vaikka kartalla on kaksi puomyllyä tuolla suunnalla. Hirviniemeä ja Laalahtea kohti pääsi kulkemaan sekä Kulkkaan tontin eteläpuolitse että pohjoisen puolelta. Noin neljänsadan metrin päässä kyläkeskuksesta näiden kahden rinnakkaisväylän väliin jää, ikään kuin puristuksiin, Peukusen tontti. Noin neljänsadan metrin päästä Peukuselta länteen nämä kaksi väylää yhdistyivät. Myös Sorilanoen suulle oli yhteys lähes nykyisen Jokivalkamantien tapaan.

Vuoden 1857 kartassa maantie Teiskoon kulkee Kulkkaan tontin länsipuolelta. Kulkkaan ja Peukusen välinen eteläisempi reitti puuttuu. Kulkkaan ja Marttilan tonttien eteläpuolelta lähtee nyt reitti koilliseen, kohti puomyllyjä ja Palon kylän kautta kohti Peurantajärveä.

Vuoden 1928 pitäjänkartalla koilliseen johtava kunnantie, joka nyt kulkee osuuskaupan, Kulkkaan ja Marttilan pohjoispuolelta kohti Pulesjärveä, on myllyn jälkeiseltä osuudeltaan merkitty poluksi.

Vuoden 1953 peruskartassa Pulesjärventie on merkitty autotieksi ja Ruovesi-Teisko maantiellä on uusi suoraviivaisempi linjaus edeltäjänsä lännempänä.

3.23 Pellot ja niityt

Jo 1760-luvulla peltotilkut ja niityt ovat pääasiassa sijoittuneet jokilaaksosta kohti Sorilan kyläkeskusta nouseville lämpimille etelärinteille ja Sorilanlammin (Lambi) ympärille. Pienempiä peltotilkkuja on myös ryhmäkylän pohjoispuolella ja Utukanlammin (Sorrila Lambi) suunnalla. Kapea niittykaistale reunustaa Sorilanjoen rantaa, ja niittyjä on myös peltojen ympärillä ja etäämmälläkin alueen lukuisien pienten ojan- ja puronvarsien ympäristöissä.

1850-luvulle tultaessa peltopinta-ala on lisääntynyt, osittain niittyjen kustannuksella, mutta myös aivan uusiakin pelloja on raivattu.

Vuonna 1928 pellot muodostavat laajoja yhtenäisiä kokonaisuuksia. Pienehköjä niittyjä on edelleen joenrannassa sekä kauempana pohjoisessa ja koillisessa.

Vuonna 1953 lähes kaikki vanhat niityt on otettu viljelykäyttöön ja uusiakin pelloja on raivattu Pulesjärventien suunnalla.

3.24 Johtopäätökset

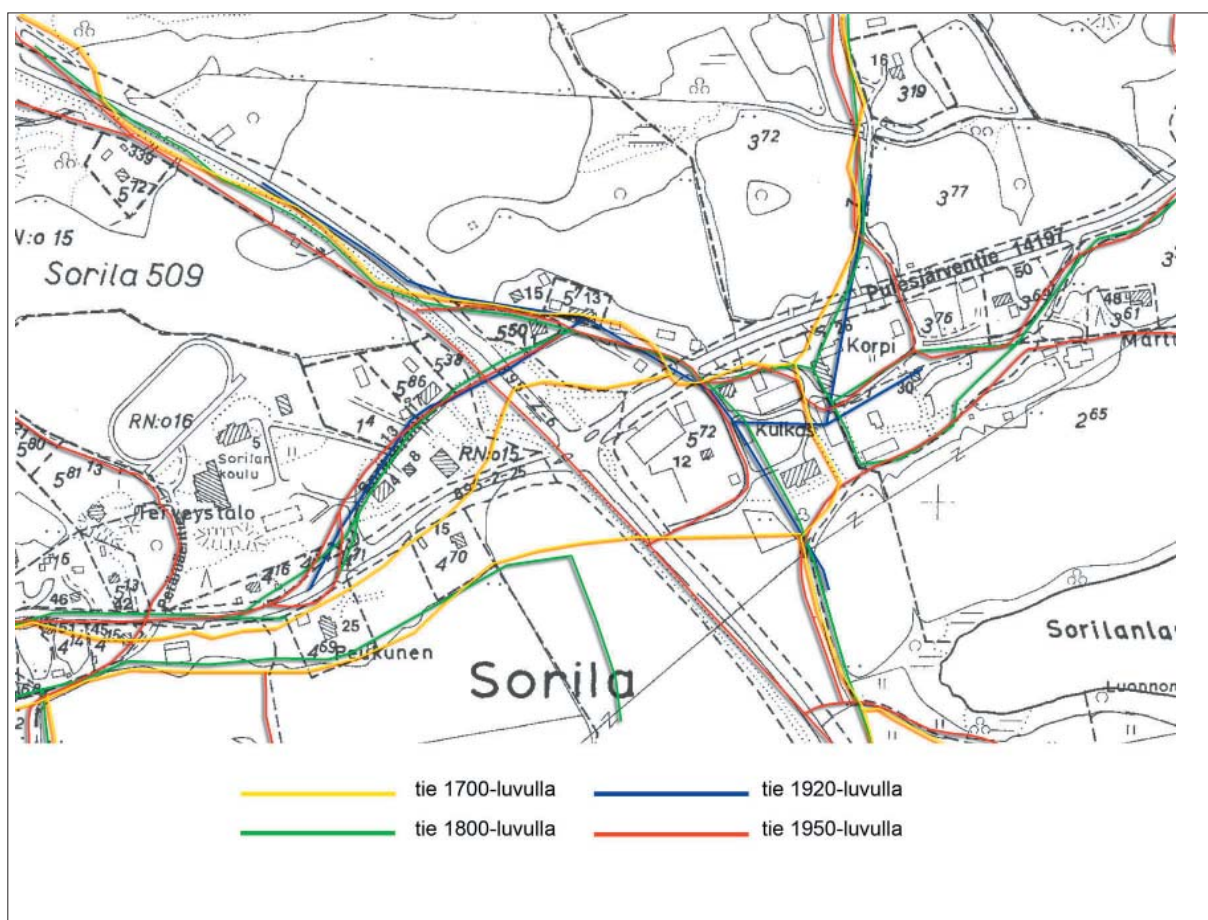
Viimeistään isojaon ajoista lähtien ovat kantatallot Kulkas, Marttila ja Korpi muodostaneet tiiviin ryhmäkylän Sorilanjoen laaksosta kohoavalle harjanteelle. Peukusen kantatalo on sijainnut hieman erillään muista, maantien länsipuolella. Yhä tänäkin päivänä Kulkkaan talouskeskus, Korven vanha päärakennus ja Marttilan tontti, tosin ilman päärakennustaan, sijaitsevat ikimuistoisella paikallaan "Sorilanmäellä". Myös Peukusen kantatalon paikalla asutaan yhä. Sorilan uudempi asutus on sijoittunut Pulesjärventien, Hinkkalantien, Aitoniementien, Perämäentien ja Hirsimoisientien varsille. Vapaa-ajanasutus on keskittynyt Jokivalkamantien ja Jokivalkamantörmän varsille, 1950-luvulla syntyneelle alueelle, jonka paikalliset asukkaat ovat ristineet "Rivieraksi". Kaupalliset palvelut olivat pitkään keskittyneet Sorilan kyläkeskuksen tuntumaan. Aikanaan jo 1860-luvulla Kulkkaalla toimi kestikievari samoin Korvella. Myös ensimmäinen osuuskauppa aloitti Kulkkaan tiilipirtissä, josta se 1920-30-luvulla siirtyi edemmäs mäelle uuteen rakennukseen. Myöhemmin maantien länsipuolellakin oli kauppa. Nyt kaupalliset palvelut ovat naapurikylässä Nurmissa. Pohjois-Hämeen Tietopuolinen Karjanhoitokoulu toimi aluksi Kulkkaalla, kunnes sekin sai uudet toimitilat maantien länsipuolelta. Sorilan kansakoulu aloitti Peukusen talossa, kunnes rakennettiin koulutalo, jälleen, maantien länsipuolelle. Julkiset palvelut koulu, päiväkoti ja neuvolapalvelut ovat yhä Sorilan keskustassa, Kaitavedentien länsipuolella.

Sorilan kyläkeskuksesta suoraan pohjoiseen, Iso Lumoja järven rantaan, johtava Lumokorventie esiintyy jo ensimmäisellä isojakokartalla. Samalla kartalla on pätkä kohti Kalliojärveä johtanutta Kiviojantietä. Sorilan kyläkeskuksen eteläpuolella silloinen maatie on kulkenut runsaat 50 metriä idempänä kuin nykyinen Kaitavedentie. Isojaon aikaan maantie kulki keskeltä ryhmäkylää siten, että Kulkas jäi sen länsipuolelle ja Marttilat ja Korpi itäpuolelle. 1800-luvulla Kulkas, Marttila ja Korpi jäivät kaikki jo maantien itäpuolelle. 1800-luvulla myös Laalahteen ja Hirviniemeen johtanut tie noudatteli jo melko hyvin nykyisen Aitoniementien linjausta. Kyläkeskuksesta koilliseen lähteneet tielinjaukset ovat kovasti vaihdelleet aikojen kuluessa. Kummallisinta on, että ensimmäisellä isojakokartalla ei ole laisinkaan tietä koillisessa sijainneelle kylän myllylle.

Sorilan kylän pellot ovat isojaon ajoista lähtien sijainneet kyläkeskuksen ympärillä ja kyläteiltä kohti joki-laaksoa laskevilla lämpimillä etelärinteillä. Peltoalueet ovat aikojen kuluessa laajentuneet ja muuttuneet entistä yhtenäisimmiksi.

3.25 Sorilan kyläkeskus (vanha Aitolahden kuntakeskus)

Sorilan vanha kylätontti kantataloineen ja rintapelloineen on pitkään sijainnut Sorilanjoen laaksosta ko-
hoavalla harjanteella ja muodostanut eheän, maisemassa yhä selkeästi hahmotettavan kokonaisuuden.
Kylän sijainti Messukylän Takahuhdistä Ruoveden Jäminkipohjaan jo 1750-luvulla johtaneen maantien
varressa on aikaansaanut mm. sen, että aikanaan sekä Korven tilalla että Kulkaalla on toiminut kestikie-
vari. Maantie tosin esiintyy myös maanmittari Hannu Hannunpojan jo 1600-luvun keskivaiheilla laatimal-
la kartalla. Vuosisatojen kuluessa teiden linjaukset kyläkeskuksen kohdalla ovat vaihdelleet. Suurimmat
muutokset ovat kohdistuneet Kulkaan maihin. Vuosina 1857-1928 tie länteen, kohti Laalahtea, Hirvi-
niemeä ja Aitoniemeä, kääntyi nykyisen Pulesjärventie 15:n (Tienhaara) kohdalta. Tie noudatteli alus-
sa nykyisen Sorilanraitin linjausta ja suunnilleen Aitoniementie 25:n (ent. Peukunen, nyk. Sorinrinne)
kohdalla se yhdistyi nykyisen Aitoniementien linjaukseen. 1760-luvulla Hirviniemen suuntaan lähti kaksi
reittiä, joista eteläisempi kääntyi länteen jo ennen Kulkaan taloa. Tämä eteläisempi reitti ohitti myös
Peukusen talon etelän puolelta, ja tältä reitiltä haarautui jo tuolloin myös nykyinen Jokivalkamantie.
Nykyisen Aitoniementie 80:n kohdalla eteläinen reitti liittyi pohjoisempaan reittiin.



Sorilan uudemman kyläkeskuksen asteittainen "syntyminen" nykyisen Kaitavedentien länsipuolelle lie-
nee saanut alkunsa syksyllä 1892, jolloin Aitolahden oman kansakoulun toiminta käynnistyi Peukusen
talossa. Muutaman vuoden kuluttua Kulkaan maista v. 1896 lohkotulle tilalle (Aitolahden kansakoulu-
piiriin t) valmistui puinen koulurakennus, joka kuitenkin elokuussa, juuri ennen käyttöönottoa, paloi maan
tasalle. Niinpä koulunkäyntiä piti jatkaa vuokratiloissa Peukusella vielä siihen asti kunnes nykyinen puu-
koulu v. 1898 valmistui. Uuden itsenäisen Aitolahden kunnan (1923-65) ja seurakunnan alkuvuosina
1924-28 kansakoulun sali toimi kirkkona ja alakansakoulun sivurakennus kirkkoherran väliaikaisena
asuntona. Nykyisin Kansakoulu nimisellä tilalla on puukoulun lisäksi v. 1948 valmistunut koulu- ja ter-
veystalo sekä 1950-luvun alkupuolella valmistunut urheilukenttä ja sen kanssa samaan aikaan raken-
nettu piharakennus. Vuonna 2001 koululle valmistui uudisrakennus, jossa sijaitsivat koulun liikuntatilat
ja teknisen työn tilat. Sorilan koulussa on nykyisin noin sata 1-6 vuosiluokkien oppilasta ja koulun yhte-
tydessä toimii myös koululaisten iltapäiväkerho. Koulun tiloja käytetään myös kokoontumistiloina. Koutu-
tontin rakennuksista ainoastaan ns. terveystalo näkyy Sorilanraitille ja Aitoniementielle.

Vuonna 1932 Sorilan kyläkeskukseen, niin ikään maantien länsipuolelle, valmistui Pohjois-Hämeen tie-topuoliselle karjanhoitokoululle koulurakennus, jonka edustalle johti maantieltä pitkä, komea mäntyjen reunustama puukujanne. Karjanhoitokoulu oli aloittanut toimintansa maantien itäpuolella, Kulkkaalla v. 1925 ja v. 1931 sille, sen omaa rakennusta varten, oli lohkottu Kulkkaan maista Karjanhoitokoulu niminen tila. Kun kyläkeskuksessa sijainnut, vanha, puinen Aitolahden kunnantalo v. 1953 paloi ja karjanhoitokoulu muutti seuraavana vuonna Kangasalan Lihasulaan, muutettiin karjanhoitokoulurakennuksen käyttötarkoitus kunnanvirastoksi. Nykyisin Kunnantalo nimisellä tilalla olevassa rakennuksessa toimii Sorilan päiväkoti ja kouluterveydenhuolto sekä Aitolahden lastenneuvola. Päiväkotirakennus on risteysjärjestelyiden ja kevyenliikenteen alikulun vuoksi jäänyt syrjään kulkureitiltä, ja aikanaan rakennuksen edustalle johtaneesta puukujanteesta muistuttaa enää muutama nyky-ympäristöstään irrallaan oleva kookas mänty.

Sorilan kyläkeskuksen maisemasta on kokonaan kadonnut Aitolahden vanha, komea, puinen kunnantalo, jossa toimi myös alakansakoulu, sillä rakennus paloi v. 1953. Vuoden 1928 pitäjänkarttaan rakennus on merkitty merkinnällä Alakk eli alakansakoulu.



Pitäjänkartta v. 1928



Peruskartta v. 1953

Itsenäisen Aitolahden kunnan aikana vv.1923-1965 Sorilan kyläkeskuksessa oli kunnan hallinto- ja opetustoimeen liittyvien rakennusten lisäksi myös myymälärakennuksia. Kolmessa yhä olemassa olevassa rakennuksessa on toiminut kauppa ja yhdessä näistä myös pankki.

Aitolahden Tuotannon osuuskauppa oli aikanaan aloittanut toimintansa vuokratiloissa, Kulkkaan tiilipirtissä, maantien itäpuolella. Vuoden 1928 pitäjänkartassa tiilipirtti on yhä merkitty osuuskaupaksi (Oskp). Vuonna 1919 kaupalle oli lohkottu Kulkkaan maista Osuuskauppa niminen tila edemmäs mäelle. Tienhaara nimisellä tilalla sijaitsevan, v. 1927 rakennetun, vaalean asuin-, myymälä- ja pankkirakennuksen kohdalta (Pulesjärventie 15) on aikanaan (kartat vuosilta 1857, 1928 ja 1953) kääntynyt tie kohti Hirviniemeä ja Aitoniemeä. Vuoden 1953 peruskartassa rakennus on merkitty kaupaksi (Kpp).

Nykyisen Kaitavedentien länsipuolella, Kotikunnas nimisellä tilalla, osoitteessa Sorilanraitti 17, on v. 1946 rakennettu jälleenrakennuskauden myymälärakennus. Keltaiseksi maalattu rakennus on nykyisin asuinkäytössä. Kahden nykyisin Kaitavedentiehen rajautuvan tilan nimet muistuttanevat myös Sorilan kaupallisista palveluista. Tien länsipuolella oleva tila on nimeltään Tuotanto ja itäpuolella oleva on Voima.

Nykyisin Sorilassa ei ole lainkaan kaupallisia palveluita. Lähimmät kaupalliset palvelut sijaitsevat Nurmissa.

3.3 Palo

3.31 Asutus

Vuonna 1540 kylässä oli seitsemän taloa Partola, Utukka, Hempura eli Rahola, Rekola eli Sälli, Holvasti, Rentto, joka 1680-luvulla liitettiin Rekolaan sekä Niilo Raholan tila, joka hävisi jo 1550-luvulla. Sorilan kyläläisten takamailleen aikojen kuluessa raivaamat asuintilat olivat kasvaneet ennen pitkää kantakylää lukuisammaksi taloryhmäksi, joka jo v. 1553 erotettiin sen syntyvaiheita kuvaavalla nimellä Palon kyläksi. Mutta Palon seitsemästä talosta Partola ja Holvasti sijaitsivat niin paljon erillään toisista, että vuodesta 1558 ne merkittiin Partolan kyläksi. Partojen suku piti Partolaa ja Holvastia. Rahojen suvulla oli Hempuran lisäksi toinenkin lyhytikäinen tila.

D. Ekmanin v. 1738 laatimassa Palon ja Partolan kylän kartassa (s. 13) näkyvät kaikki viisi kantatila Partola, Holvasti, Utukka, Hempura, Rekola sekä ilmeisesti Rentto, joka 1680-luvulla oli yhdistetty Rekolaan. Tiikonojassa ja Peurantajärvestä laskevassa ojassa olevat rakennukset ovat oletettavasti myllyjä.



Charta öfver Pardola Byens Åker, Äng och Utmark, år 1764, Olof Rehnström

Holvastin ja Partolan talot peltoineen ja niittyineen olivat erillään toisista, ja niistä Rehnströmin v. 1764 laatimassa kartassa on myös mylly Peurantajärvestä laskevassa ojassa.

Olof Rehnströmin v. 1763 laatiman Palon kylän 3-osaisen isojakokartan ensimmäisessä osassa on mylly Peurantajärvestä laskevassa ojassa. Palon jakokunnassa Utukka, Hempura ja Rekola olivat keskenään sarkajaossa, ja niiden kahdessa vainiossa olleet pellot jaettiin helposti kolmeksi lohkoksi. Utukan, Hempuran ja Rekolan ja Rentton lisäksi kartalla on kaksi tonttia, jotka ovat ilmeisesti torppia.



Charta öfver Palo Byens Skog och In-Ägor, Första Delen, år 1763, Olof Rehnström.



Karta öfver Palo bys ägor, den 13 Juni 1854, A. Öhman

Axel Abraham Öhmann on v. 1854 laatinut 3-osaisen kartan nykyisestä Palon kylästä, jossa Utukan, Hempuran ja Rekolan talojen lisäksi on Rekolan torppa, Tanhuanpää, Utukan torppa, Hakala sekä jauhomylly Peurantajärvestä laskevassa ojassa. Tanhuanpään torppa on sijainnut lähellä nykyistä Kalliomäki nimistä tilaa ja Hakalan torppa lähellä nykyistä Pöljä (Täntänen) nimistä tilaa. Utukka oli liitetty Hempuraan v. 1823. Sorilanjoen eteläpuolisesta Palon kylästä on käytettävissä ainoastaan v. 1852 pitäjänkartan tiedot. Holvasti oli liitetty Partolaan v. 1786 ja 1860-luvulla Partolan ja Holvastin maat liitettiin Kulkkaaseen.

Vuoden 1928 pitäjänkartassa maanviljelystiloja ovat Utukka, Tuomisto, Turveluoma, Peräluoma ja Täntänen. Lisäksi on kaksi pientä asumusta. Peurantajärven etelärannan Lepola-niminen rakennus on merkitty huvilaksi. Kantapartolantien alussa on kaksi huvilaksi merkittyä rakennusta, joista toinen on nimeltään Korkeala. Kaukana koillisessa Harviojärven pohjoispuolella on huvilaksi merkitty Siltala.

Vuoden 1953 peruskartalla on muutama uusi rakennus Palonkylätien ja Turveluomantien varressa. Partolan puolella on jälleen rakennus Partolan kohdalla ja Korkealan lisäksi on kolme muuta rakennusta.

3.32 Tiestö

Ensimmäisillä Palon ja Partolan kylän isojakokartoilla kulkee reitti Palon kylän jauhomyllyltä etelään ohi Utukan ja Hempuran, yli Sorilanjoen pohjukkaan laskevan ojan, kohti Partolaa ja Holvastia. Partolan ja Holvastian jälkeen reitti jatkuu länteen kohti maantietä, nykyisen Kantapartolantien tavoin. Partolan kohdalta lähtee myös reitti etelään, halki Nurmin kylän metsien ja niittyjen. Nykyisen Salosentien liittymän kohdalla tältä reitiltä on yhteys Messukylä-Ruovesi-maantielle. 1760-luvulla itä-länsi-suunnassa kulkee reitti, joka alkaa Utukanlammin rannalta ja noudattelee sitten lyhyen matkaa Utukantietä ja Palonkyläntietä ja kääntyy sitten nykyisen Tuomiston kohdalla koilliseen ja jatkuu siitä Harviojärveä kohti.

1760-luvulla Partolasta etelään vievä reitti on jokseenkin ennallaan. Koillinen reitti kulkee nyt paitsi kohti Peurantajärveä ja Harviojärveä niin myös Palokyläntietä noudatellen aiempaa pidemmälle länteen, ohi nykyisen Pyydysluoman kohti Kangasalaa. Tuomiston kohdalla lähtee myös haara, joka tekee lenkin Tántäsen kautta.

Vuoden 1928 pitäjänkartassa Partolasta etelään johtava reitti on merkitty poluksi. Turveluomantie jatkuu kylätienä Harviojärvelle asti, ja ”Tántäsentie” Kangasalan Särkijärven ja Onkijärven kautta aina Suinulaan asti.

Vuoden 1953 peruskartalta on etelään johtava reitti hävinnyt. Pulesjärventie on merkitty heikkokuntoiseksi autotieksi ja Peräluoman jälkeen Turveluomantie jatkuu polkuna kohti Harviojärveä. Palonkyläntien pää haarautuu Pyydysluomalle ja Tántäselälle.

3.33 Pellot ja niityt

1760-luvun isojakokartalla Palon kylän peltotilkut ovat sijoittuneet tiiviisti kylä talojen ympäristöön ja teiden varsille. Niittyjä on paitsi pieninä saarekkeina peltotilkkujen välissä niin myös purojen ja ojien varsilla ja niiden lähiympäristössä. Partolan puolen peltotilkutkin sijoittuvat aivan talojen ja teiden ympäristöön, ja niittyjä on paitsi Tiikonojan varrella niin myös pieninä saarekkeina peltotilkkujen välissä.

Vuoden 1854 kartalla peltopinta-ala on lisääntynyt erityisen paljon koilliseen johtavien teiden varsilla ja aiempien niittyjen reunamilla. Niitypinta-ala on pysynyt lähes ennallaan. Partolan puolelta on käytettävissä ainoastaan v. 1852 pitäjänkartan tiedot.

Vuoden 1928 pitäjänkartalla lähes kaikki niityt on otettu peltoviljelyyn, ja nyt pellot muodostavat suuria yhtenäisiä kokonaisuuksia. Muutamia pieniä niittyjä on Pulesjärventien suunnalla.

Vuoden 1953 peruskartalla loputkin niityt ovat muuttuneet pelloiksi.

3.34 Johtopäätökset

Isojaon aikaan Palon kylän kantatalot Utukka ja Hempura sijaitsivat vierekkäin omalla kumpareellaan. Niistä noin kahdensadan metrin päässä, ”kylänraitin” toisessa päässä, omalla hieman pienemmällä kumpareellaan, sijaitsi Rekolan kantatalo torppineen. Rentto niminen kantatalo oli liitetty siihen jo 1680-luvulla. Sorilanjoen eteläpuolella vieretysten sijainneet Partolan ja Holvastian kantatalot muodostivat oman, kahden talon Partolan kylän. Isojaon aikaisista asuinpaikoista parhaiten samalla paikalla näihin päiviin asti säilyneitä ovat Utukka ja Partola. Rekolan kantatalon paikalla asutaan yhä, tiilisessä omakotitalossa. Palon kylän uudempi asutus on sijoittunut Palonkyläntien, Utukantien ja Turveluomantien varteen. Partolan puolella uudempi asutus on sijoittunut Kantapartolantien alku- ja loppupäähän.

Utukan tilalta Rekolaan johtanut Utukantien osuus on ollut jo ensimmäisellä Palon kylän isojakokartalla, samoin pätkä Palonkyläntietä Palon kylän myllyojalta Utukan tilalle johtavan tien risteykseen. Kantapartolantien linjaus on 1700-luvun jälkeen muuttunut ainoastaan itä- ja länsipäästään.

Palon kylän pellot ovat isojaon ajoista lähtien sijainneet kantatalojensa välittömässä läheisyydessä.

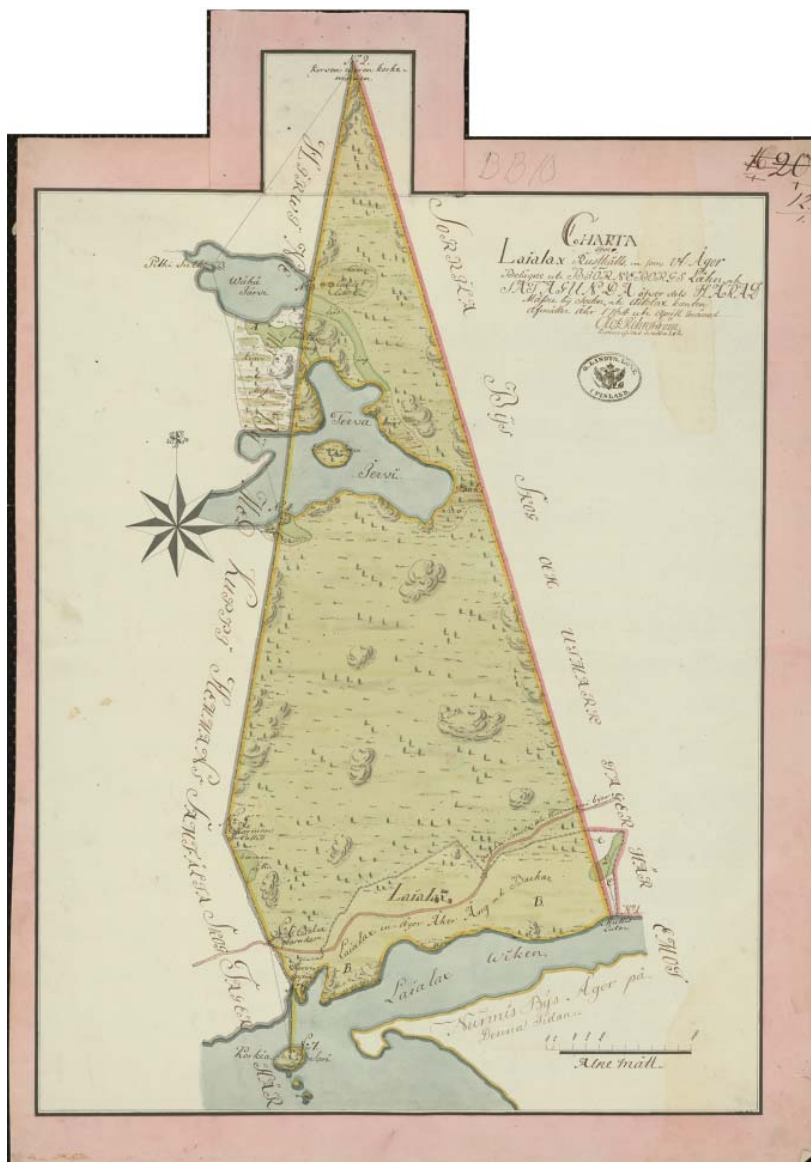
3.4 Laalahti

3.41 Asutus

Laalahti tunnetaan yksinäistalona, jonka pihapiirin halkaisee nykyään maantie. Vuonna 1540 kylässä oli kaksi taloa, joista toinen nähtävästi 1600-luvun alkupuolella liitettiin kantatilaan. Laalahtea isännöivät sepät, jotka tunnettiin varsin varakkaina miehinä. Vuoden 1571 hopeaveroluettelon mukaan Heikki Seppä oli Aitolahden varakkain mies, jolla oli mm. 20 nautaa ja eräomistus Ähtärissä. 1600-luvulla Laalahti oli ratsumiestila, josta 1600-1700-lukujen vaihteen aikoihin tuli rustholli. Laalahti säilyi talonpoikaisomistuksessa ja sen augmentteja olivat Teiskon Kuoranta, Saarialahden Löytänä sekä Takahuhdin Huikas.

Yksinäistilalla ei varsinaista isojakoa tarvittu, mutta mittauksia ja järjestelyitä kylläkin suoritettiin. Olof Rehnströmin v. 1764 laatimalla isojakokartalla on kolme rakennusta Hirviniemeen johtavan tien pohjoispuolella.

Anders Wilhelm Zittingin v. 1846 laatimalla kartalla on mukana myös Laalahden mäkitupalais-talojen tontti.



Charta öfver Laialax Rusthålls Ägor, år 1764

Vuoden 1928 pitäjänkartalla maanviljelystilaksi on Laalahden, joka on nyt tien eteläpuolella, lisäksi merkitty Ojala, ja mäkitupalais-talojen tontti on merkitty huvilaksi. Kartalle on merkitty myös samana vuonna valmistunut Aitolahden kirkko.

Vuoden 1953 peruskartalla on edellisten lisäksi rakennus Ämmämäen korkeimmalla paikalla Laalahden itärajalla, Aitoniementien varressa.

3.42 Tiestö

Lähes nykyistä Aitoniementien linjausta noudatteleva tie kulkee Laalahden kylän rantamaisemissa kaikilla kartoilla.

Vuoden 1846 kartalla Laalahden talouskeskuksen kohdalta kulkee lisäksi reitti sekä etelään, alas rantaan, että suoraan pohjoiseen kohti Terwajärveä, josta Johan Florin Hirviniemen isojakokartalla v. 1781 käyttää nimeä Hurmajärvi.

Samat tiet esiintyvät vuoden 1928 pitäjänkartalla, tuolloin Laalahden rannassa on myös laivalaituri. Vuoden 1953 peruskartalla on lisäksi tieyhteys Ojalaan.



Charta öfver Lajalax SkatteRusthålls Ågor, år 1846

3.43 Pellot ja niityt

1760-luvun kartalla ei ole esitetty pelloja eikä niittyjä, vaan Aitoniementien eteläpuolisella alueella on ainoastaan teksti: Laalahden pellot, niityt ja mäet. Aidattu alue ulottuu myös tien pohjoispuolelle. Muutama erillinen niitty on piirretty mm. Tervajärven läheisyyteen.

Vuoden 1846 kartalla peltotilkut ja niityt on esitetty tarkasti. Lähes kaikki peltotilkut sijaitsivat loivasti Näsijärven rantaan laskeutuvilla, kumpuilevilla, eteläisillä rinteillä ja niemekkeillä. Peltotilkkujen lomassa lahdenpoukamissa on niittyjä. Muutamia peltotilkkuja on myös Tervajärveä kohti johtavan tien varrella ja Pihkalanojan mutkassa. Lähes koko Pihkalanojan ranta-alue on niittyä.

Vuoden 1928 pitäjänkartalla näkyy kuinka vv. 1911-21 kuivattu Hurmajärvi kasvaa jo heinää. Hurmajärven suurusuuntaiseen kuivatukseen osallistuivat Laalahden lisäksi melkein kaikki Hirvinien maanomistajat sekä Sorilan Peukunen. Nyt myös Näsijärven rantamaisemissa pellot muodostavat suurempia yhtenäisiä alueita.

Vuoden 1953 peruskartalla peltoalueet ovat lisääntyneet Hurmanniitylle johtavan tien ja Pihkalanojan lähialueilla.

3.44 Johtopäätökset

Laalahden kylän ensimmäisen isojakokartan asemointi nykyisen kartan päälle tuotti suuria ongelmia. Vaikeuksia oli paitsi kylän rajojen niin myös rantaviivan, kylätien ja kantatalon sijainnin kanssa. Myöskään pelloja ja niittyjä ei v. 1764 oltu esitetty erikseen, vaan kylätien ja järven välisellä alueella kartassa on ainoastaan teksti: "Laalahden pellot, niityt ja mäet." Seuraavalla kartalla v. 1846 pellot ja niityt on jo esitetty ja mukana on myös mäkitupaistalojen tontti. Laalahden kantatalon voidaan kuitenkin olettaa sijainneen jokseenkin samalla paikalla ainakin isojaon ajoista lähtien. Laalahden kylän uudempi asutus on sijoittunut Sorilan rajan läheisyyteen ja Ojalan alueelle.

Peltojen ja niittyjen voidaan olettaa sijainneen aivan nykyiseen tapaansa rannan ja tien välissä, loivasti Näsijärven rantaan laskeutuvilla kumpuilevilla niemekkeillä, viimeistään 1760-luvulta lähtien.

Laalahden kylän kohdalla Hirvinieemeen ja Aitoniemeen johtavan tien linjaus on saattanut hieman vaihdella aikojen kuluessa.

3.5 Hirviniemi

3.51 Asutus

Vuonna 1540 kylässä oli kuusi tilaa Ruukonen, Keso, Kiikkinen, Kölli, Junkkari ja Lampu. Maakirjoihin oli vv. 1553-56 lisäksi merkitty Sarkki.

Hirviniemen kylän ensimmäinen isojakokartta on Olof Rehnströmin v. 1765 laatima viisiosainen kartta. Samoin viisiosainen on myös Johan Florinin v. 1781 laatima kartta. Molemmissa kartoissa on mukana Aitoniemen Kupi. Isojaon aikoihin Kölli, Junkkari ja Lampu muodostivat kolmen talon ryhmäkylän Näsijärven rantamaisemissa. Ruukosen talo sijaitsi lähellä Näsijärven rantaa ja tuolloin kylätiekin kiersi Ruukosen tontin kautta. Vuoden 1765 kartalla Ruukosen mailla on kaksi pientä tonttia nykyisen Kivelän kohdalla. Tiedetään että, Ruukosen mailla on ollut sotilastorppa sekä v. 1795 nimen Räätäli saava torppa. Tiikonniemi, joka on ollut Köllin ja Kiikkisen yhteinen torppa, esiintyy molemmilla 1700-luvun kartoilla. Ruukosen tavoin myös Keso ja Kiikkinen sijaitsivat paitsi etäällä toisistaan niin myös erillään Junkkarin, Köllin ja Lampun muodostamasta tiiviistä ryhmäkylästä.

Hirviniemi By med Kuppi Hemman, Första Delen, år 1765



Axel Abraham Öhmännin v. 1863 laatimalla isojakon täydennys- ja järjestelykartalla kartalla Lampu on jo muuttanut nykyiselle paikalleen. Junkkari, Kölli, Kiikkinen ja Keso ovat aiemmilla paikoillaan. Kiikkisen tiedot ovat tosin puutteelliset. Junkkarin mailla on nyt myös pieni tontti. Ruukosen tonttia ja maankäyttöä ei ole esitetty, ainoastaan Keson rajan tuntumassa olevat uudet peltoalueet. Eräiden lähteiden mukaan Ruukosen rakennusryhmä olisi jo tässä vaiheessa siirtynyt nykyisen Aitoniementien pohjoispuolelle.

Vuoden 1928 pitäjänkartalla maanviljelystiloiksi on merkitty Ruukonen, Keso, Junkkari, Kölli, Lampu sekä Kiikkisestä lohkottu Tiikko. Samoin Kiikkisestä on lohkottu Pappila niminen tila Aitoniemen pappilaksi, ja nykyinen Vanha Kiikkinen niminen tila on merkitty pieneksi asumukseksi. Ruukosesta muo-

Hirwenniemi Bys Ägor, Femte Delen, år 1781



dostetut, huvilaksi merkityt, ovat Kivelä ja Sanki, joiden lisäksi on yksi pieni asumus. Kesosta on muodostettu Heino, Koivunen sekä lisäksi kaksi muuta huvilaa ja yksi pieni asumus. Köllistä muodostettu Kivikuru, Keson ja Lampun yhdyntien varrella, on merkitty karttaan huvilaksi. Junkkarista lohkotut Kulma ja Kasperila on merkitty huvilaksi, Kallio, Mustikkamäki, Rinta ja Lassila pieniksi asumuksiksi. Lampun maista muodostettu ja huvilaksi merkitty Iltala on myös paikallaan. Lampun maista muodostettiin v. 1917 Hurman koululle tontti. Köllin maista lohkottu, Mäkelä niminen tila, Hurman koulutontin pohjoispuolella, on merkitty pieneksi asumukseksi. Kiikkisestä lohkottuja, huvilaksi merkittyjä on kartalla yhteensä kaksikymmentä. Nimettyjä ovat Pirttilä, Metsälä, Lauren, Saarinen, Vaarinniemi, Rapakivi, Toivola ja Kallio-lahti. Kiikkisestä on v. 1905 lohkottu myös Ensilä ja Björknäs, mutta niitä ei ole merkitty kartalle.

Vuoden 1953 peruskartalla on selvästi havaittavissa kesäasutuksen lisääntyminen Hirviniemen ranta-alueilla.

3.52 Tiestö

1700-luvun loppupuolella Laalahdesta Hirviniemeen johtavan kylätien linjaus poikkeaa jonkin verran nykyisen Aitoniementien linjauksesta. Ruokosen kohdalla reitti on kulkenut tuolloin lähellä Näsijärven rantaa sijainneen talouskeskuksen kautta. Ruokosen jälkeen tie kohti Kesoä on jatkunut nykyreittiä pohjoisempana siten, että Keson tontti on jäänyt tien eteläpuolelle. Keson jälkeen tie on jatkunut Kiikkisen-salmentietä ja Junkkarintietä kohti Junkkarin, Köllin ja Lampun muodostamaa ryhmäkylää Näsijärven rannalla. Keson talolta kulki myös reitti Lampun nykyiselle tontille, jonka länsipuolelta kylätie jatkui kohti Aitoniemen Kupia. Köllintie johti rannan ryhmäkylästä nykyiselle Lampun tontille, joka vielä 1700-luvun lopulla kasvoi metsää.

Lampu on oletettavasti 1820-luvun alussa siirtynyt nykyiselle paikalleen, ja samoin aikoihin, oletettavasti vv. 1820-1840, myös Ruokosen rakennusryhmä on siirretty nykyiselle paikalleen, Aitoniementien pohjoispuolelle. Öhmannin isojaon täydennys- ja järjestelykartalla v. 1863 on esitetty Keson, Köllin, Junk-



Karta öfver Hirviniemi Bys Ågor, Första delen, år 1863

karin ja Lampun tontit, pellot, niityt ja tiet. Niiden välinen reitistö on säilynyt ennallaan, lukuun ottamatta Keson ja Lampun välistä lyhintä reittiä, joka on hävinnyt. Ruokosen ja Kiikkisen tiedot puuttuvat. Vuoden 1852 pitäjänkartan mukaan reitistö on lähes ennallaan, myös Aitoniemen suuntaan.

Vuoden 1928 pitäjänkartalla suurin muutos on se, että nyt kylätie kääntyy Aitoniemeä kohti heti Keson talouskeskuksen jälkeen. Tie jakaa Keson talouskeskuksen siten, että päärakennus jää tien pohjoispuolelle ja navetta eteläpuolelle. Myös Keson ja Lampun välillä on uusi reitti. Huvilatonteille ei ole vielä kunnan reitistöä. Ruokosen, Köllin ja Kirjoniemen rannassa on laivalaituri.

Vuoden 1953 peruskartalla on jo pätkä Hirviniementietä ja Kirjoniementietä, Mustikkamäentie, Hypöniementie, Pirttiläntie sekä Hurmajärventie. Laivalaitureita on tullut lisää mm. Tiikon ja Keson rantaan, ja nyt myös pienemmät laiturit on merkitty karttaan.

3.53 Pellot ja niityt

Jo vv. 1760-1780 Ruokosen ja Keson peltotilkut ovat sijainneet kylätien eteläpuolella, loivasti kohti Näsijärven rantaa viettävillä rinteillä ja niemekkeillä. Junkkarin, Lampun ja Köllin ryhmäkylän pellot ovat

lähes kokonaan vallanneet Hirviniemen itäisen osan, Nupinnokkaan asti. Kiikkisen peltoja on Björknäsiin ja Ensilään ulottuvalla niemekkeellä ja hieman pohjoisempana. Peltotilkkujen lomassa ja niiden ympärillä on niittyjä. Keson ja Rukosen niittyjä on tilojen pohjoispuolella, nykyisen Aitoniemeen johtavan tien ja Laalahden rajan välisellä alueella. Kiikkisen niittyjä on lounaassa lähimpänä Näsijärven rantaa. Junkkarin ja Lampun niittyjä on paitsi kylän ydinalueella niin myös tuolloin Aitoniemeen vievän tien molemmin puolin.

Vuonna 1863 ranta-alueilla ja talojen lähiympäristössä peltopinta-ala on kasvanut ja peltujen välissä olleiden niittyjen alue vastaavasti kutistunut. Etäämmällä sijaitsevien niittyjen pinta-ala on jonkin verran kasvanut. Ruukonen on ottanut uuden niemenkärjen peltoviljelylle, ja Vohlinsaaressakin on nyt Kiikkisellä pelto.

Vuoden 1928 pitäjänkartalla yhä lisää niittyjä on muutettu pelloiksi ja pellot muodostavatkin aiempaa suurempia yhtenäisiä kokonaisuuksia. Ruukosella on uutta peltoa Laalahden rajan tuntumassa. Aitoniemeen johtavan uuden tien itäpuolisia suurehkoja niittyjä ja länsipuolen pieniä niittyjä on osittain otettu viljelyyn. Kuivatun Hurmajärven alue muodostaa nyt suuren niityn, jonka länsipäässä on myös pelto.

Vuoden 1953 peruskartalta voidaan havaita, että niittyjä on edelleen jonkin verran muutettu pelloiksi ja niityt ovat lähes hävinneet. Lähellä Aitoniemen rajaa, nykyisen Savisuontien itäpuolella, on uusia peltomaita.

3.54 Johtopäätökset

Isojaon aikaan talot Junkkari, Lampu ja Kölli muodostivat Hirviniemen ainoan ryhmäkylän Näsijärven rantamaisemissa. Kylän kolme muuta taloa Kiikkinen, Keso ja Ruukonen olivat ns. yksittäistaloja. Hirviniemessä pisimpään, ainakin isojaon ajoista lähtien, samalla paikalla pysyneitä ja yhä asuttuja paikkoja ovat kantatalot Junkkari ja Kölli sekä Tiikko, joka vielä isojaon aikaan oli Kiikkisen ja Köllin yhteinen torppa, Tiikonniemi. Junkkarin ja Köllin rakennuskanta on vanhaa, ja talopari muodostakin yhä selkeän kokonaisuuden Näsijärven hienoissa rantamaisemissa. Tiikon rakennuskanta ei ole kovin vanhaa, mutta sen rakennukset muodostavat hyvän kokonaisuuden erittäin hienolla paikalla. Nykyisin vapaa-ajan-asuntona toimiva Keson kantatalo lienee pysynyt alkuperäisellä paikallaan. Sen rakennuskanta on vanhaa ja huonokuntoista ja ympäristön kasvillisuus umpeenkasvanutta. Aivan isojaon aikaisella Kiikkisen kantatalon paikalla ei myöskään ole Vanha-Kiikkinen nimisen tilan vapaa-ajan-asuntona käytettyä päärakennus. Lampu on 1820-luvulla siirtynyt rannan ryhmäkylästä nykyiselle paikalleen. Lampun rakennuskanta on enimmäkseen vanhaa, osittain jo rannasta siirrettyä. Pihapiirin rakennukset ovat hyvässä kunnossa ja ne muodostavat erittäin komean Hirviniementiellekin näkyvän kokonaisuuden. Tilalla ei asuta ympärivuotisesti. Lampun tavoin Ruukosenkin rakennusryhmä siirrettiin vv. 1820-1840 kauemmas rannasta paikalle, josta se vielä 1900 alkupuolella hajautettiin laajemmalle alueelle. Ruukosen rakennukset, yhä asuttuna olevaa ns. vaarinpuolta lukuun ottamatta, ovat erittäin huonossa kunnossa ja ympäristön kasvillisuus on umpeenkasvanutta. Myös nykyisen Kivelä nimisen tilan paikalla lienee asuttu yhtäjaksoisesti isojaon ajoista lähtien.

Hirviniemen runsas uudempi asutus on sijoittunut melko tasaisesti kaikkialle kylään, hyvien tieyhteyksien varsin. Erittäin runsas loma-asutus on luonnollisesti keskittynyt ranta-alueille.

Aitoniemellä ja Hirviniemellä on ollut oma koulu, Hurman koulu vv. 1915-66.

Aitoniementien linjaus Laalahdelta kohti Keson ja Lampun taloja on hieman vaihdellut aikojen kuluessa. Vielä 1800-luvulla tie Hirviniemestä kohti Aitoniemen Kupia kääntyi vasta nykyisen Lampun talon jälkeen. 1900-luvulla Aitoniemeä kohti on päästy kääntymään heti Keson talon jälkeen. Kiikkisensalmentie, Junkkarintie ja Köllintie ovat olleet paikoillaan jo isojaon ajoista lähtien.

Hirviniemen vanhimmat pellot ovat sijainneet kantatalojen välittömässä läheisyydessä kylätien eteläpuolella, pääasiallisesti kohti Näsijärveä työntyvillä niemekkeillä. Tosin Lampun talon nykyinen tontti ja lähipellot kasvoivat vielä isojaon aikaan metsää. Yhä tänäkin päivänä Hirviniemen suurimmat peltomaita sijaitsevat Aitoniementien ja Niihamanselän välisellä alueella.

3.6 Aitoniemi

3.61 Asutus

Vuonna 1540 Aitoniemessä oli kolme tilaa Kupi eli Hara eli Arikkilä, Aitoniemi eli Juho Loiman tila, sekä lyhytikäinen Sikkani tila, joka v.1553 jaettiin Aitoniemen ja Kupin kesken. Maakirjoihin oli vielä v.1541 merkittynä pieni $\frac{1}{24}$ koulun Erkin tila, joka kuitenkin hävisi parin vuoden kuluttua.

Kupin kantatila on mukana Hirviniemen isojakokartoissa, joista ensimmäisen teki Olof Rehnström v. 1765 ja jälkimmäisen Johan Florin v. 1781. Aitoniemen ja Hirviniemen isojakoa viivästyttivät rajariidat. Kertaalleen piti laatia uudet kartatkin. Kun maanmittari Florin oli saanut uudet kartat valmiiksi, esitettiin Aitoniemen puolesta v. 1578 peräisin oleva laamannintuomio rajoista. Hirviniemeläiset kuitenkin kiistivät asiakirjan sisällön, koska se esitettiin todistamattomana jäljennöksenä.

Charta öfver Aitoniemi Byens Ägor, åhr 1765, Första Delen



Aitolahden puoleista isojakoa alkuun panemaan määrätty maanmittari Olof Rehnström suoritti samalla Aitoniemen tilan halkomisen kahden veljeksensä, Juhon ja Matin, kesken. Tämä toimenpide koitui tietysti isojaon tarkoituksenaan hyväksi. Aitoniemen kahdessa vainiossa ollut pelto jaettiin niin, että tilan toinen puolisko sai toisen ja toinen toisen vainion. Peltoalueet eivät menneet täsmälleen tasan, ja myöskin niityt tulivat Juhon osuudelle suuremmiksi, mutta maanlaatu korvasi sen vähän mitä laajuudessa puuttui. Rehnströmin v. 1765 laatimassa Aitoniemen kylän isojakokartassa näkyy Aitoniemen kantatilan jako Alaseen ja Yliseen. Myös talon vanha tontti jaettiin kahtia.

1800-luvulta ei ole käytettävissä muuta kartta-aineistoa kuin pitäjänkartta v. 1852.

Vuoden 1928 pitäjänkartan mukaan Aitoniemen kylässä, vanhalla Kupin kantatilan alueella, maanviljelystiloina ovat Kupi, Jutila, Savio ja Heikkinen. Huviloiksi merkittyjä rakennuksia on yksitoista, ja niistä nimettyjä ovat Liisula, Aittosalo, Töyry, Kallio ja Vuoria. Lisäksi on kolme pientä asumusta, joista yhden nimi on Ahola. Vastaavasti vanhan Aitoniemen kantatilan alueella Erkkilä, Aitoniemi, Kivelä, Järvensivu,

Kalliomäki, Ahola, Rantala, Koivuniemi ja Uusitalo on merkitty maanviljelystiloiksi. Huviloita on kymmenen, niiden nimiä ovat Kivistö, Katila ja Leiniö, pieneksi asumukseksi merkittyjä on neljä.

Asuinrakennukset ovat edelleen lisääntyneet 1950-luvulla, joskin tarkastelussa käytetty pitäjänkartta loppuu lännessä heti Kupin tilan jälkeen.



Charta öfver Hirwinniemi By
med Kuppi Hemman, åhr 1765,
Fjärde Delen



Charta öfver Hirwenniemi Bys
Ågor, år 1781, Andra Delen

3.62 Tiestö

1700-luvun puolivälissä kylätie Hirviniemestä kohti Aitoniemen Kupia lähti nykyisen Lampun talon länsipuolelta ja kulki huomattavasti lännempänä kuin nykyinen Aitoniementie. Kupin jälkeen tie jatkui kohti Alasta ja Ylistä Aitoniemeä.

Vuoden 1852 pitäjänkartalla kylätie noudattaa vanhaa linjaustaan kohti Kupia, jonka jälkeen sen toinen haara jatkuu kohti koillista ja Vääräjärven itäpäättä, ja toinen haara ensin kohti Aitoniemen Ylistä ja Alasta ja sitten edelleen kohti pohjoista ja Vääräjärven länsipäättä.

Vuoden 1928 pitäjänkartalla Aitoniementie on nykyisellä paikallaan, samoin ovat Kupintie ja Lintuniementie. Lintuniementieltä lähtee reitti myös Vääräjärven rannassa olevalle Koivuniemen maanviljelystilalle. Erkkilän ja Katilan rannassa on laivalaituri, lisäksi on kaksi muuta laivalaituria.

Aitoniementien, hieman pidentyneen Kupintien ja Lintuniementien lisäksi v. 1953 peruskarttalehdellä ovat nyt myös Riihimäentie, Ristiniementie ja Suviristintie.

3.63 Pellot ja niityt

Kupi on mukana Hirviniemen ensimmäisillä isojakokartoilla, sekä Rehnströmin v. 1765 että Johan Florinin v. 1781 laatimalla kartalla. Sen peltotilkut sijoittuvat talon välittömään läheisyyteen, rannan ja kylätien väliselle alueelle. Niityt ovat kylätien itäpuolella. Aitoniemen isojakokartta on niin ikään Rehnströmin käsialaa vuodelta 1765. Kahden veljeksien kesken jaetun Aitoniemen peltotilkut sijoittuvat tonttien ympärille ja niityt hieman etäämmälle.

Kupin ja Aitoniemen alueilta on 1800-luvulta käytettävissä ainoastaan vuoden 1852 pitäjänkartta. Sen mukaan Kupin pellot ja niityt eivät ole juurikaan laajentuneet. Aitoniemen Alasen ja Ylisen peltopinta-ala on kasvanut ja uusi niitty on lähellä Vääräjärveä ja muutamia niittyjä järven länsipäähän johtavan tien läheisyydessä.

Vuoden 1928 pitäjänkarttalehdellä Kupin ympäristössä on uusien tilojen pieniä peltotilkkuja. Aitoniemen tilojen tuntumassa pellot muodostavat melko laajan yhtenäisen alueen. Etäämmällä sijaitsevilla uusilla maanviljelystilastoilla on omia pienehköjä peltotilkkuja. Vääräjärven eteläpuolella on edelleen niitty.

Vuoden 1953 peruskartalla peltojen pinta-ala edelleen hieman kasvanut ja viimeinenkin laaja niitty on otettu viljelyyn.

3.64 Johtopäätökset

Aitoniemen kylässä isojaon aikaisia asuinpaikkoja ovat Kupi ja nykyinen Erkkilä. Tosin molemmat ovat nyt vapaa-ajanasuntona. Erkkilän tila sijaitsee alkuperäisen Aitoniemi nimisen kantatilan paikalla. Nykyisellä Aitoniemi nimisellä (Aitoniemen Ylinen eli Pietilä) tilalla on asuttu 1830-luvulta lähtien. Aitoniemen kylän uudempi asutus on sijoittunut Kupintien, Aitoniementien, Ristiniementien, Suviristintien ja Tervakiventien varsille. Loma-asutus on ranta-alueilla.

Melko pitkä pätkä Kupintietä esiintyy jo ensimmäisellä isojakokartalla.

Isojaon aikaan Aitoniemen kantatalojen pellot ovat sijainneet aivan talojen välittömässä läheisyydessä.

4 Aitolahden myllyt

4.1 Nurmen, Sorilan ja Palon kylän myllyt

Sekä Messukylässä että Teiskossa oli Tammerkoskesta etäämmällä olevilla kylillä myllyjä, joista toiset pystyivät palvelemaan naapureitakin jauhatuksessa, mutta yleensä kuitenkin nämä myllyt kävivät vain runsaimman veden aikaan keväisin ja ehkä myös syksyllä, joten myllyvuoroja ei juuri riittänyt muille kuin osakkaille.

Vuoden 1649 myllytarkastuksissa mainitaan vain muutamia myllyjä, jotka olivat niin suuria, että niistä maksettiin tullia. Emäpitäjässä oli **Nurmen mylly** ja **Taivalkunnan mylly**, jolla ilmeisesti tarkoitetaan Sorilan myllyä. Kumpikin näistä myllyistä maksoi puolentoista tynnyrin vuotuisen tullin. Muut Messukylän myllyt joko eivät olleet ollenkaan kunnossa tai sitten ne kävivät vain heikosti.

Partolalla oli ollut oma mylly, mutta tilan 1640-luvulla autoituessa oli myllykin jäänyt autioksi. Kun sitten Partolaan v. 1656 tuli uusi asukas, hän yritti päästä osalliseksi **Jokipohjan myllyyn**. Luultavaa on, että oikeuden määrittämissä tarkastuksissa Partola sai osuuden myllyyn, koska sillä ei esiinny omaa myllyä, ja sillä oli yhteinen kalavesi, metsä ja laidun Nurmen kylän kanssa.

Koska Sorila ja Nurmi olivat ainakin jo v. 1659 osakkaina samassa myllyssä, oli siis jommankumman entinen mylly jäänyt autioksi tai tuhoutunut. Nurmila, Sorilalla ja Partolalla oli kullakin $\frac{1}{3}$ osuutta Jokipohjan myllyyn, joka paloi, ja jonka ylempi kivi turomeltui n. v. 1674. Nurmelauset korjasivat myllyn ja Sorilan kylä yhdessä Palon kanssa kustansi uuden kiven. Myllynkivet olivat melkoisen kalliita, v. 1705 varattiin esim. Messukylän myllynkiven ostoa varten 7 taalaria 8 äyriä, ja kyläläiset suorittivat myllynkiven kuljettamiseen kukin kaksi ajo- ja renkipäivää.

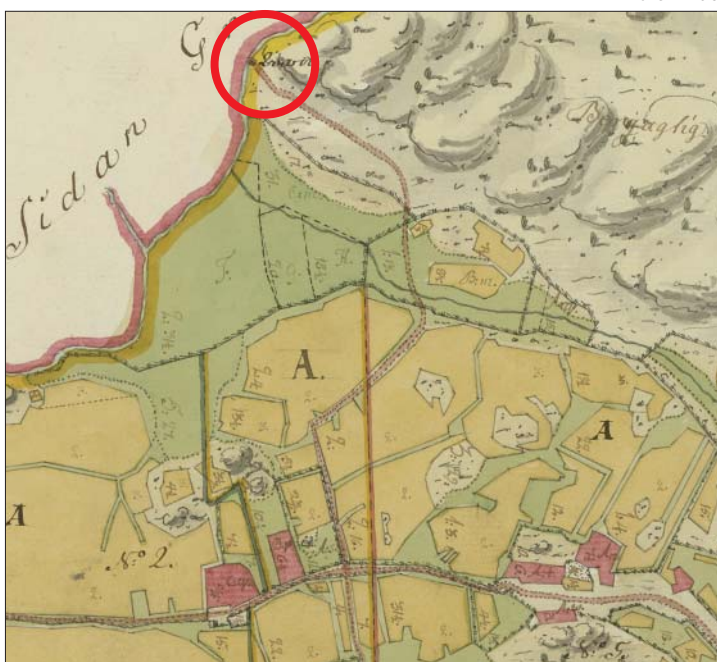


Partola 1764

Vuoden 1784 myllytilanteesta todetaan, että se oli melko hyvä. Muiden emäpitäjän myllyjen tapaan sekä Jokipohjan Palon kylän nimissä oleva mylly että Sorilan mylly **Leppoisenojassa** kävivät keväisin. Vasta v. 1840 Partola sai luvan perustaa myllyn **Kiikonkoskeen**. Veden vähyyden vuoksi myllyn ei ollut määrä käydä kuin korkeintaan kaksi viikkoa keväisin ja jokunen päivä syksyisin.

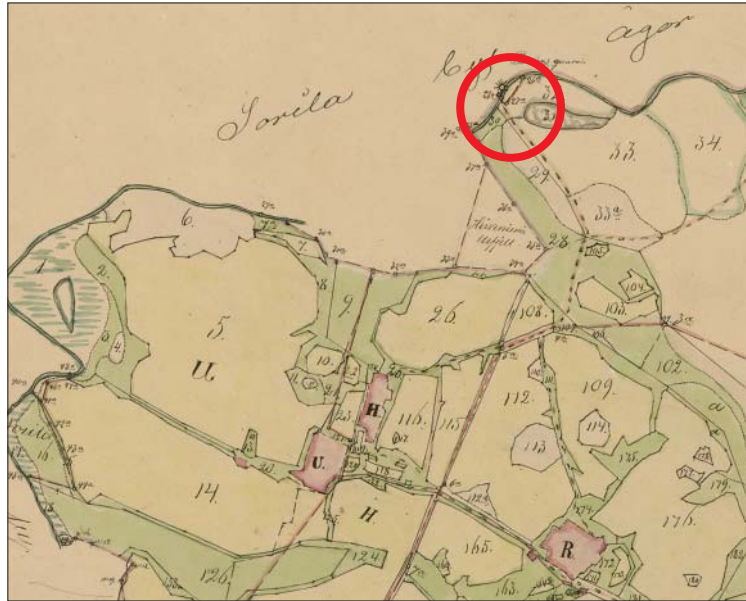
Edeltävä teksti on suora lainaus Kirsti Arajärven kirjasta Messukylän – Teiskon – Aitolahden historia I, Messukylän ja Teiskon vähäisemmät vesivoimallat.

Jo Daniel Ekmanin v. 1738 laatimalla kartalla (s. 13) esiintyy rakennus Partolan puolella Tiikonojassa kohdassa, johon on merkitty mylly myös Olof Rehnströmin v. 1764 laatimalla kartal-



Palo 1763

la. Jälkimmäiselle kartalle on nykyisen Tiikonojan lammen kohdalle merkitty myös Malkamäen sulku ja pato. Peurantajärvestä laskevassa ojassa, Palon myllyojassa ja Iso Lumoja järvestä laskevassa ojassa, Sorilan Myllypurossa on myllyt molemmissa sekä Rehnströmin vuosina 1763 ja 1764 laatimilla kartoilla että Öhmannin vuosina 1854 ja 1857 laatimilla kartoilla. Sorilan Myllypuron myllystä on olemassa myös erillinen, M. Zilliacuksen v. 1875 piirtämä asemapiirros. Myllypuron mylly on edelleen paikallaan, tien eteläpuolella vielä v:n 1928 pitäjänkartassakin. Korven vesimyllystä on olemassa myös vanhoja valokuvia.



Palon kylä v. 1854



Palon kylän myllyoja



Palon kylän myllyoja v. 2006





Sorila 1764



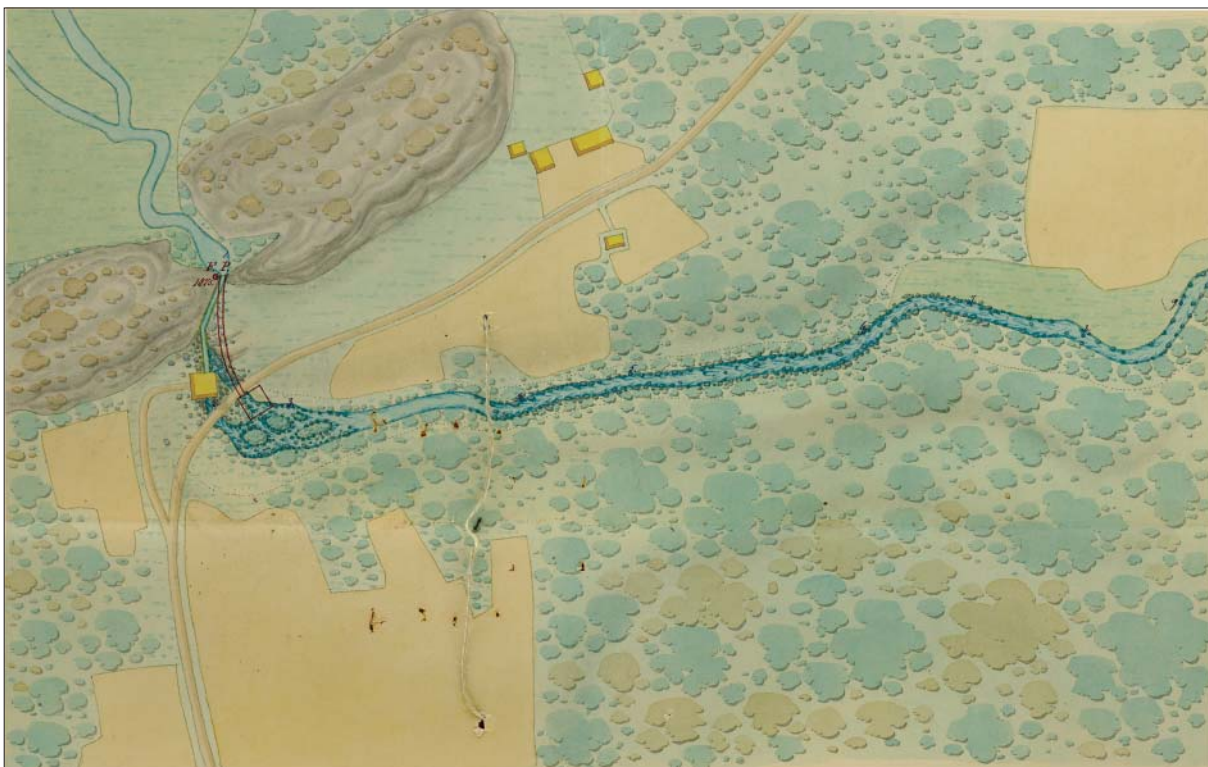
Vesimylly, E.M.Staf , Vapriikin kuva-arkisto



Sorila 1857



Sorila 1928



Sorilan mylly v. 1875 M. Zilliacus

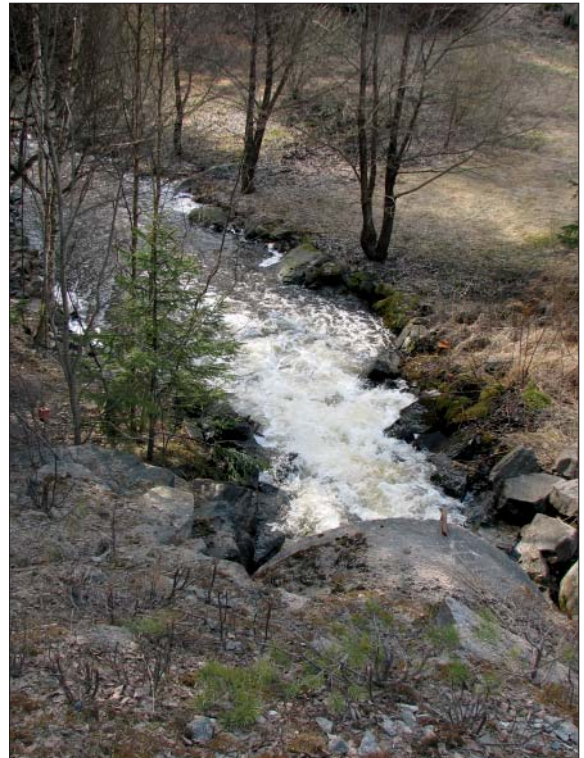
Sorilan Myllypuro ja Myllylampi v. 2006.





Vanha vesimylly, William Lomax, Vapriikin kuva-arkisto

Sorilan Myllypuro Pulesjärventien pohjoispuolella ja eteläpuolella



4.2 Laalahden ja Hirviniemen myllyt

1600-luvulla hirviniemeläiset rakensivat Laalahden isännän luvalla myllyn Laalahden maille **Tiikinojaan**, jossa Laalahdellakin ainakin isonvihan jälkeen oli uudelleen oma mylly. Hirviniemi maksoi myllypaikan vuokran päivittäin Laalahteen. Jokainen talo oli velvollinen parhaana työ- eli heinäaikaan tekemään yhden päivän. Vuonna 1784 Messukylän ja Teiskon myllytilanne oli melko hyvä. Hirviniemen ja Laalahden Tiikinojan myllyt, joista jälkimmäinen maksoi tullia kaksi tynnyriä, kävivät niinikään keväisin samoin kuin muutkin emäpitäjän myllyt. 1800-luvun alussa Tiikinojassa oli Ylinen mylly, josta Laalahti omisti $\frac{3}{4}$ ja Hirviniemen Ruokonen $\frac{1}{4}$, sekä Alinen mylly, joka kuului muille Hirviniemen viidelle talolle. Vuonna 1816 suoritettiin myllyjen katselmus, jossa sovittiin, että Laalahti sai puolet kummastakin myllystä ja Hirviniemen talot yhteisesti toiset puolet, koska myllyttäminen oli entisen järjestelmän vallitessa osoittautunut hankalaksi vähävetisinä vuodenaikoina. Hirviniemeläisten työvelvollisuus Laalahteen jäi voimaan.

Edeltävä teksti on suora lainaus Kirsti Arajärven kirjasta Messukylän – Teiskon – Aitolahden historia I.

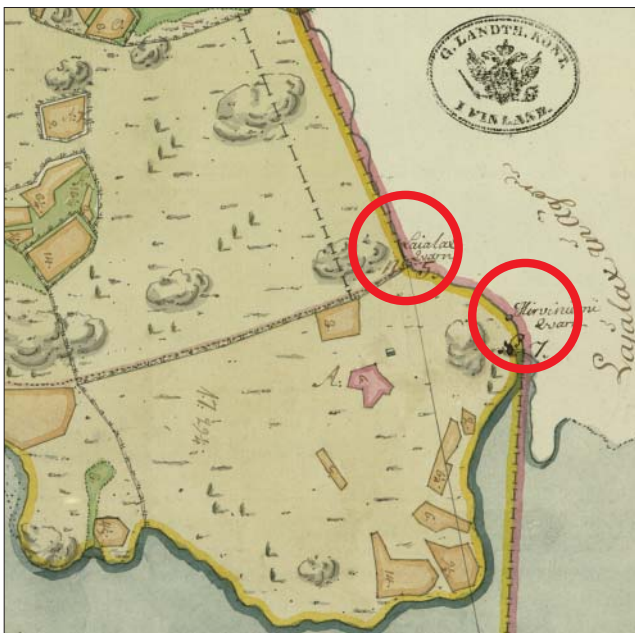


Laalahti 1764

Rehnströmin v. 1764 laatimassa Laalahden isoja-kokartassa näkyvät molemmat Pihkalanojan myllyt. Laalahden mylly on Hirviniemeen johtavan tien pohjoispuolella ja hirviniemeläisten käytössä ollut mylly tien eteläpuolella, huomattavasti lähempänä Vehkalahden rantaa. Vastaavasti v. 1765 Rehnström on piirtänyt molemmat myllyt myös Hirviniemen isoja-kokartalle. Molemmat myllyt esiintyvät edelleen Anders Willhelm Zittingin v. 1846 laatimalla Laalahden kartalla ja vielä v.1928 pitäjänkartallakin, joskin siten, että nyt molemmat myllyt ovat Aitoniementien eteläpuolella.

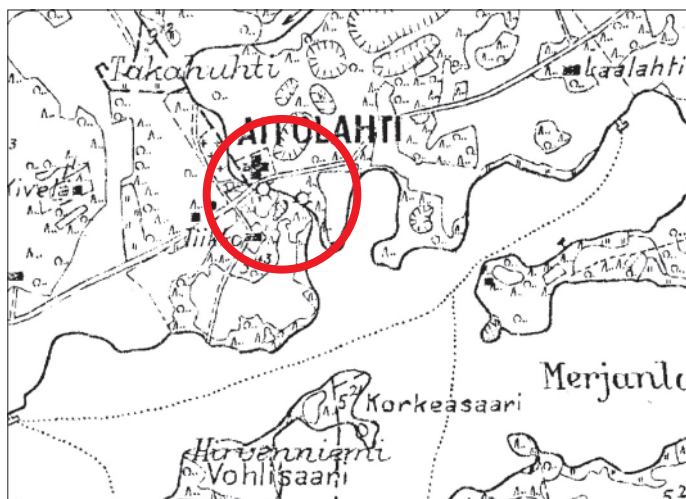
Pihkalanojan myllyä on hoitanut Laalahden talon torppa Myllylä, joka sijaitsi nykyisen kirkon kohdalla.

Hirviniemi 1765

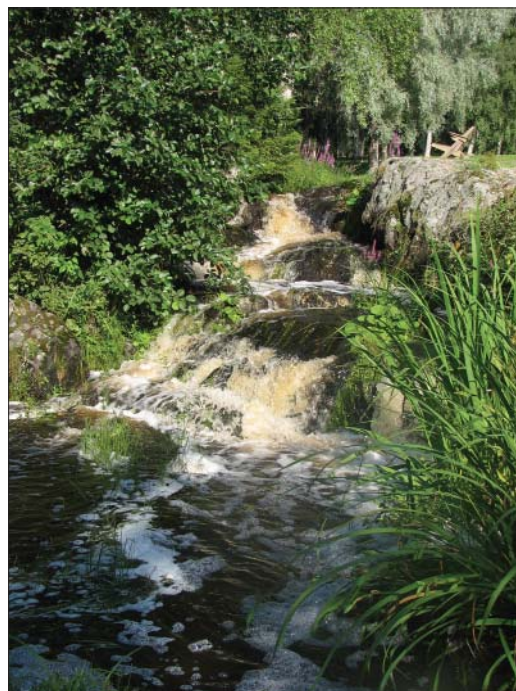


Laalahti 1846





Pitäjänkartta 1928



Pihkalanoja v. 2006



OSA II

KULTTUURIYMPÄRISTÖKOhteet

5 Aitolahden kulttuuriympäristökohteet

Kulttuuriympäristökohteet on esitelty kylittäin nykyisen tilan nimen mukaisessa aakosjärjestyksessä. Kohteet on myös numeroitu aakosjärjestyksen mukaan. Aakosjärjestyksen mukaista numerointia on käytetty liitekartalla nro 10. Karttaan on merkitty myös kiinteät muinaisjäännökset.

5.1 Rakennuskulttuurikohteet

Suurin osan nyt tutkitun alueen kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista inventoitiin 1980-luvulla ja ne on esitelty v. 1986 ilmestyneessä julkaisussa Tampereen rakennuskulttuuri, maisemat ja luonnonsuojelu. Julkaisussa on 24 kohdetta Aitolahden alueelta. Aitolahden kulttuuriympäristöinventointi -raportin II-osassa näiden kohteiden nimen perässä sulkumerkeissä oleva numero viittaa Tampereen rakennuskulttuuri, maisemat ja luonnonsuojelu –raportissa käytettyyn numerointiin.

5.2 Kulttuuriympäristökohteiksi määriteltävät kohteet

Aitolahden ja Teiskon alueen tärkeiden rakennuskohteiden inventointia jatkettiin vv. 1997-1998. Tuon inventoinnin tuloksena saadut kohteet tullaan sisällyttämään uuteen, entistä kattavampaan Aitolahden – Teiskon rakennuskulttuurista laadittavaan julkaisuun. Tuolloin valitut 19 uutta kohdetta numeroitiin alustavasti 1 – 19. Raportin II-osassa näiden kohteiden nimen perässä sulkumerkeissä on numerointi a1 – a19.

5.3 Huomiota vaativat kohteet

Edellä lueteltujen kohteiden lisäksi tämän kulttuuriympäristöinventoinnin yhteyteen on otettu kohteita, joita ei vielä aiemmin ole esitelty eikä inventoitu. Alueella on mm. isojaon, 1760-luvun, aikaisia asuinpaikkoja, jotka yhä ovat samassa käytössä, vaikka niiden perinteinen rakennuskanta onkin täysin hävinnyt. Myöhemminkin tällaisten vanhojen kantatalojen sijoille nousseet uudet asuinrakennukset muistuttavat meitä yhä kansamiehen kyvystä, herkästä vaistosta ja luonnontuntemuksesta asuinpaikan valinnassa. Pihapiirit ovat suojaisia ja niiltä avautuu komeat näkymät viljelyksille ja usein myös järvelle tai joelle. Kohde-esittelyssä historiansa takia tai muusta syystä huomiota vaativien kohteiden nimen perässä sulkumerkeissä on numerointi b1 – b3.

5.4 Kiinteät muinaisjäännökset

Pirkanmaan liiton ja Pirkanmaan maakuntamuseon julkaisussa Pirkanmaan kiinteät muinaisjäännökset osa II 2005 on Aitolahden alueelta mukana kaksi kohdetta Keso I-II, nro 20 ja Ämmämäki, nro 21.

Hirviniemessä, Keson savisilla rantapelloilla oletetaan sijaitsevan kivikautinen asuinpaikka-alue. Kohde on luokiteltu rauhoitusluokkaan II eli kohteeksi, jonka arvon tarkempi määrittely edellyttää tarkempaa arkeologista tutkimusta. Tutkimustulosten perusteella se siirretään joko I tai III luokkaan.

Laalahden Ämmämäki on ollut tyypiltään pronssi- ja/tai rautakautinen hautapaikka eli ns. lapinraunio, joka on sittemmin tuhoutunut. Tästä syystä se on luokiteltu rauhoitusluokkaan III eli kohteeksi, joka riittävästi tutkittuna tai kokonaan hävinneenä ei ole tarpeen pitää rauhoitettuna.

Pirkanmaan maakuntamuseo suoritti Nurmi-Sorilan osayleiskaava-alueen arkeologisen inventoinnin toukokuussa 2006. Inventoinnissa havaittiin kaksi 2. luokan kiinteää muinaisjäännöstä, joiden arvon, säilyneisyyden ja laajuuden selvittäminen edellyttää tarkempaa arkeologista tutkimusta.

Nurmissa, Juoponlahden rannalla on kivistä paikkaa, jonka oletetaan olevan varhainen Nurmin kylä. Kangas-Mikkolaksi nimetty kohde lienee historiallisen ajan kyläpaikka, joka sijaitsee Kokin kantatilasta v. 1910 muodostetulla Saarenkanta nimisellä tilalla.

Sorilan Myllylammen alapuolella on kaksi lasku-uomaa, joista ainoastaan länsipuolisessa virtaa vesi. Itäpuolisen kuivuneen puronuoman puolella on myllynkivi ja ruosteisia myllylaitteiden osia. Pulesjärventien pohjoispuolella on louhittua Myllypuron uomaa. Myllylammen luoteisnurkan ja Pulesjärventien välistä osuutta aluetta ei ole tarkastettu, koska omakotitalojen tontit ulottuvat puron ja lammen rantaan saakka.

5.5 Nurmi, 505



5.5 Nurmi

1. Aalto (b1)	49
2. Aitoranta eli Ketara (a1)	50
3. Huvila eli Aitolahden työväentalo (a2)	51
4. Kangas-Mikkola (a4)	51
5. Kokki (19)	54
6. Kovapää (20)	56
7. Nattari (21)	58
8. Niemenkärki eli Vimperi (18)	59
9. Pihlajamäki (a5)	60
10. Rumottoniemi eli Charpantier'n huvila eli Pellas (a7)	61
11. Saarenkanta eli Vanha Kokki (19)	62
12. Timonniemi eli Rumootta-Mikkola (a6)	63
13. Velataniemi eli Niemi-Mikkola (a3)	64

1. Aalto (b1)



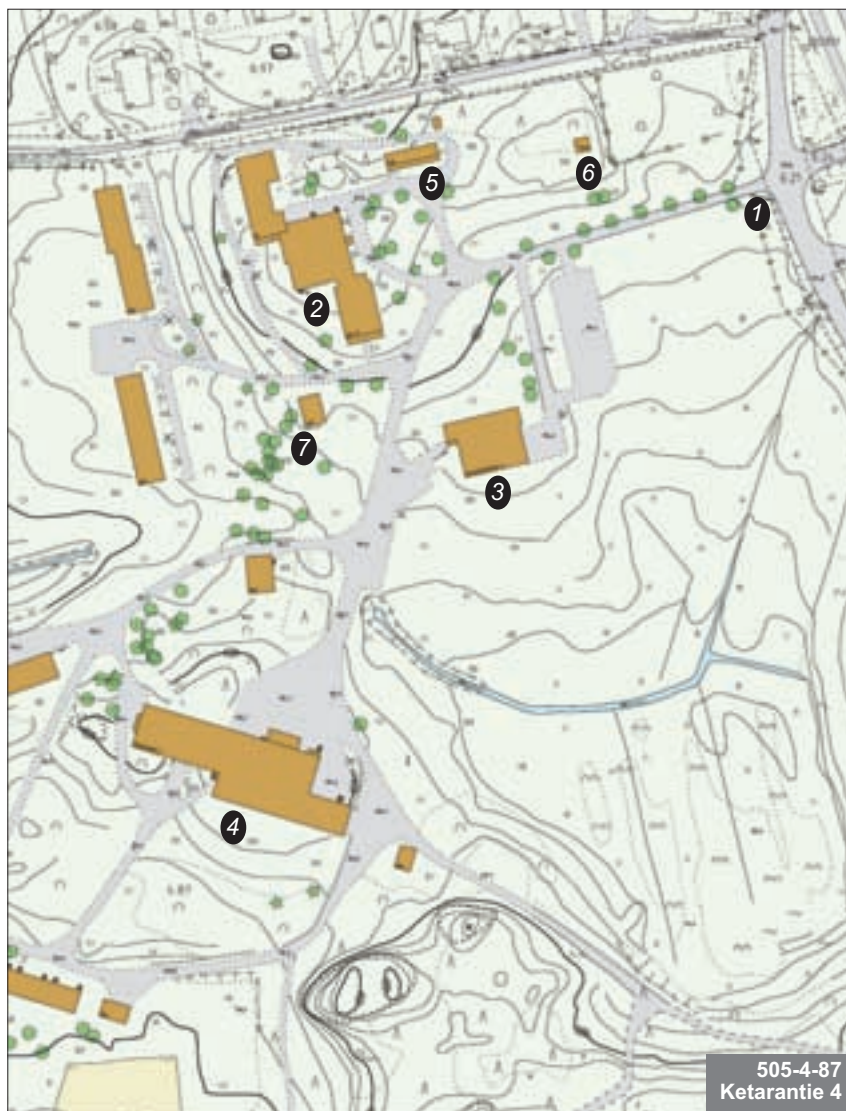
Nurmintien varrella sijaitsevan, pienen, Kangas-Mikkolasta v. 1924 muodostetun, Aalto nimisen tilan naapureita ovat Kangas-Mikkola, Pihlajamäki ja Kokki. Lähes luonnontilaisella tilalla on viehättävä, pieni, v. 1928 rakennettu rakennus.

VALINTAPERUSTE:

Rakennushistorialliset piirteensä hyvin säilyttänyt rakennus.



2. Aitoranta eli Ketara (a1)



VALINTAPERUSTE:

Vanhasta rakennuskannasta jäljellä leikkimökki, aitta ja makasiini. Portilta päärakennukseen johtava puukuja ja tie ovat kulttuurihistoriallisesti arvokkaita.

2. Vanhainkoti

2. Ketaran huvila, Axel Tammela, Vapriikin kuva-arkisto



Ketaran pelloilta on löydetty kivikautisia työkaluja kuten kehdonjalaskuokka, tasataltta ja kourutaltta. Ensimmäisen maakirjan aikoihin vv. 1540 - 84 Ketaran isäntänä oli Esko Olavinhoika Antila. 1700-luvun alussa Ketara on ollut Vilusen rusthollin augmentti. Ketaralla on ollut torppa 1760-luvulla ja isojaon aikaan Ketaralla ja Mikkolalla oli yhteinen ruotumies Matts Nurmelin. Ketaran talon sijaintia ei ole esitetty Nurmin isojakokartalla v. 1797.

1800-luvulla Ketara on kuulunut Hatanpään kartanolle, joka vuokrasi tilaa lampuodeille vuoteen 1900 asti, jolloin tila siirtyi Gösta Idmanin omistukseen. Idman rakennutti Ketaran jugend-tyylisen kartanon v. 1905, ja kolmen omistajavaihdoksen jälkeen Ketara myytiin adventtikirkon kustannusliike Kirjatoimelle v. 1955. Vuonna 1956 päärakennus muutettiin vanhainkodiksi ja sen ulkomuoto muuttui täysin. Rakennusta on sittemmin vielä laajennettu ja korjattu useaan otteeseen.

Ketaran pihapiiriin saavutaan jyhkeiden portinpylväiden välistä, pitkin komeiden lehmusten reunustamaa kujaa, joka johtaa kumpareella sijaitsevan vanhainkodin edustalle. Vanhaa rakennuskantaa edustavat punatiilinen, entinen viljamakasiini, aitta ja leikkimökki. Kirkko on vuodelta 1972 ja Kirjatoimen rakennus, jossa toimii kristillinen koulu, on vuodelta 1962. Lisäksi tontilla on vanhahko, raskaasti korjattu asuinrakennus, rivitaloja vuosilta 1961 ja 1983 sekä kaksi rantasaunaa 1960-luvulta. Tilan nykyinen nimi on Aitoranta.



1. Portti



3. Kirkko

4. Koulu



5. Aitta



6. Leikkimökki, alla 7. Makasiini



3. Huvila eli Aitolahden työväentalo (a2)

Ensimmäisen maakirjan aikoihin vv. 1540-52 Juopon isäntänä oli Niilo Olavinpoika Markula. Juopon kantatila on sijainnut Juoponlahden rantamaisemissa yhdessä Kovapään ja Kokin kantatilojen kanssa ainakin Nurmin isojaosta lähtien. Juopon kantatilan maat liitettiin Nattariin v. 1916, ja tuolloin muodostetulle Huvi-la-nimiselle tilalle, jonka Aitolahden työväenyhdistys hankki omistukseensa, jäi Juopon tilan asuinrakennus. Rannassa on myös ranta sauna. Rakennukset ovat käytössä kesäisin.



VALINTAPERUSTE:

Paikalla lähinnä asutushistoriallista merkitystä vanhana kylätonttina ja kylän paikkana, sekä työväentalona (sosiaalihistoriallista merkitystä).



Ote v. 1792 isojakokartasta Kokki, Kovapää, Juopo (E) sekä talvitie.



1. Työväentalo



4. Kangas-Mikkola (a4)

Mikkolan kantatila on saanut nimensä ensimmäisen maakirjaisännän Dionysius Mikonpojan (vv. 1540-84) mukaan. Aluksi Mikkola oli kylän suurin talo, joka v. 1759 jaettiin talon pojan, Juho Matinpojan ja vävyn, Simo Yrjönpojan kesken. Isojaon yhteydessä suoritettiin tilan halkominen Niemi-Mikkolaksi ja Kangas-Mikkolaksi. Mikkoloiden verotalojen sijaintia ei ole esitetty isojakokartalla. Yleensä sotilastorpat perustettiin yhteismaille, mutta tiedetään, että Mikkolan yksityismaalla on ollut sotilastorppa. Isojaon aikaan Ketaralla ja Mikkolalla oli yhteinen sotamies, Matts Nurmelin. 1800-luvulla Mikkola on kuulunut Hatanpään kartanoon.

Kangas-Mikkolan vanha v. 1955 palanut päärakennus sijaitsi nykyisen rakennuksen eteläpuolella. Nykyinen asuinrakennus on alunperin ollut talouskeskukseen kuulunut pieni, yksikerroksinen tupa, jota on myöhemmin laajennettu ja korotettu mansardikattoiseksi. Navetta ja aitta lieene rakennettu 1900-luvun alussa, jonka jälkeen navettaa on laajennettu useaan otteeseen. Pihassa on myös pieni saunarakennus. Kangas-Mikkolan tilasta on v. 1912 muodostettu Koivuniemi, Aromäki ja Pihlajamäki nimiset tilat ja hieman myöhemmin Aalto.



2. Aitta



VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas vanhana kantatalona. Maisemallista merkitystä osana Nurmin historiallista kylämaisemaa. Rakennuskanta arvokasta lähinnä 1900-luvun alun kokonaisuutena.

3. Navetta



4. Sauna



1. Päärakennus



5. Kokki (19)

Frans Enok Nyman (Ania), joka asui tilaa vv. 1897-1904, rakennutti Kokin nykyisen päärakennuksen peltojen keskelle, Nurmintien varteen. Paikalla olleen pienen torpan hirsikehikko muodostaa nykyisen keittiön seinät.

Wille Antti Rikala osti tilan v. 1904, ja Rikalat viljelevät maata nyt jo kolmannessa ja neljännessä polvessa. Päärakennusta on korotettu ja jatkettu v. 1923. Aivan tien varressa on 1930-luvulla rakennettu aitta. Profiilipellityksellä verhoiltu navetta lienee rakennettu jo 1800-luvulla, jolloin Nurmintie vielä kulki päärakennuksen ja navetan välistä. Pihapiirissä on runsaasti uudempia maatilarakennuksia. Tien toisella puolella on 1930-luvulla rakennettu sauna ja v. 1951 karjakon rakennukseksi rakennettu rakennus.



Kokin tila v. 1931 ilmestyneessä kirjassa Suomen maatilat.

VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas vanhana kantatalona. Rakennushistoriallisesti arvokas lähinnä kokonaisuutena. Arvokas osana Nurmen historiallista kylämaisemaa.



1. Päärakennus



2. Aitta



5. Kuivuri, konehalli ja navetta Nurmintien varressa.

3. Sauna



4. Kokin peltoja



6. Kovapää (20)

Ensimmäisen maakirjan aikoihin vv. 1540-62 Kovapään isäntänä oli Pekka Olavinpoika Antila. Iso-jaon aikoihin Kovapään kantatila sijaitsi Juoponlahden rannalla yhdessä Juopon ja Kokin kantatilojen kanssa. Kovapäällä on ollut torppa 1760-luvulla, ja Juopolla, Kovapäällä ja Nattarilla on ollut yhteinen ruotumies, Matts Stå.

Nykyinen päärakennus lienee rakennettu tälle paikalle joskus 1880-luvulla, jolloin tila tuli nykyiselle omistajasuvulle. Rakennuksen nykyasu on peräisin 1950-luvulta, jolloin rakennusta korotettiin ja laajennettiin rakennusmestari Helmisen johdolla. Pihapiirissä on myös toinen, v. 1917 rakennettu ja v. 1955 kunnostettu asuinrakennus sekä vilja-aitta v. 1935.



505-1-151
Nurmintie 79 ja 83



Kovapään tila v. 1931 ilmestyneessä kirjassa *Suomen maatilat*. Oikealla pärekattoinen päärakennus ennen korotusta ja laajennusta. Vasemmalla sittemmin puretu aitta- ja tallirakennus ja keskellä takana oletettavasti saunarakennus.

2. Juoposta v.1916 muodostetulle Kovapää II - tilalle rakennettu asuinrakennus



VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas kantatalona. Rakennusperinteistä arvoa kokonaisuutena. Maisemallisesti keskeinen sijainti kyläpeltojen keskellä.

1. Päärakennus





3. Vilja-aitta



4. Riihi

Etäämmällä Nurmintien varressa oleva riihi, jonka hirsiosa lienee 1800-luvulta, kuuluu edelleen Kovapään tilaan. 1700-luvulla riihen länsipuolelta on kulkenut "kylänraitti" alas Juopolahden rantaan. Nurmintien varressa Kovapään pihapiiriä rajaa tiheä kuusiaita.

Vuonna 1999, jolloin Kovapään tilan pellot myytiin Tampereen kaupungille, muodostettiin Nurmintien pohjoispuolella olevasta Kovapään tilan osasta Riihivainio niminen tila, jolle jäivät navetta, sauna, kaivokoppi ja vanha aitta. Kovapään peltoja viljelee vuokraviljelijä.



5. Aitta



6. Sauna ja 7. navetta

7. Nattari (21)

Nattarin ensimmäinen maakirjaisäntä vv. 1540-43 oli Heikki. Vuonna 1797, jolloin Nurmin isojako lopullisesti suoritettiin, Nattarista todetaan, että se oli jo muuttanut edemmäksi. Isojakokartalla ei kuitenkaan ole osoitettu Nattarin ”verotalon” sijaintia. Oletettavasti Nattari on kuitenkin jo tuolloin ollut nykyisellä paikallaan.

Talouskeskuksen puistomaiseen pihapiiriin saavutaan koivukujaa pitkin, ja lännessä piha rajautuu komeaan kuusiaitaan. Mahdollisesti 1800-luvun loppupuolella rakennettu päärakennus on v. 1928 korjattu perusteellisesti Oskari Helmisen johdolla. Samalla rakennusta on myös laajennettu ja korotettu. Navetta lienee rakennettu 1920-luvulla. Vuonna 1998 tilan pellot ja metsät on myyty Tampereen kaupungille.



Kuva Nattarin tilasta v. 1931 ilmestyneessä kirjassa Suomen maatilat. Kuvassa päärakennus, navetta ja navetan edessä ollut, 1980-luvulla purettu, aitta- ja liiterirakennus.



VALINTAPERUSTE:

Edustava ja keskeinen sijainti osana historiallista Nurmin kylämaisemaa. Asutushistoriallisesti arvokas vanhana kantatalona. Rakennushistoriallista merkitystä - erittäin hieno 20-luvun asuunsa, 1920-luvun klassismia edustava päärakennus. Pihapiiri kokonaisuutena puukujineen erittäin hieno.

2. Navetta



3. Aitta



1. Päärakennus



8. Niemenkärki eli Vimperi (18)



Welataniemi nimisestä tilasta v. 1920 muodostettu Niemenkärki-niminen tila sijaitsee aivan Velaatanniemen kärjessä. Kauppias Bernhard Björkman on tiettävästi v. 1914 rakennuttanut Birger Federleyn suunnitteleman jugend-huvilan paikalle, jolta muutamaa vuotta aikaisemmin oli palanut 1890-luvulta peräisin ollut hyvin koristeellinen huvila. Huvila on nykyään ympärivuotisessa käytössä. Rannassa oleva entinen muonamiehen mökki lienee rakennettu v. 1841, mutta sen nykyasusta ei voi päätellä rakennuksen ikää. Pihapiirissä on lisäksi kaksi muuta loma-asuntona käytettävää mökkiä, kaksi sauna ja muita pikkurakennuksia.

VALINTAPERUSTE:

Huvila-asutuksesta kertova ja arkkitehtonisesti arvokas kohde. Hieno sijainti. Kokonaisuus kärsinyt uuden rakentamisen myötä.

1. Huvila



2. Vasemmalla entinen muonamiehen mökki.



9. Pihlajamäki (a5)

Pihlajamäen tila on v. 1912 muodostettu Kangas-Mikkolasta. Päärakennus on rakennettu vuonna 1908 ja navetta 1909. Saunarakennus on alkuaan ollut kuivausräihi, jota on laajennettu ja joka on vuorattu 1920-luvulla.



Pihlajamäen lampaita



VALINTAPERUSTE:

Rakennusperinteisesti arvokas kokonaisuus, edustaa hienosti 1900-luvun alun perinteistä rakennustapaa. Ehjä kokonaisuus. Arvokas osana Nurmin historiallista kylämaisemaa.



1. Päärakennus



2. Navetta



3. Sauna



10. Rumottoniemi eli Charpantier`n huvila eli Pellas (a7)

Niemi-Mikkolasta v. 1891 erotetusta Rumota-Mikkolasta on edelleen v. 1901 muodostettu Rumottoniemi niminen tila. Aivan Rumootanniemen kärjessä sijaitsevan tilan pelkistettyä nikkarityyliä edustava päärakennus on vuodelta 1896. Sitä on hieman laajennettu vv. 1948-49, jolloin mm. koillispäätyyn tehtiin ruokasali. Ympärivuotisessa asuinkäytössä olevan päärakennuksen ja ennen vuotta 1940 rakennettujen leikkimökin ja ns. pikku huvilan lisäksi tilalla on piharakennus, sauna ja venevaja.



1. Päärakennus

VALINTAPERUSTE:

Rakennushistoriallisesti arvokas huvilakokonaisuus. Rakennuksilla rakennushistoriallista arvoa yksittäinkin. Huvila-asutuksesta kertovana historiallista merkitystä.



3. Pikkuhuvila



2. Leikkimökki



11. Saarenkanta eli Vanha Kokki (19)

Ensimmäisen maakirjan aikoihin vv. 1540-52 Kokin (kokki = kala-maja) isäntänä oli Tuomas Antila. Isojaon aikaan kantatilan talouskeskus sijaitsi Juoponlahden rannalla yhdessä Kovapään ja Juopon kanssa.

Vuosina 1820-41 Vanhan Kokin silloinen omistaja, opettaja Emmanuel Leistedt piti koulua entisessä, 1960-luvun alussa puretussa päärakennuksessa. Nykyinen päärakennus, jonka kurkikirressä on vuosiluku 1797, on ollut alkuperäisen talouskeskuksen sivurakennus ja siinä on asunut työväkeä. Vuonna 1896 siitä tuli ns. mummonmökki, joka sittemmin osittain purettiin ja rakennettiin uudelleen v. 1985. Jyrkästi rantaan viettävällä tontilla on nykyään kesäasuntona toimivan päärakennuksen lisäksi 1800-luvulta peräisin olevat aitta ja lato sekä rantasauna 1940-luvun loppupuolelta. Runsas kasvillisuus estää näkyvyyden järvelle.

Rakennutettuaan vv. 1897-1904 uuden päärakennuksen peltojen keskelle, Nurmintien varteen, Kokin silloinen omista, F. E. Nyman myi sen ja erotti Vanhalle Kokille tontiksi Saarenkanta nimisen tilan. Nyman oli myös 1800-1900-lukujen vaihteessa erottanut laiturin tontin kylän yhteiseen käyttöön.

Pirkanmaan maakuntamuseon toukokuussa 2006 suorittamassa arkeologisessa inventoinnissa tilalla havaittiin kiviröykkiöitä paikalla, jonka oletetaan olevan varhainen Nurmin kylä. Kohde luokiteltiin rauhoitusluokkaa 2. eli kohteen merkityksen ja laajuuden arviointi vaatii tarkempia tutkimuksia.

1. Vanha-Kokki



VALINTAPERUSTE:

Päärakennus rakennushistoriallisesti arvokas ikänsä puolesta. Asutushistoriallista arvoa vanhana kantatalona. Merkittävä osana Nurmin historiallista kylämaisemaa.

Kokki, Kovapää ja Juopo sekä talvitie v. 1792



Talvinen näkymä Juoponlahdelta, kuvaaja Maikki Jokinen



12. Timonniemi eli Rumootta-Mikkola (a6)

Timonniemi nimisen tilan rakennukset muodostavat komean pihapiirin. Päärakennuksen paikalla aikanaan ollut vanha pirtti on siirretty Laurilan tilalle pirtiksi. Nykyinen päärakennus puolestaan on v. 1919 Aitoniemestä tuotu Pietilän pirtti. Puorin eli vaateaitan ja navetan hirsiosat lienevät 1800-luvun loppupuolelta, tiilinen viljamakasiini on rakennettu v. 1935 ja tien vieressä oleva aitta lienee rakennusryhmän vanhin rakennus. 1930-luvulla rakennettu puimala ja sen edestä purettu riihi, josta on jäljellä enää tulisijan kivet, jäävät Rumota-Mikkola nimisen tilan puolelle.

VALINTAPERUSTE:

Rakennushistoriallisesti arvokas 1900-luvun alun pihapiiri. Arvokas kokonaisuutena, rakennusperinteisesti arvokkaita erityisesti päärakennus, aitta ja navetta.



1. Päärakennus



3. Navetta



4. Vilja-aitta



2. Puori



6. Puimala ja riihen tulisijan kivet



5. Aitta



13. Velataniemi eli Niemi-Mikkola (a3)

Velataniemi-tilan vanha pää-rakennus paloi v. 1942. Nykyinen lautarakenteinen rakennus on rakennettu v. 1945, ja Tampereen kaupunki on vuokrannut sen Kaukajärvi-seuran käyttöön. Rannassa on hirsirakenteinen sauna. Tontilla on v. 1933 rakennettu tiilinen vilja-aitta ja osin hirsirakenteinen v. 1936 rakennettu piharakennus. Muonamiehen mökki on vuodelta 1923 ja sitä on viime vuosina kunnostettu tyyliin sopivalla tavalla. Ympäri vuotisessa asuinkäytössä olevan mökin edustalla kasvaa suuri vaahtera.



505-5-75
Nurmintie 182 ja 185

VALINTAPERUSTE:

Arvokas osana Nurmin historiallista kylämaise-
maa.



1. Päärakennus

2. Muonamiehen mökki



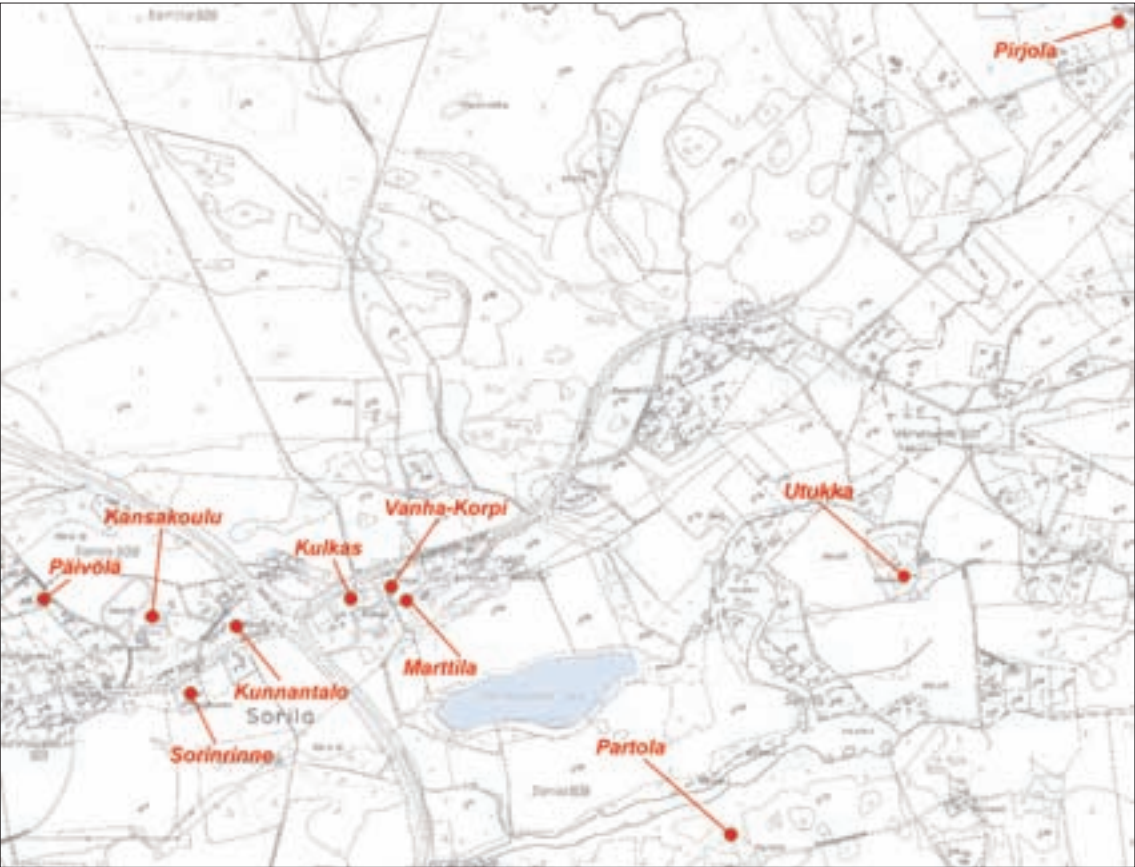
3. Sauna



4. Piharakennus



5.6 Sorila, 509 ja
5.7 Palo, 506



5.6 Sorila

14. Kansakoulu eli Sorilan koulu (a14)	66
15. Kulkas (22)	68
16. Kunnantalo eli Sorilan päiväkot (a15)	70
17. Marttila (23)	71
18. Partola (b2)	72
19. Pirjola (a17)	74
20. Päivölä (a16)	74
21. Sorinrinne eli Peukunen (b3)	75
22. Vanha-Korpi (24)	76

5.7 Palo

23. Vähä-Utukka eli Utukka (a18)	78
----------------------------------	----

14. Kansakoulu eli Sorilan koulu (a14)

Aitolahden ensimmäinen oma kansakoulu aloitti v. 1892 toimintansa Peukusen talossa, joka oli tuolloin vuokralla Juho Lehtosella. Ensimmäisenä opettajana toimi Jyväskylän seminaarista vastavalmistunut Kustaa F. Koskinen. Hän toimi opettajana kaikkiaan 30 vuotta. Koskisen apuna toimi Hanna Landbo, josta myöhemmin tuli rouva Koskinen, hän opetti tytöille käsitöitä.

Oma koulurakennus valmistui v. 1897 aivan Sorilan keskustaan Kulkaan maista lohko-tulle tilalle. Koulurakennus kuitenkin paloi maan tasalle elokuussa juuri ennen käyttöönottoa. Niinpä koulun käyntiä piti vielä jatkaa Peukusella siihen asti kunnes v. 1898 päästiin vihdoinkin muuttamaan uuteen koulutaloon. Sorilan koulun sali toimi väliaikaisena kirkkosalina itsenäisen seurakunnan alkuaikoina vv. 1924-1928.

VALINTAPERUSTE:

Rakennus- ja sivistyshistorian kannalta arvokas kohde, jossa erityisesti vanhalla puukoululla rakennushistoriallista merkitystä.



1. Vanha puukoulu



2. Uusi koulurakennus



Kansakoulu nimisellä tilalla on lisäksi ja v. 1948 valmistunut koulu- ja terveystalo sekä uusi v. 2001 valmistunut koulurakennus, jossa on liikuntatilat ja teknisen työn tilat.



3. Terveystalo



15. Kulkas (22)

Kulkaan kantatila, joka esiintyy maakirjassa vasta v. 1553, on Sorilan kylän keskeisin ja suurin tila ja tiettävästi Aitolahden tiloista ainoa, joka on ollut saman suvun hallussa ainakin ensimmäisestä maakirjasta lähtien. Kulkaan ensimmäinen maakirjaisäntä vv. 1553-84 oli Olavi Kulkas. 1600-luvulla Kulkas oli ratsumiestila ja 1700-luvulla Järvensivun rusthollin augmentti. Kulkaan isännät ovat kunnostautuneet luottamustehtävissä eri aikoina ja 1800-luvulla talosta on lähdetty valtiopäiville asti. Peukusen tila yhdistettiin Kulkaaseen v.1835 samoin Partolan ja Holvastin maat 1860-luvulla.



Sorila, Vapriikin kuva-arkisto



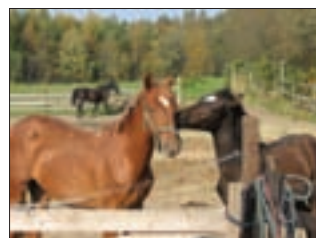
Näkymä Kantapartolantieltä.



Kuva Kulkaan tilasta v. 1931 ilmestyneessä kirjassa Suomen maatilat. Kuvassa vasemmalla navetta ja oikealla aitta, jonka takana näkyy tilan kookas päärakennus.

VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas vanha kantatalo vanhalla kylätontilla. Suuri maisemallinen merkitys. Keskeinen sijainti avoimessa peltomaisemassa. Rakennushistoriallisesti hieno kokonaisuus, erityisesti päärakennus, myös navetta ja "tiilipirtti" rakennushistoriallisesti arvokkaita.





1. Päärakennus



2. Karjalon talo.



3. Makasiini



4. Navetta



5. Tiilipirtti



6. Aitta

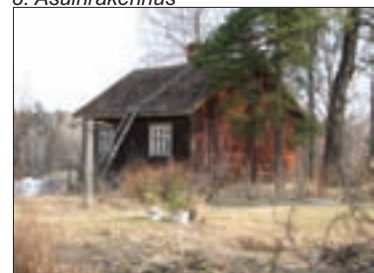
Päärakennusta ympäröivät suuret puut ja nurmientät tekevät pihasta puistomaisen. Päärakennuksen rakennusvuosi on tuntematon, mutta v. 1862 lähtien se on toiminut kestikievarina. Tiilistä taloa on jatkettu v. 1886 ja se on rapattu 1900-luvun alussa. Pohjois-Hämeen Tietopuolinen Karjanhoitokoulu aloitti siinä toimintansa v. 1925. Toimittuaan aluksi Kulkkaalla ja sittemmin uudessa rakennuksessa lähellä Sorilan koulua yhteensä lähes kolmekymmentä vuotta, karjanhoitokoulu siirtyi Kangasalan Lihasulaan. Viljamakasiini lienee 1860-luvulta, ja aitta on 1900-luvun alussa siirretty tien toiselta puolelta nykyiselle paikalleen. Tiilisen, 60 lehmän navetan rakennusvuosi on 1898 ja tiilipirtti lienee rakennettu samoihin aikoihin. Tiilipirtissä, Kulkkaan vuokralaisena, toimi Aitolahden Tuotannon kauppa, joka 1920-30-luvulla muutti edemmäs mäelle. Tie kulki aivan tiilipirtin vierestä, ja sisäänkäynti kauppaan oli nykyisen ikkunan kohdalla. Tiilipirtti on toiminut myös karjalon asuntona ja mullikoiden navettana. Myös kolmentoista hevosen talli lienee rakennettu ennen v. 1900. Sen puinen yläosa paloi vv. 1925-26, jonka jälkeen tallin korotusosa rakennettiin tiilestä. Talli on välillä toiminut sikalanakin. Ns. karjalon rakennus, joka on alkuaan ollut punainen, hirsinen rakennus, ja joka on sittemmin vuorattu ja maalattu vihreäksi, on 1920-30-luvulla toiminut mm. karjanhoitoharjoittelijoiden majoittajana ja 1930-40-luvulla muonamiehen pirttinä.

Kulkkaan suurta taloa asuu kaksi perhekuntaa. Tilalla on nautakarjaa ja ratsuhevosia ja peltöjä viljellään edelleen.



7. Kuivuri tien pohjoispuolella.

8. Asuinrakennus



16. Kunnantalo eli Sorilan päiväkoti (a15)

Aivan Sorilan keskustassa sijaitseva, vaaleaksi rapattu rakennus, jossa nykyisin toimii Sorilan päiväkoti ja kouluterveydenhuolto sekä Aitolahden lastenneuvola, on alkuaan v. 1932 rakennettu karjanhoitokouluksi. Sen jälkeen kun lähellä sijainnut Aitolahden puinen kunnantalo, jossa toimi myös alakansakoulu, v. 1953 paloi ja karjanhoitokoulu v. 1954 muutti Kangasalan Lihasulaan, tuli rakennuksesta uusi Aitolahden kunnantalo.

VALINTAPERUSTE:

Paikallishistorian kannalta merkittävä entisenä karjanhoitokouluna ja kunnantalona. Kohtuullisen hyvin vanhat piirteensä, ainakin ulkopuolelta, säilyttänyt.

Aitolahden uusi kunnantalo kuvaaja Jussi Kangas v. 1951, Vapriikin kuvaarkisto



1. Päiväkoti ja neuvola.

3. Autotalli



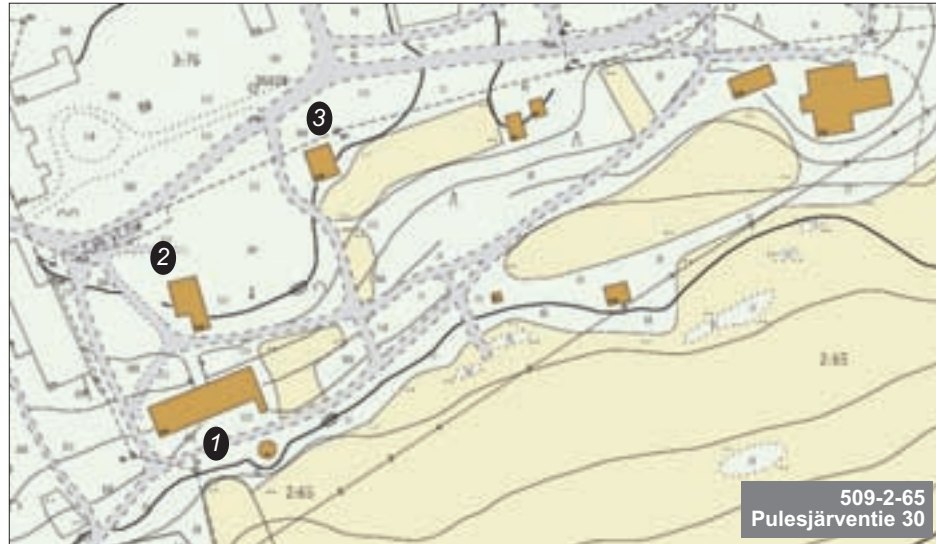
2. Atk- ja teletekniikka rakennus



4. Ulkorakennus



17. Marttila (23)



VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas vanhalla kylätontilla olevana vanhan kantatalon paikkana. Päärakennus siirretty muualle.

Jo vuonna 1440 laaditussa eräluettelossa messukyläläisenä mainitaan mm. Olavi Sorri Sorilasta. Marttilan eli Sorrin ensimmäinen maakirjaisäntä vv. 1540-56 oli Martti Sorri. Talo on saanut nimensä ensimmäisen maakirjaisännän mukaan ja koko kylä Sorrien suvun mukaan. 1700-luvun alussa Marttila oli Naisenmatkan Ollilan augmentti. Vuosina 1753-1832 tila oli jaettuna kahtia, ja Sorrien suku omisti tilan vuoteen 1869 saakka.

Sorilaa pitkään hallinnut kolmen kantatalon muodostama kyläkeskus ei ole enää entisensä, sillä v. 1993 Marttilan talo siirrettiin uuteen tehtävään Tiikon tilalle Hirviniemeen. Marttilan tilalla on edelleen joitakin talouskeskukseen kuuluneita rakennuksia.



Marttilan tilan v. 1931 ilmestyneessä kirjassa Suomen maatilat, oikealla palanut vieraspytinki ja takana keskellä päärakennus.



1



2.



3.

18. Partola (b2)



Palon Partoloista löytyy merkintöjä jo 1400-luvun asiakirjoista. Juho Parto on v. 1433 toiminut todistajana ja Pietari Parto v. 1476 lautamiehenä. Partolan ensimmäinen maakirjaisäntä vv. 1540-52 oli Olavi. 1600- ja 1700-luvuilla tila oli viisi kertaa autiona. Partolan isäntinä on ollut myös virkamiehiä, sotilashenkilöitä ja kauppiaita. Partolalla on ollut oma mylly 1640-luvulla ja 1840-luvullakin Partola sai jälleen luvan perustaa myllyn Kiikonkoskeen, joka tarkoittanee Tiikonojaa.

VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas vanha kantatalo vanhalla paikallaan.



1. Päärakennus



2. Piharakennus



3. Talli ja varasto



Daniel Ekmanin v. 1738 laatimalla Palon ja Partolan kylän kartalla samoin kuin Olof Rehnströmin v. 1764 laatimalla isojakokartallakin Partolan tontti peltoineen ja niittyineen sijaitsee jokseenkin nykyisellä paikalla. Viereinen Holvastin kantatalo liitettiin v. 1786 Partolaan. Partolan ja Holvastin maat liitettiin Kulkaaseen 1860-luvulla.

Nykyinen Partola niminen tila on muodostettu tilasta Kulkulan Kulkas. Päärakennus lienee vuodelta 1947 ja pihapiirissä on lisäksi kaksi talousrakennusta. Samaan tilaan kuuluu kolme Kantapartolantie 45:ssä olevaa kohtalaisen iäkästä rakennusta. Partolan pelloja viljellään edelleen.



4. Kantapartolantie 45



5. Pikkurakennus

19. Pirjola (a17)



VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallista merkitystä jälleenrakennuskauden esimerkkinä. Säilyttänyt alkuperäiset piirteensä varsin hyvin, tyypillinen pientalo-kokonaisuus.

Peurannan suunnalle nousi sotien jälkeen siirtokarjalaisille ns. ruotsalaistaloja. Pirjola on rakennettu vv. 1940-42 ja se on tyypiltään ruotsalaistalo. Pihapiirissä on asuinrakennuksen lisäksi navetta ja kuivuri.

20. Päivölä (a16)



Kulkkaan emäntä lina Mäkelä lahjoitti sodan jälkeen tontit viidelle muonamiehelleen, tilat ovat nimeltään Perämäki, Hirsimäki, Kivikko, Lepistö ja Päivölä. Tie tuli alunperin alueen reunaan, josta sitä yhteistuumin jatkettiin. Rakennukset rakennettiin alueen reunoille jolloin keskelle jäi peltoalue.

*VALINTAPERUSTE:
Asutushistoriallista merkitystä jälleenrakennuskauden esimerkkinä.*

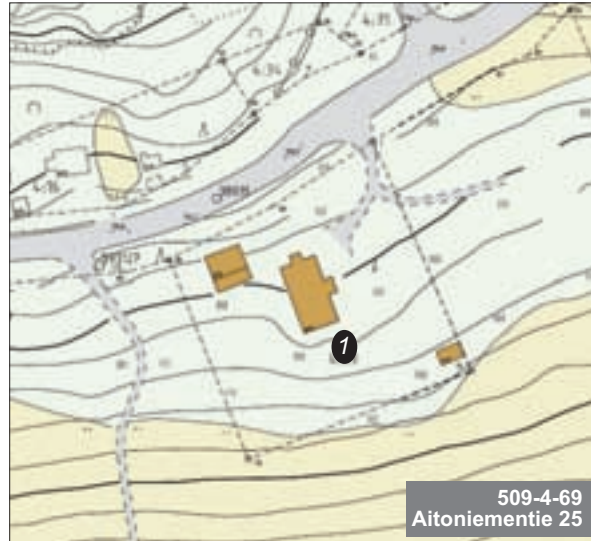
Päivölä on rakennettu vv.1944-46 ja on tyypiltään rintamamiestalo A 17.



21. Sorinrinne eli Peukunen (b3)

Peukunen eli Juudas nimisen kantatilan isäntä ensimmäisen maakirjan aikaan vv. 1540-42 oli Olavi Juudas. Peukunen tuli liitettyksi Kulkkaaseen v. 1835. Peukusen tontti on pysynyt samalla paikalla ainakin isojaon ajoista lähtien. Vuonna 1892 Peukusen talossa on aloittanut toimintansa Aitolahden ensimmäinen kansakoulu.

Peukusesta v. 1957 lohkotun Sorinrinne nimisen tilan nykyinen asuinrakennus on rakennettu v. 1937. Ikimuistoisella paikalla sijaitsevaa tonttia ympäröi edelleen laajat avoimet pellot ja niityt, jotka ovat siirtyneet Tampereen kaupungin omistukseen vuosina 1991-1993.



VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas vanhana kantatalona. Arvokas maisemassa osana Sorinlan historiallista kylämaisemaa.



Kuva Peukusen tilasta v. 1931 ilmestyneessä kirjassa Suomen maatilat.



1. Asuinrakennus



22. Vanha-Korpi eli Korpi (24)

Ensimmäisen maakirjan aikaan vv. 1540-52 Korven tilan isäntänä oli Olavi. 1700-luvun alussa Korpi on ollut Hatanpään rusthollin augmentti. 1700-luvun lopulla Korpi toimi kestikievarina, ja v. 1792 se sai anomuksesta luvan myydä vuoden mittaan 16 kannua palovii-naa. Vv. 1800-1855 Korpi oli Hatanpään kartanon lampuotitila.

Aikoinaan komeista talonpoikaisista rakennuksista muodostuneen Korven tilan rakennuksista on jäljellä enää huonokuntoinen, välillä lähes 50 vuotta asumattomana ollut päärakennus.



VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas vanhana kantatalona, joka sijaitsee edelleen isojaon aikaisella kylätontilla. Päärakennuksella on rakennusperinteistä arvoa 1800-1900-vaihteen talonpoikaisrakennuksena, joka on huonokuntoinen mutta alkuperäiset piirteensä säilyttänyt.



Kuva Korven tilasta v. 1931 ilmestyneessä kirjassa Suomen maatilat.

1. Päärakennus



23. Vähä-Utukka eli Utukka (a18)

Utukan talon ensimmäinen maakirjaisäntä vv. 1540-84 oli Heikki. Isojon aikaisista Palon kylän kolmesta kantatalosta Utukasta, Hempurasta ja Rekolasta on ainoastaan Utukka enää jäljellä. 1760-luvulla Utukalla oli Hakala-niminen torppa ja v. 1823 Utukka on siirtynyt aivan naapurissaan sijainneen Hempuran omistukseen. Utukka on aikanaan ollut kylän vaurain tila ja suurin työllistäjä.

Tilan nimi on nykyään Vähä-Utukka ja sen talouskeskus sijaitsee isojon aikaisella, komealla paikalla, keskellä kumpuilevasti kohti Myllypuron purkukohtaa, Utukanlammia ja Sorilanjoen pohjukkaa viettäviä peltoja. Pihapiirin rakennukset muodostavat yhä selkeän kokonaisuuden. Viljenvainio nimiset pellot ovat eri omistajalla viljelyksessä.

Päärakennuksen paikalla aiemmin ollut rakennus on palanut joskus 1900-luvun alussa. Nykyinen on rakennettu ennen vuotta 1924 ja nykyilme lieenee peräisin 1940-luvulta, jolloin talo vuorattiin ja kuistit rakennettiin.



1. Päärakennus



VALINTAPERUSTE:

Maisemallisesti arvokas avoimessa pelto-
maisemassa. Asutushistoriallisesti arvokas
vanhana kantatalona edelleen vanhalla pai-
kallaan. Edelleen rakennushistoriallisesti
arvokas kokonaisuus, päärakennus säilynyt
kohtuullisen hyvin.

Kuva Utukan tilasta v. 1931 ilmestyneessä kirjassa
Suomen maatilat.



Vuonna 1903 rakennettua kivistä navettaa on korotettu kahdella kerroksella v. 1924. Navetan eteläseinällä aikanaan ollut, koko seinän pituinen katos ja vieressä sijainnut hirsinen talli paloivat 1940-luvulla. Saunapirtissä, jossa on saunan ja kamarin lisäksi myös pakari ja puuvaja, lieenee asunut muonamies. Saunapirtti sijaitsee Vähä-Utukka II nimisellä tilalla, paikalla, jolla isojaon aikaan lieenee sijainnut Hempuran kantatila. Viljamakasiini (1800-luku) ja kuivuri sijaitsevat tontin ylimmällä kohdalla, omalla, pienellä kumpareellaan. 1800-luvulla rakennetusta, kasvillisuuden peittämästä aitasta on jäljellä enää pahasti lahonnut hirsikehikko.



1. Päärakennus

2. Navetta



4. Viljamakasiini ja 5. Kuivuri



6. Aitta



3. Saunapirtti

7. Talli



5.8 Laalahti, 503



5.8 Laalahti

24. Kirkko eli Aitolahden vanha kirkko (16)	81
25. Laalahti (17)	82
26. Pihka eli Laalahden mäkitupaistalot (a8)	84

24. Kirkko eli Aitolahden vanha kirkko (16)

Aitolahtelaiset tekivät ensimmäisen julkisen aloitteen oman seurakunnan muodostamisesta v. 1915 mutta saivat vielä v. 1921 anomukseensa kielteisen vastauksen. Heti v. 1922 laadittiin uusi hakemus, joka tuottikin toivotun tuloksen 5.7.1923. Tuolloin valtioneuvosto suostui anomukseen ja määräsi uuden seurakunnan aloittamaan toimintansa vuoden 1924 alusta. Laalahden isäntä Rurik Pihkala, joka oli toiminut seurakuntahankkeen vetäjänä, lahjoitti seurakunnalle kirkon tontin. Ruokosen Kustaa ja vaimonsa Ida puolestaan lahjoittivat hautausmaan tontin. Kirkon suunnittelutyö annettiin seurakunnan kirkonkoulouksessa 10.2.1927 paikalliselle huvila-asukkaalle, arkkitehti Birger Federleylle. Keskiaikaista harmaakivikirkkoa muistuttava kivikirkko valmistui pikavauhtia, sillä jo juhannuksena v. 1928 se vihittiin käyttöön. Ennen kirkon valmistumista jumalanpalveluksia oli pidetty kansakoululla ja Kulka-kaan pirtissä. Pihkalanojan myllyä hoitanut Laalahden talon torppa Myllylä on sijainnut nykyisen kirkon kohdalla.



VALINTAPERUSTE:

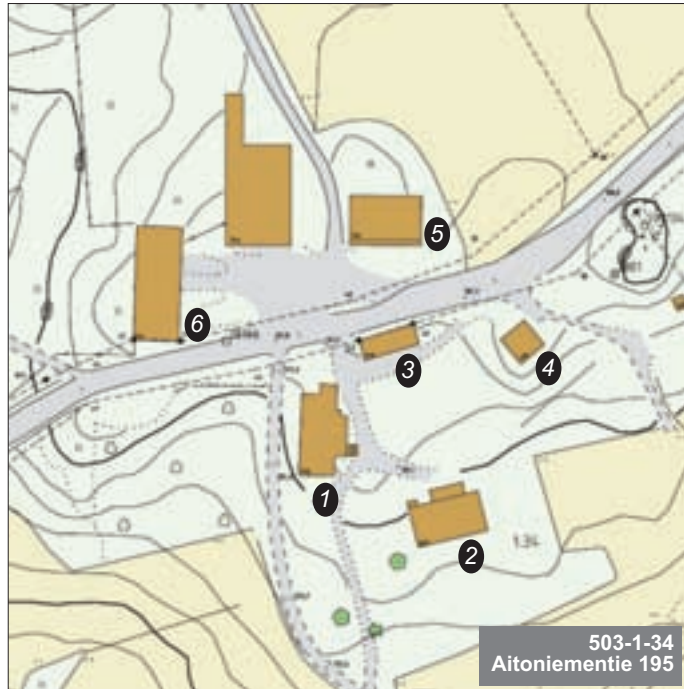
Arvokas kirkkohistorian, asutushistorian ja sosiaalishistorian kannalta. Kirkon arkkitehtoninen ratkaisu historiallinen kuriositeetti. Kirkon keskeinen sijainti tienvarsimaisemassa.



25. Laalahti (17)

Laalahden kantatilan ensimmäinen maakirjaisäntä vv. 1540-52 oli Erkki. 1600-luvulla Laalahti oli ratsutila, josta 1600-1700-lukujen vaihteessa tuli rustholli.

Laalahden vanha maalaisympäristö rakennuksineen, viljelyksineen ja laidunmaineen muodostaa yhä eheän ja hyvin säilyneen kokonaisuuden luonnonkauniissa rantamaisemissa. Näsijärven puolella tietä, puistomaisessa ympäristössä, sijaitsevat tilan kaksi komeaa vanhaa asuinrakennusta. Talousrakennukset jäävät tilan läpi mutkittelevan tien pohjoispuolelle. Laalahden tilan päärakennus on vuodelta 1885 ja ns. punainen puoli vuodelta 1888. Vuonna 1865 rakennettu viljamakasiini lienee rakennuksista vanhin.



Laalahden tila v. 1931 ilmestyneessä kirjassa *Suomen maatilat*. Kuvassa päärakennus, pakari ja Laalahden kүүлuisan hökötyssikalan onnellisia, vapaita sikoja.

VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas vanhana kantatilon. Keskeinen sijainti. Rakennushistoriallisesti hieno kokonaisuus. Yksittäisistä rakennuksista asuinrakennukset ja viljamakasiini rakennusperinteisesti arvokkaita hyvin vanhat piirteensä säilyttäneinä.

2. Punainen puoli



1. Päärakennus



Navetan rakennusvuosi on 1904, pakarin 1905 ja luhti on rakennettu ennen v. 1917. Pakarissa on leivottu 1950-luvulle asti, jolloin uuni purettiin. Vuonna 1993 rakennettu hevostalli sijaitsee vanhalla paikallaan navetan ja luhdin välissä. Käytöstä poistunut sikala sijaitsee talouskeskuksen länsipuolella ja muita hieman etäämmällä sijaitsevia rakennuksia ovat kuivuri ja konehalli sekä puimala ja riihi.

Laalahdella on yhä viljelyksessä peltoa ja laidunmaita, sekä omia että vuokramaita, lisäksi tilalla on ravihevosiä.



3. Pakari

4. Viljamakasiini



5. Luhti



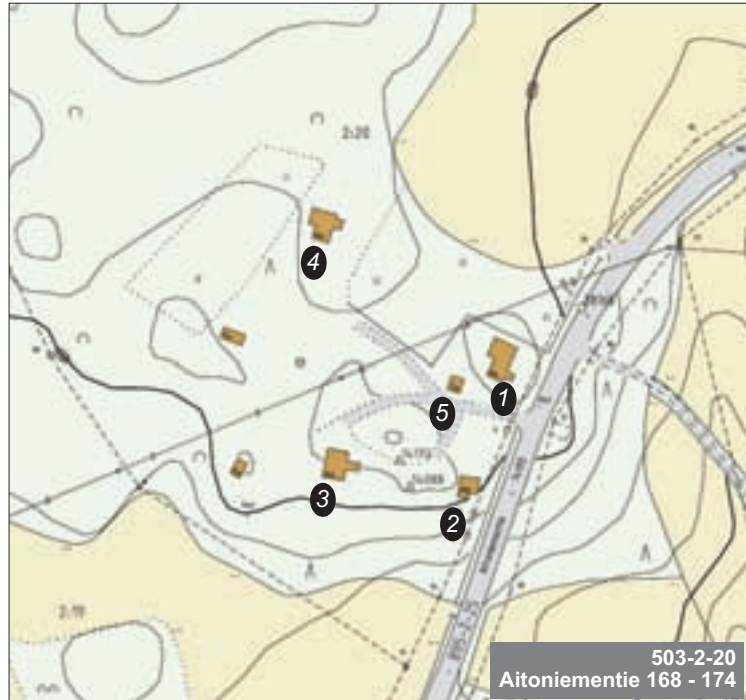
6. Navetta



26. Pihka eli Laalahden mäkitupalaistalot (a8)

Aikanaan Laalahden tilan palveluksessa olleiden mäkitupalaisten talojen alue antaa hyvän kuvan vuosisadan vaihteen mäkitupalaisasumuksista. Mäkitupalaistalojen tontti esiintyy jo vuoden 1846 kartalla. Tilan nimi on nykyään Pihka.

Sotamiehen talon vanhin osa lienee 1700-luvulta, mutta rakennusta on myöhemmin jatkettu. Pihapiirissä on kolme muuta mökkiä ja aittaa, joiden rakentamisajankohta ei ole tiedossa.



VALINTAPERUSTE:

Sosiaalihistoriallisesti arvokas rakennusryhmä, jolla maisemallista arvoa sijaitessaan tien varrella. Asuinrakennuksilla rakennusperinteistä merkitystä hyvin vanhat piirteensä säilyttäneinä.



1. Sotamiehen talo





2.



3.

Alueen omistaa Tampereen kaupunki ja rakennukset ovat kesäasukäytössä. Avonaisella pihamaalla on lisäksi vajoja, kanala ja kaivo. Pihan keskeltä on purettu yksi rakennus.



4.

5. Aitta



5.9 Hirviniemi, 501



5.9 Hirviniemi

27. Björknäs eli Pättiniemi (6)	88
28. Diabeteskeskus (a12) ja Virkkula (10)	90
29. Ensilä (7)	92
30. Hurma (a13)	94
31. Hypönniemi (9)	95
32. Junkkari (11)	96
33. Kivimäki eli Villa Vaahtera (a10)	98
34. Käärmeistö eli Kirjoniemi (a11)	99
35. Lampu (13)	100
36. Pappila eli Aitolahden entinen pappila (5)	102
37. Pirttilä (8)	103
38. Ruukonen (15)	104
39. Tiikko (a9)	106
40. Uusi-Keso (14)	108
41. Vanha Kiikkinen (4)	110
42. Vanha-Kölli (12)	111

27. Björknäs eli Pättiniemi (6)



VALINTAPERUSTE:

Rakennushistoriallisesti erityisen hieno kokonaisuus. Päärakennuksella arkkitehtonista arvoa, leikkimökki ja puutarhurin mökki rakennusperinteisesti arvokkaita. Tyypillinen sijainti. Historiallisesti arvokas huvilakulttuurin edustajana

Kiikkisen kantatilasta v. 1905 lohkottu tila on saanut nimensä ensimmäinen omistajan, tehtailija Oskar Björkellin mukaan. Nikkarityylinen huvila, metsäisen niemenkärjen korkeimmalla kohdalla, kuului pitkään Klingendahlin suvulle. Aluksi se toimi suvun kesähuvilana ja myöhemmin se oli tehtaan työntekijöiden virkistyskäytössä. Vuonna 1969 Pättiniemi myytiin Tampereen evankelis-luterilaisille seurakunnille, jonka jälkeen se on toiminut kesäisten rippikoululeirien pitopaikkana.

1. Huvila



Huvilan pihapiiriin laidalla jyrkällä, kallioisella rantatörmällä on nikkarityylinen leikkimökki. Alhaalla rannassa on Hyttylä niminen sauna-, koulutus- ja majoitusrakennus, joka lienee rakennettu heti 1900-luvun alussa, mutta joka on perusteellisesti korjattu v. 1996. Kauempana rannassa on vanha, ns. puutarhurin mökki ja kaksi Klingendahlin aikaista majoitusrakennusta. Koilistrannan tuntumassa on 1970-luvulla rakennettu sauna ja puuvajarakennus. Saunan ja huvilan välissä on 1990-luvulla rakennettu peseytymis- ja wc-rakennus.



1. Huvila



2. Leikkimökki



Huvilan laituri ja uimakoppi

3. Hyttilä



4. Puutarhurin mökki



5. Majoitusrakennuksia



28. Diabeteskeskus (a12) ja Virkkula (10)

Kiikkisen kantatilasta muodostetulle Fredensborgin palstatilalle v. 1906 rakennetun jugend-huvilan, Villa Rasmussenin, suunnittelija on oletettavasti ollut arkkitehti Birger Federley. Vuonna 1963 Suomen Diabetesliitto osti huvilan, joka v. 1982 korjattiin eläkeläisten virkistyskäyttöön, ja jonka tilat v. 1986 otettiin toimistokäyttöön. Rannan saunarakennus lie-
nee saman arkkitehdin käsialaa ja rakennus-
aikakin sama.

VALINTAPERUSTE:

Arkkitehtonisesti arvokas kohde. Hieno huvilakulttuurin edustaja. Päärakennus ja sauna muodostavat hienon kokonaisuuden.



1. Virkkula



2. Virkkulan sauna





3. Diabeteskeskus sisäänkäynti

3. Diabeteskeskus



Vuonna 1980, jolloin arkkitehti Pekka Ilveskoski suunnittelema Diabetesliiton kurssikeskus valmistui, liitettiin Diabeteskeskus nimeeseen tilaan Frendensborgin eli Virkkulan ja Frendensborg I:n palstatilat. Viereiselle Lisämaa nimiselle tilalle v. 1993 rakennetun kurssikeskuksen laajennuksen on suunnitellut arkkitehti Olli Ilveskoski.

4. Diabeteskeskuksen laajenus



29. Ensilä (7)



1. Huvila

2. Leikkimökki



VALINTAPERUSTE:

Huvilakulttuurin edustajana historiallista merkitystä. Arkkitehtonisesti mielenkiintoinen.

Ensilä niminen tila on v. 1905 lohkottu Kiikkisen kantatilasta. Vuonna 1902 rakennettu jugend-huvila on alunperin ollut Finlaysonin kasöörin Johan Smalenin huvila. Tampereen Kisatoverien kesäkotisäätiön omistuksessa se on ollut vuodesta 1947. Ensilä toimii valmennus- ja leirikeskuksena sekä lomanviettopaikkana. 1900-luvun alussa rakennettuja rakennuksia ovat myös nikkarityylinen leikkimökki ja rannassa oleva vanha sauna, joskin saunan veranta on rakennettu 1950-luvulla. Uusi sauna on vuodelta 1979. Metsäisen etelärinteen mökkikylä on rakennettu vuoden 1947 jälkeen.

Tontin pohjoisreunalla on kaksi pelikenttää, pienempi ja suurempi. Pienemmän pelikentän läheisyydessä on kaksi mökkiä ja rannan tanssilavan vieressä vielä yksi. Pihapiirissä on lisäksi useita pienempiä vaja- ym. rakennuksia.

1. Huvila



3. Vanha sauna

4. Uudempi sauna



30. Hurma (a13)

Aitoniemeläiset olivat puuhanneet omaa koulua, kunnes Messukylän kuntakokous v. 1914 vakuuttui hankkeen onnistumisesta. Aluksi Aitonien ja Hirviniemen muodostaman kansakoulupiirin koulu toimi vuokratiloissa, mutta jo v. 1915 koululaisten käytössä oli oma koulutalo Lampun kantatilasta erotetulla Hurman paltatilalla. Puinen koulutalo paloi kesällä 1939. Nykyinen talo on rakennettu vv. 1941-42, ja se on toiminut kouluna vuoteen 1966, jonka jälkeen siinä on asunut vuokralaisia. Aluksi vuokralla oli taiteilijoita, sitten silkkipainoa pitävä perhe ja viimeksi kirjailija. Tampereen kaupunki on myynyt rakennuksen yksityiselle kesällä 1998. Puinen piharakennus lieenee rakennettu samaan aikaan alkuperäisen koulurakennuksen kanssa. Pihapiirissä on myös voimistelukatos. Tien ja tontin välissä on synkkä kuusimetsikkö.



VALINTAPERUSTE:

Sivistys- ja sosiaalihistoriallista arvoa vanhana koulutalona. Rakennusperinteisesti arvokas 1940-luvun rakennustavan edustajana.



1. Päärakennus

Voimistelukatos



2. Piharakennus



31. Hypönniemi (9)



VALINTAPERUSTE:

Historiallisesti arvokas huvilakulttuurin edustajana. Arkkitehtonista merkitystä ja hieno kokonaisuus. Tyypillinen pihapiiri.



1. Huvila

2. Pikkuhuvila



Kiikkisen kantatilasta v. 1905 muodostetun Bergbacka nimisen palstatilan osti Turusta Tampereelle tullut kauppias Märten Oscar Strandell. Hän rakennutti arkkitehtiveljensä Frithiof Stradellin suunnitteleman jugendhuvilan kauniille ranta-alueelle. Arkkitehti Birger Federley osti huvilan v. 1912 ja vietti siellä perheineen kesiä vuoteen 1934 saakka. Vuonna 1937 kauppaneuvos Aleksi Hyppölä osti huvilan ja muutti tilan nimeksi Hypönniemi. Hyppölän aikana huvilassa tehtiin pieniä muutoksia arkkitehti Aarne Ervin suunnitelmien mukaan. Vuonna 1982 rakennus on korjattu ympärivuotiseen asumiseen. Aivan rannassa sijaitseva sauna lienee huvilaa vanhempi. 1940-50-lukujen taitteessa Aleksi Hyppölä rakennutti ns. pikkuhuvilan tyttärelleen ja tämän miehelle. Pihapiirissä on runsaasti pienempiä rakennuksia mm. liiteri, leikkimökki, kanala, autotalli, vajoja jne.



3. Liiteri

32. Junkkari (11)

Nimi Junkkari viitanee pakauuden aikaiseen lappalaisten jumalaan. Junkkarin eli Käkän eli Vilppulan ensimmäinen maakirjaisäntä oli vv. 1540-69 Heikki Vilppula. 1600-luvun alkupuolella vuoteen 1652 asti omistajana oli Messukylän ensimmäinen kirkkoherra Matthei Birckelman. Isojaon aikaan Junkkari, Lampu ja Kölli muodostivat tiiviin kolmen talon ryhmäkylän Näsijärven ranta-raisemissa. Vuonna 1923 tilaan liitettiin Hatanpään entinen torppa Kölli.

Laajan, avoimen piha-alueen pohjoislaidalla, lähellä Kiulunpohjan rantaa on v. 1895 rakennettu viljamakasiini. Suuret pihapuut ja -pensaat kätkevät taakseen v. 1902 rakennetun päärakennuksen itäpään, ja aivan Junkkarintien reunassa pihaa rajaavat sauna ja aitta. Muita talouskeskuksen rakennuksia ovat puimala, kuivikelato ja navetta sekä aivan tilan kaakkoisnurkassa vanha, viehättävä maakellari.

VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas vanha kantatalo vanhalla paikallaan. Rakennusperinteisesti arvokas kokonaisuus. Maisemallisesti keskeinen sijainti.



Hirviniemi v. 1781

Junkkarin tila v. 1931 ilmestyneessä kirjassa Suomen maatilat. Vasemmalla nykyisen navetan edeltäjä, keskellä päärakennus ja oikealla sauna ja aitta.



1. Päärakennus





1. Päärakennus



6. Piha



3. Aitta



2. Puimala

4. Viljamaksiini



5. Maakellari



33. Kivimäki eli Villa Vaahtera (a10)

Kivimäki niminen tila on lohkottu Keson kantatilasta ja rekisteröity v. 1920. Emil Keso vanhempi rakennutti talon itselleen ja vaimolleen Amandalle vanhuuden päiviksi. Noin vuonna 1910 rakennus on purettu Tampereen keskustasta ja siirretty nykyiselle paikalleen. Perimätiedon mukaan Wivi Lönn olisi suunnitellut Jugendvaikutteisen uusrenesanssitalon siirron. Tila oli Keson suvun omistuksessa vuoteen 1991, tuolloin se myytiin nykyisille omistajalle, joka on nimennyt sen Villa Vaahteraksi.

VALINTAPERUSTE:

Rakennusperinteisesti arvokas päärakennus.



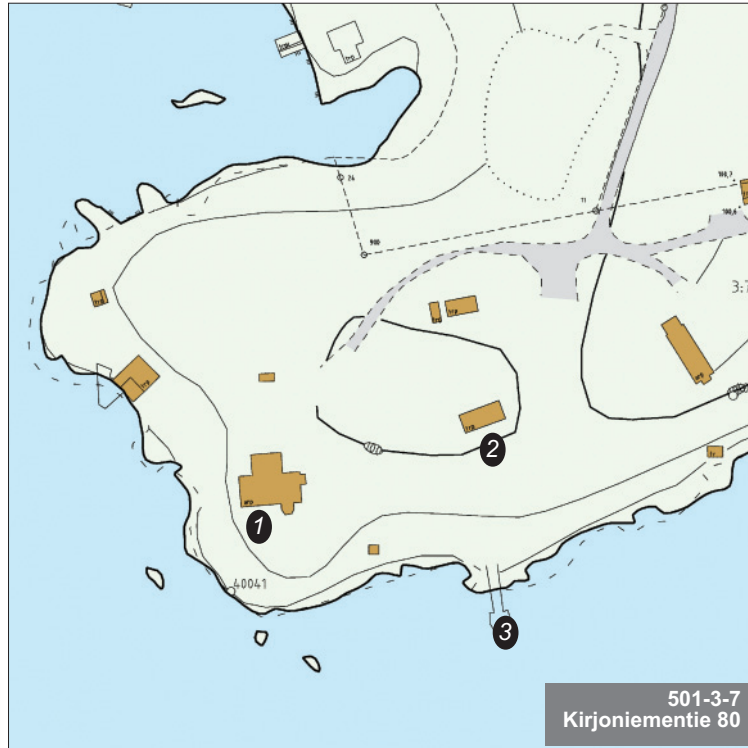
34. Käärmeistö eli Kirjoniemi (a11)

Käärmeistö niminen palstatila on muodostettu Kiiikkisen kantatilasta v. 1905.

Jugend-tyylisen huvilan rakennutti lääk. lis. Eino Ahlman kallioisen niemen kärkeen. Tampereen kirjoittajayhdistys piti tilaa kesäkotinaan vv. 1927-1969, jonka jälkeen se myytiin nykyiselle omistajasuvulle. Palstatilalla on muitakin rakennuksia mm. kirjatyöntekijäin liiton rakennuttamia majoitusrakennuksia sekä sauna, kasvihuone ja huvimaja. Vuoden 1928 pitäjänkartalla Kirjoniemen rannassa on laivalaituri nykyisen saunan kohdalla.

VALINTAPERUSTE:

Huvilana asutushistoriallista arvoa. Tyypillinen kokonaisuus. Päärakennuksella lähinnä rakennusperinteistä arvoa.



1. Huvila



2. Majoitusrakennus



3. Laituri



35. Lampu (13)

Lampun eli Landbon ensimmäinen maa-
kirjaisäntä vv. 1540-52 oli Tapani Vilpun-
poika.

Lampu on ennen muinoin ollut kirkon
verotila. Keskiajalla kun Pirkkalan papit
kävivät pitämässä messuja Messukyläs-
sä, kävivät he samalla matkalla Aitolah-
della kastamassa lapsia ja vihkimässä
pariskuntia. Lampun talon vieraskamari,
sittemmin suuliskamarina tai kotokappe-
lina tunnettu huone, oli toimitusten pito-
paikka. 1600-luvun alkupuoliskolla Lam-
pun omisti Matthei Birckelman. Lampu
kuuluu Aitolahden kauimmin yhtäjaksoi-
sesti viljeltyjen tilojen joukkoon. Ensim-
mäisissä isojakokartoissa vuosina 1765
ja 1781 Lampun talo on vielä Näsijärven
rantamaisemissa, Junkkarin ja Köllin
naapurina.

Lampun päärakennuksen läntisin osa,
toinen aitoista sekä luhti on perimätiedon
mukaan siirretty nykyiselle paikalleen
1820-luvulla.



Päärakennuksen itäpää on rakennettu 1860-
70-luvulla ns. herrasväen pääksi, sillä sitä
vuokrattiin kesäisin tamperelaiselle herrasvä-
elle. Kahden vilja-aitan, luhdin ja maakellarin
muodostaman rakennusryhmän vieressä on
suuri kuusi. 1850-luvulla rakennetussa talon-
poikaisessa karjarakennuksessa on pidetty
karjaa vuoteen 1972 asti ja 1990-luvulla tallis-
sa on kesäisin ollut vuokrahevosia. Kaukana,
erillään pihapiiristä on lisäksi vanha muona-
miehen mökki. Päärakennuksen eteläpuolel-
la on vanhan puutarhan villiintyneitä kasveja.
Pihapiirin hirsirakennukset muodostavat yhä
komean, Hirviniementiellekin näkyvän koko-
naisuuden.

VALINTAPERUSTE:

*Asutushistoriallista arvoa vanhana kantatalona.
Rakennusperinteisesti arvokas kokonaisuus,
jossa myös yksittäisillä rakennuksilla rakennus-
perinteistä arvoa. Päärakennus, luhti, aitta ja
karjarakennus arvokkaita. Maisemallisesti kes-
keinen sijainti.*

Lampun tila v. 1931 ilmestyneessä kirjassa Suomen maa-
tilat.



1. Päärakennus





1. Päärakennus



2. Karjarakennus



3. Luhti



4. Aitta



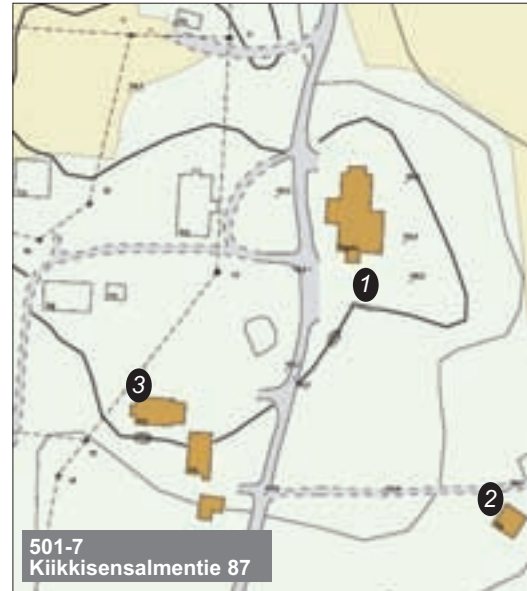
6. Näkymä Hirviniementieltä, vasemmalla karjarakennus, oikealla päärakennus



36. Pappila eli Aitolahden entinen pappila (5)

Jo syksyllä v. 1923 isännät Pihkala, Hoppu, Ruokonen, Lampu ja Nattari ostivat Kiikkisen tilan, josta saatiin tontti paitsi tulevalle pappilalle niin myös huvilatontteja myyntiin. Huvilatonttikaupoista kertyneet rahat talletettiin kirkon rakennusrahastoon. Kiikkisen tilan varsin huonokuntoisista rakennuksista korjattiin kirkkoherran asuttavaksi suuri ja kaunis pappila. Kirkkoherra Sandelin asui väliaikaisesti Sorilan alakansakoulun sivurakennuksessa siihen asti, kunnes hän v. 1928 pääsi muuttamaan pappilaan.

Rakennus toimi pappilana vuoteen 1970, jonka jälkeen se on ollut Tampereen evankelis-luterilaisten seurakuntien leirikäytössä. Rakennus on sittemmin kunnostettu. Pihapiirissä oleva 1800-luvulla rakennettu aitta on kunnostettu leirikirkoksi.



VALINTAPERUSTE:

Kirkkohistoriallista ja rakennushistoriallista merkitystä entisenä pappilana. Asutushistoriallista arvoa vanhan kantatalon osana. Päärakennus myös rakennushistoriallisesti arvokas.



1. Entinen pappila



3. Asuinrakennus

2. Aitta



37. Pirttilä (8)

Pirttilä niminen tila lohkottiin Kiikkisen kantatilasta v. 1905. Arkkitehti Birger Federley suunnitteli huvilan kauppias ja konsuli Gösta Sumeliukselle ja tämän vaimolle Thyralle. Jyhkeä hirsinen jugend-huvila sijaitsee kohti rantaa viettävällä tontilla kahden mäntyä kasvavan niemen välissä. Rakennuksen kivijalka on ladottu luonnonkivistä. Myös aivan hiekkarannan tuntumassa oleva sauna on Birger Federleyn suunnittelema.

VALINTAPERUSTE:

Edustava, arkkitehtonisesti arvokas ja hyvin piirteensä säilyttänyt kokonaisuus, jossa rakennuksilla huomattavaa merkitystä myös yksittäisinä kohteina. Asutushistoriallista arvoa huvilakulttuurin edustajana.



2. Sauna

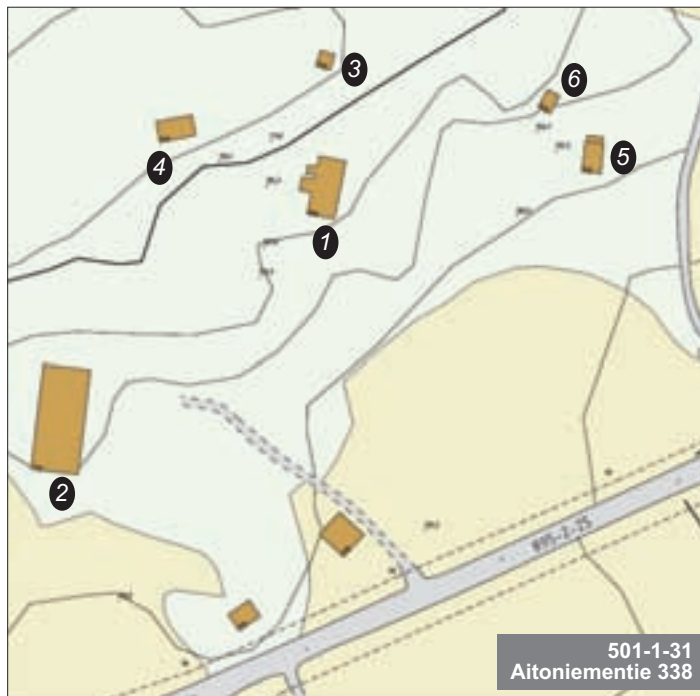


1. Huvila



38. Ruukonen (15)

Ruukonen kuuluu Aitolahden kauimmin asuttuihin tiloihin. Ensimmäisen maakirjan laatimisen aikoihin vv. 1540-56 Ruukosen isäntänä oli Erkki Pekanpoika. Kantatila on ollut saman suvun hallussa v. 1725 alkaen. Vuoden 1781 isojakokartassa Ruukosen talo on vielä lähellä Näsijärven rantaa, Aitoniemeen vievän tien eteläpuolella alueella, jolta avautuu kaunis näköala Niihamanselälle. Silloinen kylätiekin kulki tontin kautta. Tiedetään että, Ruukosen mailla on ollut sotilastorppa sekä v. 1795 nimen Räättäli saava torppa. Myöhemmin Mattila ja Hauskala eli Vistinmäki nimiset torpat ovat sijainneet Ruukosen talouskeskuksen itäpuolella.



VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas vanhana kantatila. Ainakin aitta ja ehkä myös nykyinen päärakennus myös rakennusperinteisesti arvokas.



Kuva Ruukosen tilasta v. 1931 ilmestyneessä kirjassa Suomen maatilat. Kuvassa vasemmalla navetta ja keskellä päärakennus, joka sittemmin on lahonnut ja purettu 1990-luvulla yhdessä tien varressa sijainneen makasiinin kanssa.



Ote isojakokartasta v. 1781



1. Vaarinpuoli



Ruokosen rakennusryhmä, tulenarkaa riihtä lukuun ottamatta, siirrettiin oletettavasti vv. 1820-1840 nykyiselle paikalleen, tien pohjoispuolelle, josta se vielä 1900-luvun alussa vaiheittain hajautettiin laajemmalle alalle. Rakennusryhmästä ovat jäljellä enää ns. vaarinpuoli, navetta, aitta ja aitta-liiteri.

Kustaa ja Ida Ruukonen lahjoittivat 1920-luvulla Laalahden Pihkalanojan varrelta Metsäveräjän vainion hautausmaan paikaksi Aitolahden kirkon viereen.



2. Navetta



3. Aitta



4. Liiteri

5.



6.



Vanha päärakennuksen palomuuuri



39. Tiikko (a9)

Tiikon tila on lohkottu Kiikkisestä v. 1905. Alkuaan paikalla on ollut Kiikkisen ja Köllin yhteinen torppa Tiikonniemi. Koillisessa tila rajautuu Pihkalanojaan, jossa Hirviniemellä ja Laalahdella on ollut myllyjä ainakin 1600-luvulta lähtien.

Talouskeskus sijaitsee niemessä metsikön rajaamalla kumpareella. Tilan päärakennuksen rakennusvuosi on 1905 mutta sitä on laajennettu ja korotettu 1930-luvulla. Punainen pirtti on alun perin ollut aitta ja se on siirretty nykyiselle paikalleen ennen v. 1931. Nykyisellä paikallaan se on toiminut pakarina, jossa leivottiin vielä 1950-luvulla. Pikkurakennus lienee vuodelta 1916. Pihapiirin muita rakennuksia ovat aitta, puimalato ja kellari sekä uudemmat kuivuri ja konehalli.



1. Päärakennus



VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallista arvoa vanhana torpan paikkana. Hieno sijainti tienvarsimaisemassa.

2. Punainen pirtti



3. Pikkurakennus





4. Marttilan pirtti

Vuonna 1993 Sorilan vanhasta ryhmäkylästä siirrettiin Marttilan kantatilan v. 1862 rakennettu päärakennus alas Tiikonniemen rantaan pitopalvelurakennukseksi.

5. Aitta



6. Kuivuri



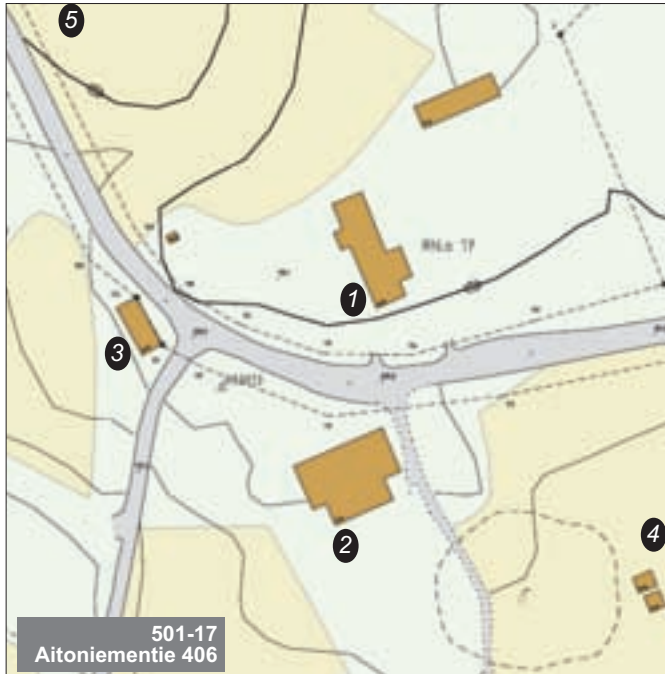
7. Aitta



8. Navetta



40. Uusi-Keso (14)



Voidaan olettaa, että Keso on ollut ns. Suomensjärven kulttuurin (8000-4200 eKr.) aikainen asuinpaikka. Jo 1900-luvun alussa Keson tilalta on löydetty kivikautinen, nelisivuinen poikkikirves, ja 1970-luvulla Keson talon ympäriltä, kolmesta kohtaa löydettiin kvartsi-iskoksia. Oletetut kivikautiset asuinpaikat sijaitsivat Kiulunpohjan lahden savisilla rantapelloilla. Kohteen arviointi edellyttää vielä tarkempia arkeologisia tutkimuksia.

VALINTAPERUSTE:

Rakennushistoriallisesti hieno, joskin tielinjauksen pirstoma kokonaisuus, jossa päärakennuksella, navetalla ja pienellä asuinrakennuksella myös yksinään rakennusperinteistä arvoa. Asutushistoriallisesti arvokas vanhana kantatalona.



1. Päärakennus

Keso v. 1931 ilmestyneessä kirjassa *Suomen maatilat*



Keso v. 1781



Keson ensimmäinen maakirjaisäntä vv. 1540-52 oli Mikko Sarkki. Tiedetään, että Keson talon mailla on ollut sotilastorppa. Vielä 1700- ja 1800-luvulla kylätie on kiertänyt Keson tontin pohjoispuolelta, mutta 1900-luvulla uusi tie on pirstonut vanhan talouskeskuksen pihapiirin, jättäen v. 1885 rakennetun päärakennuksen Aitoniementien pohjoispuolelle ja kivinavetan vuodelta 1906 eteläpuolelle. Saunarakennus on jäänyt Kiiikkisensalmentien länsipuolelle. Päärakennuksen puoleisella tontin osalla on lisäksi aitta ja vaja ja navetan puoleisella osalla kaksi vilja-aittaa ja maakellaria. Tampereen kaupunki osti Keson tilan v. 1968 ja v. 1993 navetan takana olleet aitta ja riihi purettiin. Tilan nykyinen nimi on Uusi-Keso.



1. Päärakennus



3. Sauna



2. Navetta

4. Vilja-aitat



5. Asuinrakennus



41. Vanha Kiikkinen (4)

Ensimmäisen maakirjan aikoihin vv. 1540-70 Kiikkisen kantatilan isäntänä oli Erkki Niilonpoika. Nimet Kiikkinen ja Kiiki muistuttavat yläsatakuntalaisista Kiikasta ja Kiikanojasta. Kiikkinen on alun perin ollut kylän vaurain tila, joka sijaitsi hieman erillään toisista. 1700-luvun alussa Kiikkinen ja Kölli olivat Otavalan rusthollin augmentteja. Köllillä ja Kiikkisellä oli yhteinen torppa – Tiikonniemi. 1800-luvulla Kiikkinen liitettiin Hatanpään kartanoon, jonka torppana se oli vuoteen 1904.

Kiikkisestä on v. 1905 lohkottu Tiikon, Hurmon, Björknäsin (Pättiniemi), Pirttilän ja Ensilän tilat sekä Käärmeistön (Kirjoniemi), Bergbackan (Hypönniemi), Fredensborgin (Virkkula) ja Walkaman palstatilat. Kiikkisestä muodostetuilla tiloilla onkin edustava valikoima vuosisadan vaihteen jälkeen rakennettuja huviloita.

Vanha Kiikkinen nimisen tilan päärakennus, vuodelta 1905, on alkuaan ollut ns. väenrakennus, joka nykyään on kesäasutuskäytössä. 1930-luvulla rakennuksen sisätiloja järjesteltiin uudelleen ja tuolloin rakennukseen tehtiin kaksi huoneistoa. 1960-luvulla rakennus on saanut ulkovuorauksen ja peltikaton.

VALINTAPERUSTE:

Vanhan kantatalon osana lähinnä asutushistoriallista merkitystä.



1. Asuinrakennus



2. Sauna ja vaja



42. Vanha-Kölli (12)

Köllin ensimmäinen maakirjaisäntä vv. 1540-52 oli Nuutti. Perimätiedon mukaan Kölli on vanhin samalla paikalla pysynyt kantatila ja myös kantatiloista pienin. 1700-luvun alussa Kölli ja Kiikkinen olivat Otavalan rusthollin augmentteja ja isojaon aikoihin Kölli, Junkkari ja Lampu muodostivat kolmen talon ryhmäkylän Näsijärven rantamaisemissa. Köllillä ja Kiikkisellä on ollut yhteinen torppa – Tiikonniemi. Vuonna 1800 Kölli liitettiin Hatanpään kartanoon, jonka torppana se oli 6.10.1904 saakka. 1900-luvun alussa Köllin pääosa myytiin Karl Hjalmar Schreckille ja hänen vaimolleen Evalle. Schreckin aikana Köllissä asui muonamiehiä. Vuonna 1923 tila liitettiin Junkkariin. Köllin vanhaa talonpoikaista päärakennusta on viime vuosina kunnostettu. Talousrakennukset on purettu.

VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallisesti arvokas vanhana kantatilana ja vanhalla paikallaan. Päärakennuksella rakennusperinteistä arvoa.



Hirviniemi v. 1781



1. Päärakennus



5.10 Aitoniemi, 500



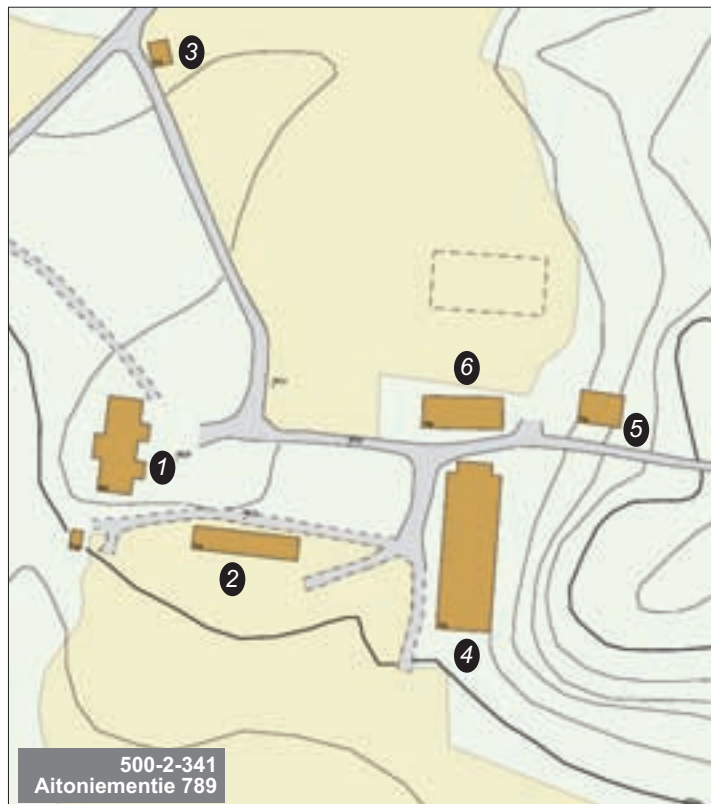
5.10 Aitoniemi

43. Aitoniemi (1)	114
44. Erkkilä (1)	116
45. Järvensivu (a19)	117
46. Kupi (3)	118
47. Viljasniemi eli Leiniön huvila (2)	120

43. Aitoniemi (1)

Aitoniemen kantatilan ensimmäinen maakirjaisäntä oli Juho Niilonpoika Loima vv. 1540-84.

1700-luvun alussa Aitoniemi on ollut Juvan rusthollin augmentti. Isojaon yhteydessä v. 1764 Aitoniemen tila jaettiin kahtia kahden veljeksen, Juho Heikinpojan (Alanen eli Ala-Aitoniemi) ja Matti Heikinpojan (Ylinen Aitoniemi) kesken. Vuonna 1830 Kustaa Erkinpoika Pietilä osti puolet Ylisestä Aitoniemestä ja rakennutti sen tiluksille uuden päärakennuksen. Veljekset Juho ja Matti jälkeläisineen asuivat vanhaa taloa aina siihen asti kunnes Kustaa Erkinpoika Pietilä v. 1842 osti Ylisen Aitoniemen toisenkin puoliskon. Aitoniemen Alasessa vanha omistajasuku hallitsi vuoteen 1877. Vuonna 1900 Alanen ja Ylinen Aitoniemi siirtyivät samalle omistajalle, ja vuosisadan alun huvilainnostuksen myötä Aitoniemen tilastakin ryhdyttiin lohkomaan huvilapalstoja.



Aitoniemen tila v. 1931 ilmestyneessä kirjassa Suomen maatilat.

VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallista merkitystä vanhan kantatilan osana.



1. Päärakennus



2. Vilja-aitta



3. Aitta



6. Konevaja



5. Kuivuri



4. Navetta

Aitoniemi niminen tila muodostettiin uudelleen Alasesta v. 1930. Tilan 1800-luvulta peräisin ollut päärakennus paloi v.1931. Nykyinen päärakennus, joka rakennettiin palaneen rakennuksen länsipuolelle, on kokenut monia muutoksia. Aitoniemen pihapiirin varastoaitta on siirretty Erkkilän tilalta. Vilja-aitta on keskellä peltomaisemaa, Ristiniementien varrella, jolta alkava koivukuja aikanaan johti aivan vanhan päärakennuksen eteen. Vanha navetta toimii nykyään hevostallina. Tontilla on myös konevaja, kuivuri ja sauna.

44. Erkkilä (1)

Erkkilä niminen tila muodostettiin Alasesta v. 1909, ja se sai nimen ensimmäisen omistajansa tamperelaisen ravintoloitsija Johan August Erikssonin mukaan. Alasen eli Ala-Aitoniemen taloa on oletettavasti asunut kaksi sukuhaaraa vv. 1765-1842, eli siihen asti kun koko Ylinen Aitoniemi siirtyi Pietilän omistukseen. Isojakokartan mukaan Aitoniemen kantatilan tontti on sijainnut Erkkilän kohdalla. Erkkilän talon rakentamisajankohdaksi on arveltu 1800-luvun alkupuolta. Nykyinen omistaja, jonka suvulla tila on ollut vuodesta 1941, on käynnistänyt päärakennuksen mittavan, vanhaa kunnioittavan kunnostustyön vv. 2004-2005. Rakennuksen vieressä on tiiliholvattu kellari, jonka sisäänkäynnin viereiseen peruskiveen on hakattu vuosiluku 1877.



VALINTAPERUSTE:

Asutushistoriallista arvoa vanhana kantatalon paikkana ja kantatalon osana. Päärakennus rakennusperinteisesti arvokas hyvin säilyneenä talonpoikaisrakentamisen esimerkkinä.



45. Järvensivu (a19)

Järvensivun tila on v. 1914 muodostettu Ylisen Aitoniemen tilan puolikkaista muodostetusta Ylinen-Pietilä nimisestä tilasta. Paikalla on ollut Pylsylä niminen torppa. Viulisti Ignatius on rakennuttanut huvilan 1910-20-luvulla, kuuleman mukaan, Bertel Strömmerin piirustusten mukaisesti. Järvensivun tilan pehtoori on asunut viereisessä punaisessa mökissä, joka tosin on jo poistettu kartalta. Sittemmin tilan omistanut Arvola on myynyt tilan Tampereen kaupungille.



1. Ignatiuksen huvila

VALINTAPERUSTE:
Viehättävä 1900-luvun alun rakennustapaa edustava kokonaisuus. Paikalla asutushistoriallista merkitystä vanhana torpan paikkana, jossa kummallakin rakennuksella myös rakennusperinteistä arvoa.



2. Pehtoorin mökki



46. Kupi (3)

Nimi Kupi viitanee vanhoihin pakanuuden aikaisiin paikannimiin (vironkielinen kupias = vouti). Kupin eli Haran eli Arikkilan kantatilan ensimmäinen maa-kirjaisäntä oli Juho Laurinpoika Arikkila vv. 1540-84. 1700-luvun alussa Kupi oli Pirkkalan Sankilan rusthollin augmentti.

Isojaossa Kupi kuului Hirviniemen jakokuntaan. Kupin varhaisin torppa Pietilä itsenäistyi v. 1830, ja sen omistaja osti myöhemmin Aitoniemen Ylisen molemmat puoliskot. 1870-luvulla tilalla mainitaan Heikkilän torppa, joka myöhemmin muuttui tölleksi, ja 1890-luvulla mainitaan Keskisen torppa.

Vv. 1906-1907 Johannes Adolf Berlin laati kartan Kupin perintötilan halkomisesta kymmeneen osaan. Tuolloisista tilan nimistä ovat jäljellä Kupi, Kotiranta, Savio, Heikkilä ja Keskinen. 1900-luvun alussa tiloista muodostettiin runsaasti huvilatontteja.



VALINTAPERUSTE:

Rakennushistoriallisesti arvokas kokonaisuus, jossa erityisesti päärakennus, aitta ja pikkurakennus sekä savusauna rakennusperinteisesti arvokkaita myös yksittäisinä rakennuksina. Asutushistoriallista arvoa kantatalona vanhalla paikallaan.



Päärakennuksessa on aluksi ollut pirtti, keittiö ja kaksi kamaria, ja pohjoispäähän on myöhemmin 1800-luvulla rakennettu kaksi kamaria lisää. Pikkurakennus ja aitta lienevät myös 1800-luvulta. Nykyinen omistajasuku on ostanut tilan v. 1946, jonka jälkeen on vasta rakennettu navetta. Rakennuksia käytetään nykyään vapaa-ajan asuntona.

1. Päärakennus





2. Aitta



3. Pikkurakennus

5. Savusauna



4. Navetta

47. Viljasniemi eli Leiniön huvila (2)



VALINTAPERUSTE:
Rakennushistoriallisesti arvokas huvila, jolla myös historiallista merkitystä huvilakulttuurin edustajana.

Viljasniemi niminen palstatila on erotettu Aitoniemen Alasesta v. 1918. Tilalla on samana vuonna rakennettu Bertel Strömmerin suunnittelema, 1920-luvun klassismia edustava vapaa-ajan asunto, joka tuli v. 1921 Arvid Leiniön omistukseen. Rannassa on 1970-luvulla rakennettu sauna.



Lähteet:

Kartta-aineisto:

Kansallisarkisto, Helsinki:

Isojakokarttoja v. 1763 lähtien.

Pitäjänskarttalehti 2123 12, valmistusvuosi 1852 sekä 1902.

Tampereen kaupunginarkisto:

Pitäjänskartta vv. 1925-1928, 1:20 000, lehdet nro V:5/22 ja V:5/23.

Peruskarttalehti 1953, 1:20 000.

Kirjat:

Messukylän, Teiskon ja Aitolahden historia 1, Kirsti Arajärvi , Tampere 1954.

Pirkanmaan historia, kotiseutusarja osa 4, Viljo Rasila. Pirkanmaan liiton julkaisuja B12, Tampere 1993.

Suomen asutus 1560-luvulla, kyläluettelot ja kartasto. Helsingin yliopisto, historian laitoksen julkaisuja 4, Helsinki 1973

Kuninkaan kartasto Suomesta 1776-1805, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1989.

Suomen maatilat: Tietokirja maamme keskikokoisista ja suurista maatiloista, tiedot kerätty vv. 1929-1931. Osa 2 Hämeen lääni. Toim. Felix Jonasson, Akseli Kivialho, K. Kivialho. WSOY Porvoo, 1931.

Aitolahti – matkalla kaupunkiin, Jaana Alajoki. Kanta-Aitolahden asukasyhdistyksen työryhmä, Ecuprint Oy 1994.

Herrasväen kesäretki – kesänviettoa Tampereen seudulla sata vuotta sitten, Tampereen museoiden julkaisuja 32, Kirjapaino Hermes, Tampere 1994, Juhani Valanto ja Leena Willberg.

Muut lähteet:

Aitolahden kulttuuriympäristöinventointi –lomakkeet Teiskon ja Aitolahden rakennuskulttuurista laadittavaa julkaisua varten, vv. 1997-1998, Juha Jaakola.

Viitapohjan ja Sisaruspohjan kulttuuriympäristöinventointi, Hanna Aitoaho, Tampereen kaupungin kaavoitusyksikkö 2004.

Nurmi-Sorilan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi 2006.

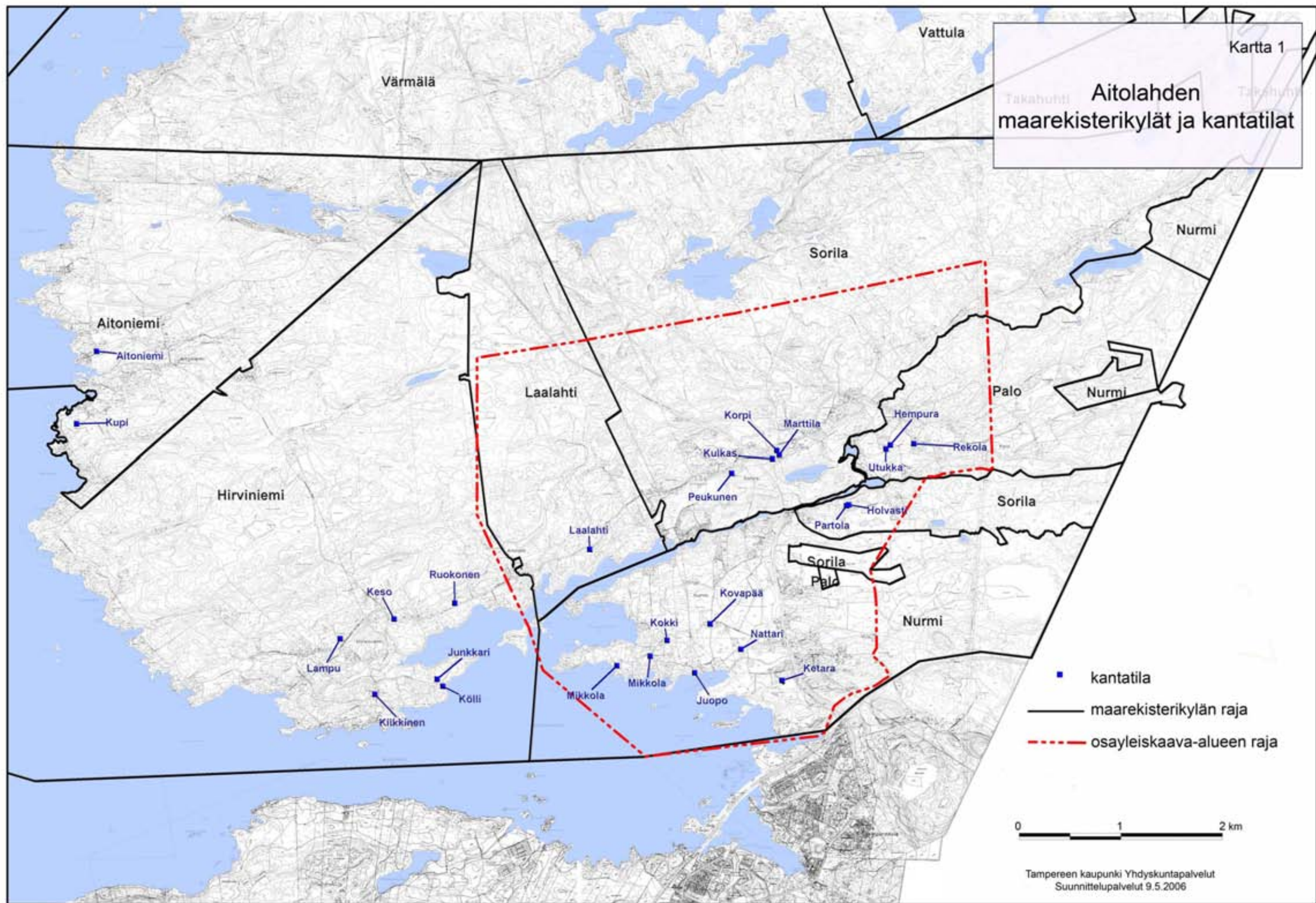
Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö, FM Kalle Luoto 2006

Vanhoja valokuvia Vapriikin kuva-arkisto.

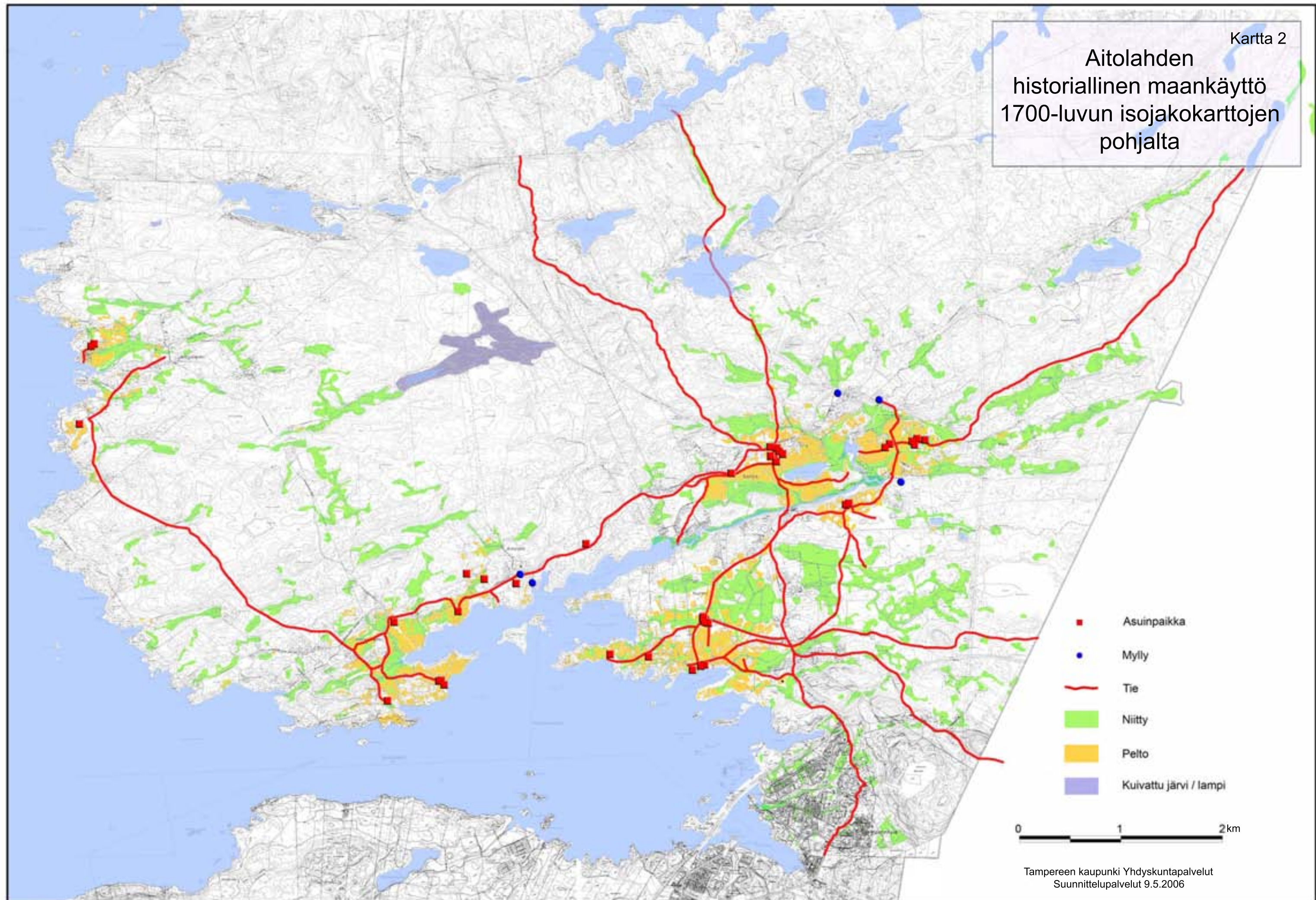
Luentomonisteet Johanna Forsius, tutkija, Museovirasto, 16.5. ja 16.6.2005 Tampere.

OSA III

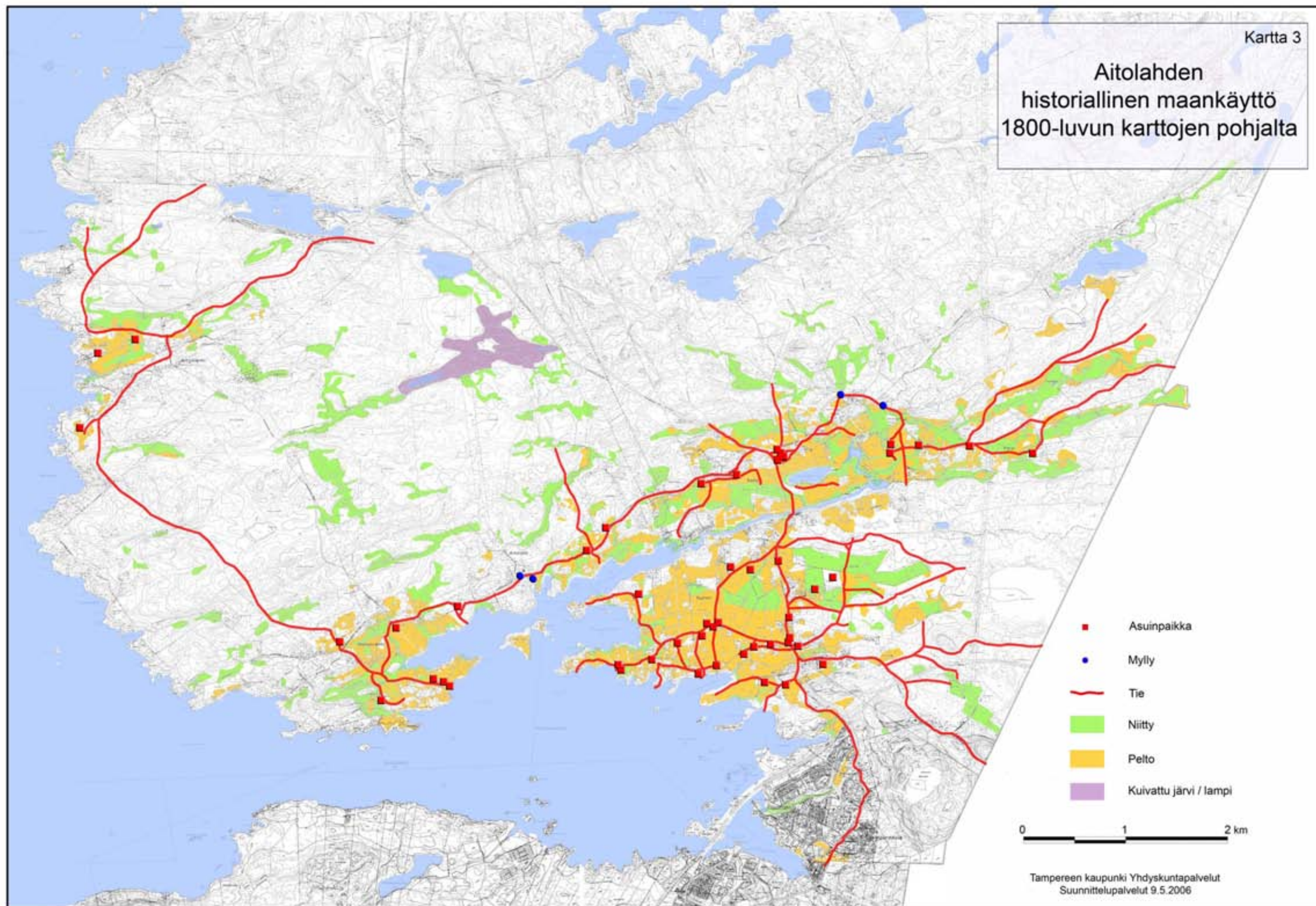
KARTAT



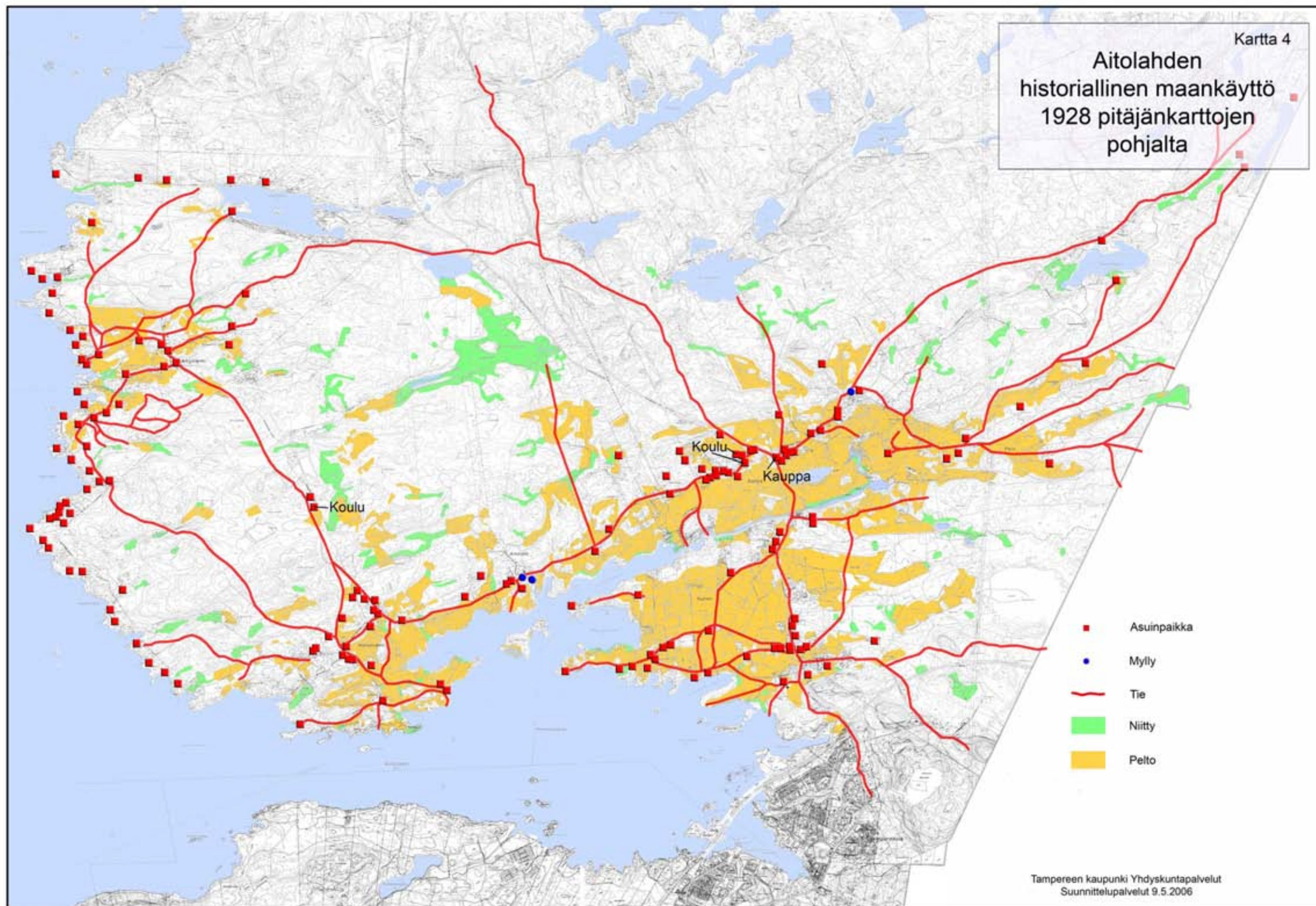
Aitolahden
historiallinen maankäyttö
1700-luvun isojakokarttojen
pohjalta



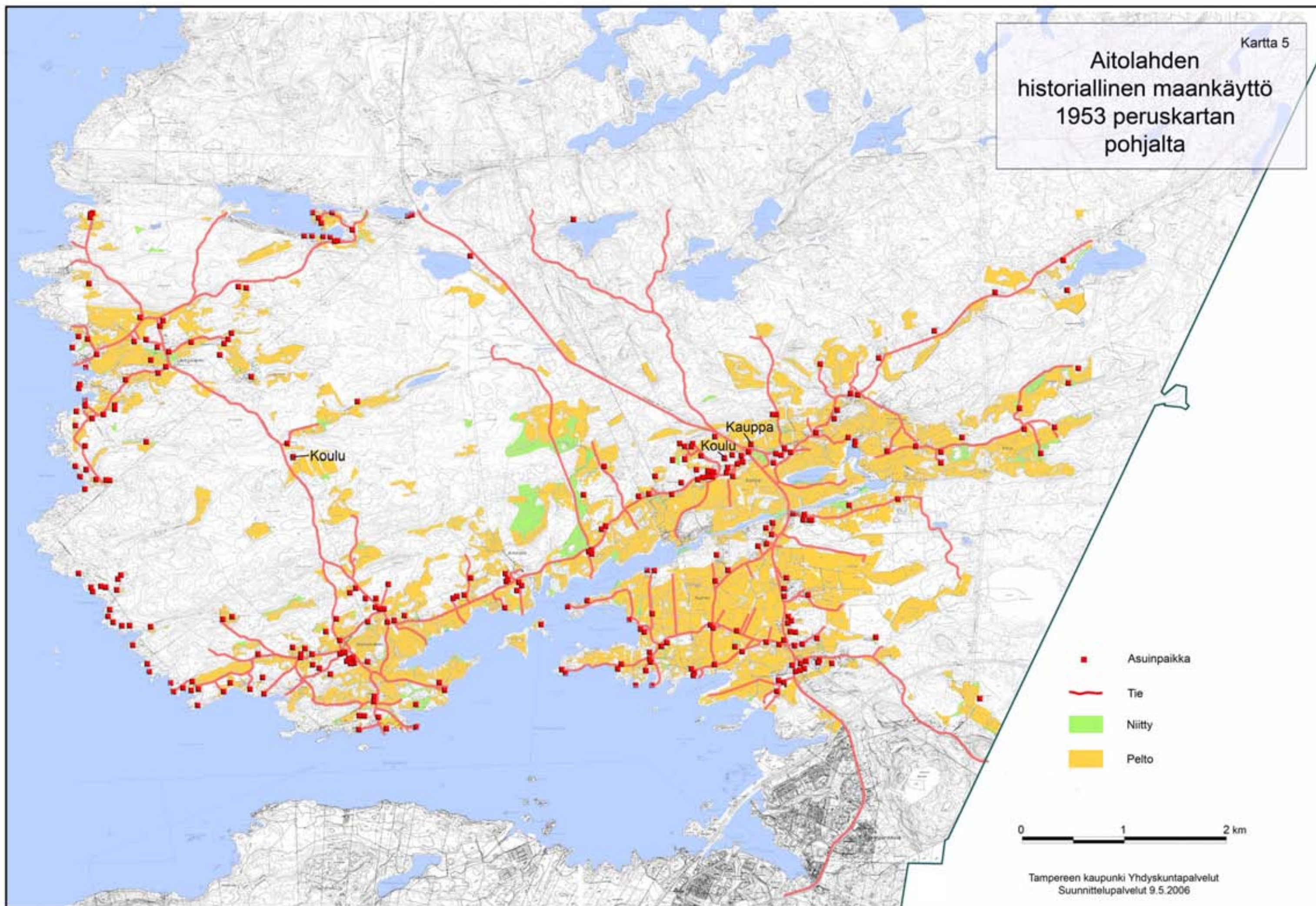
Aitolahden
historiallinen maankäyttö
1800-luvun karttojen pohjalta

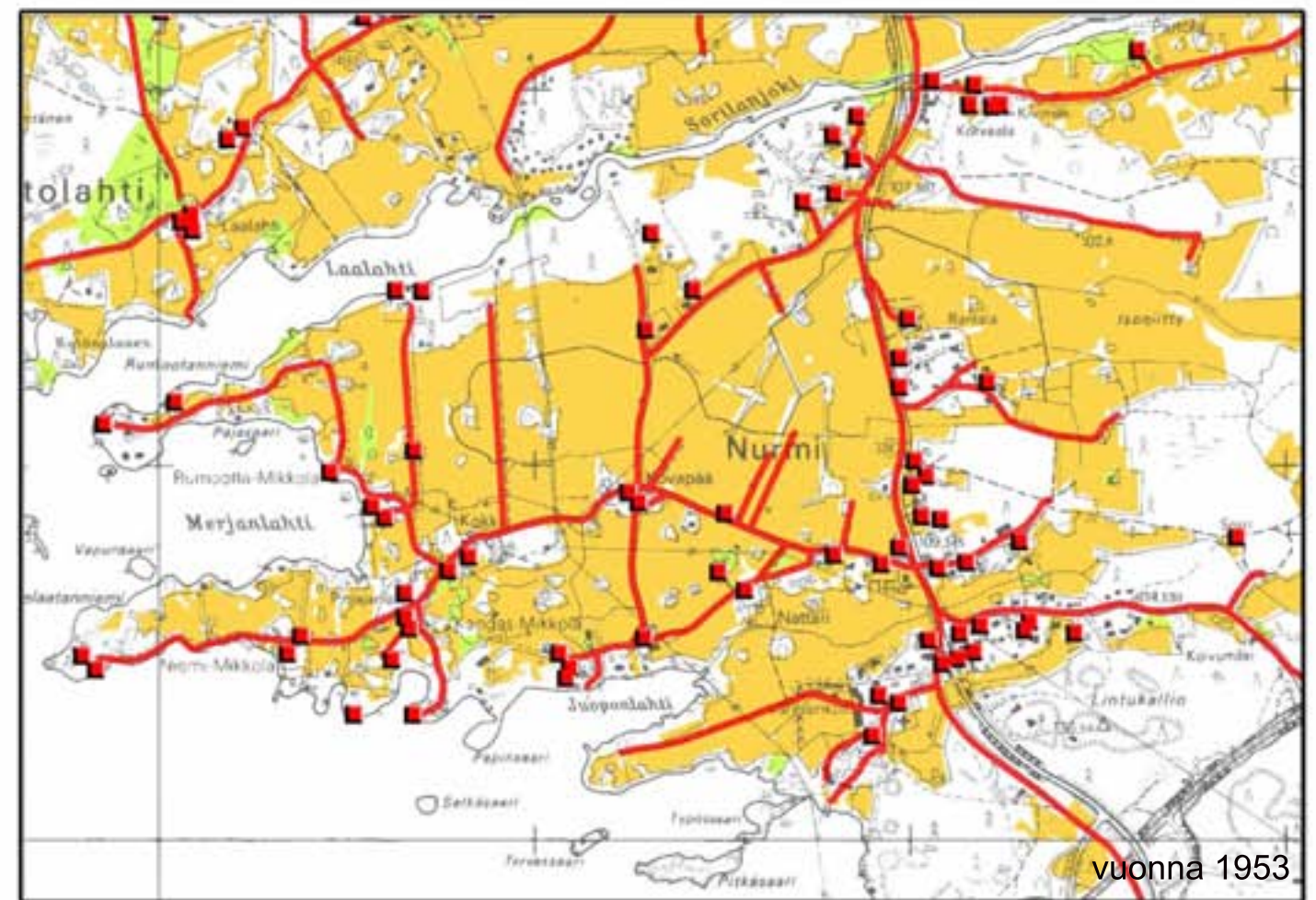
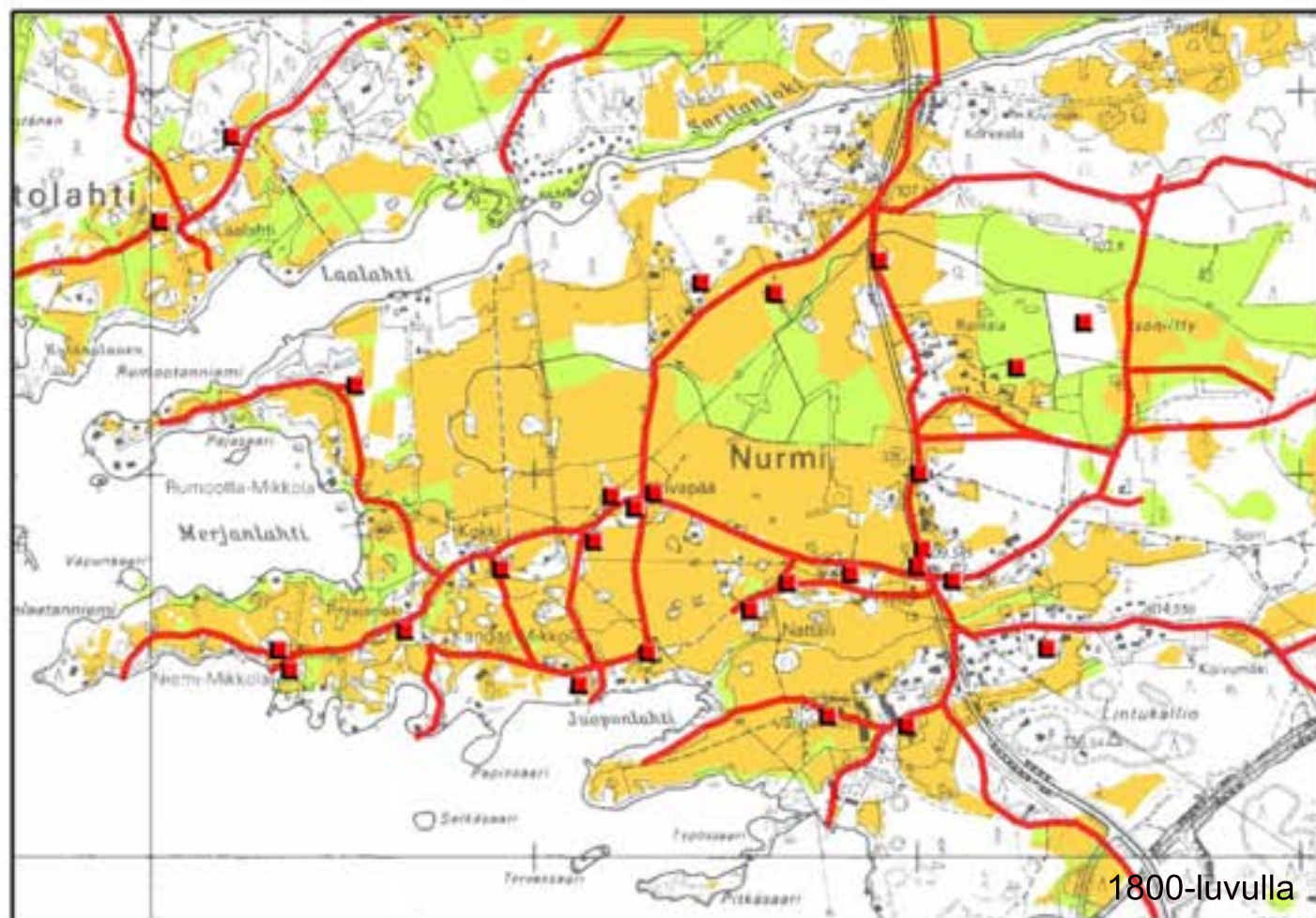
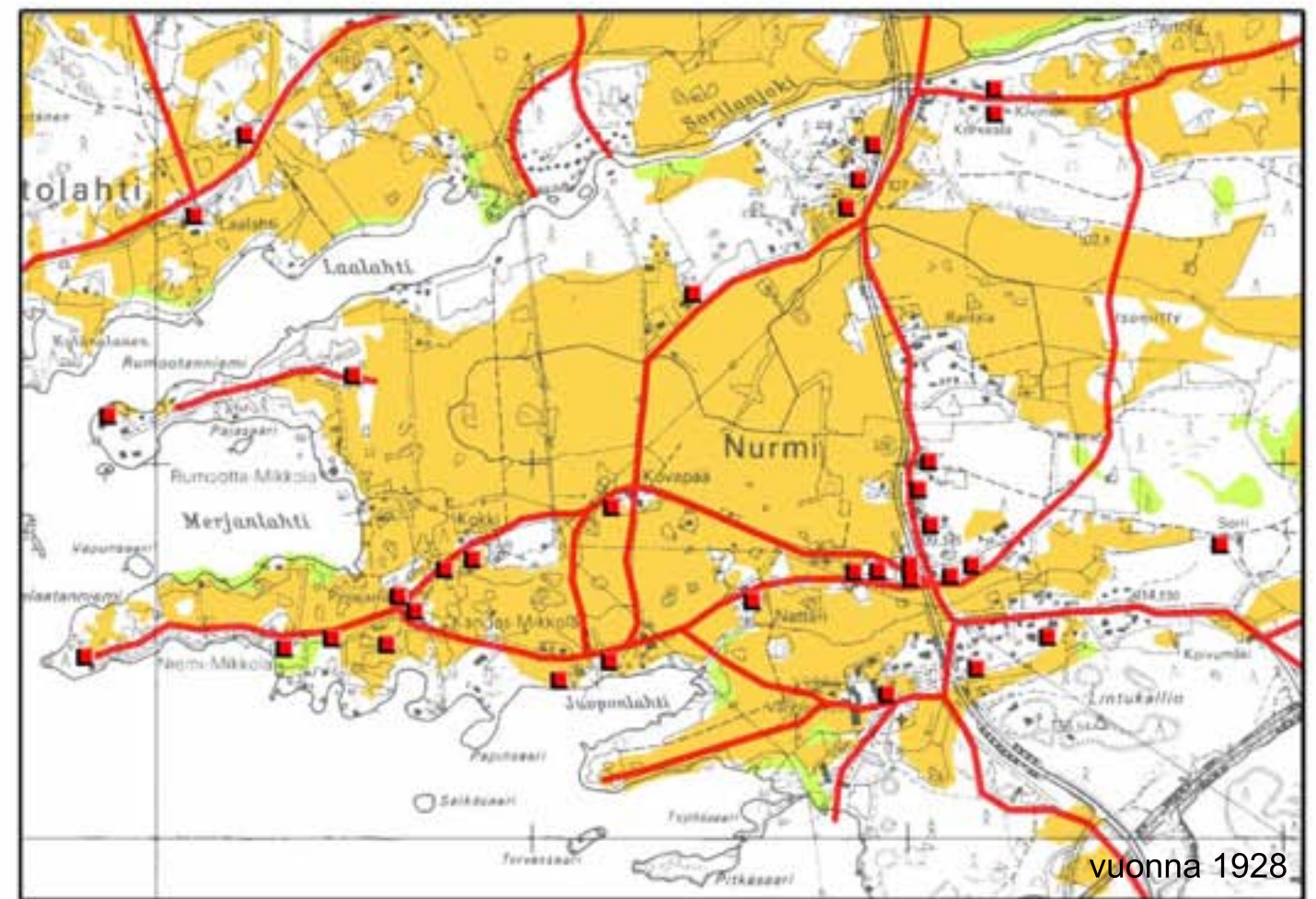
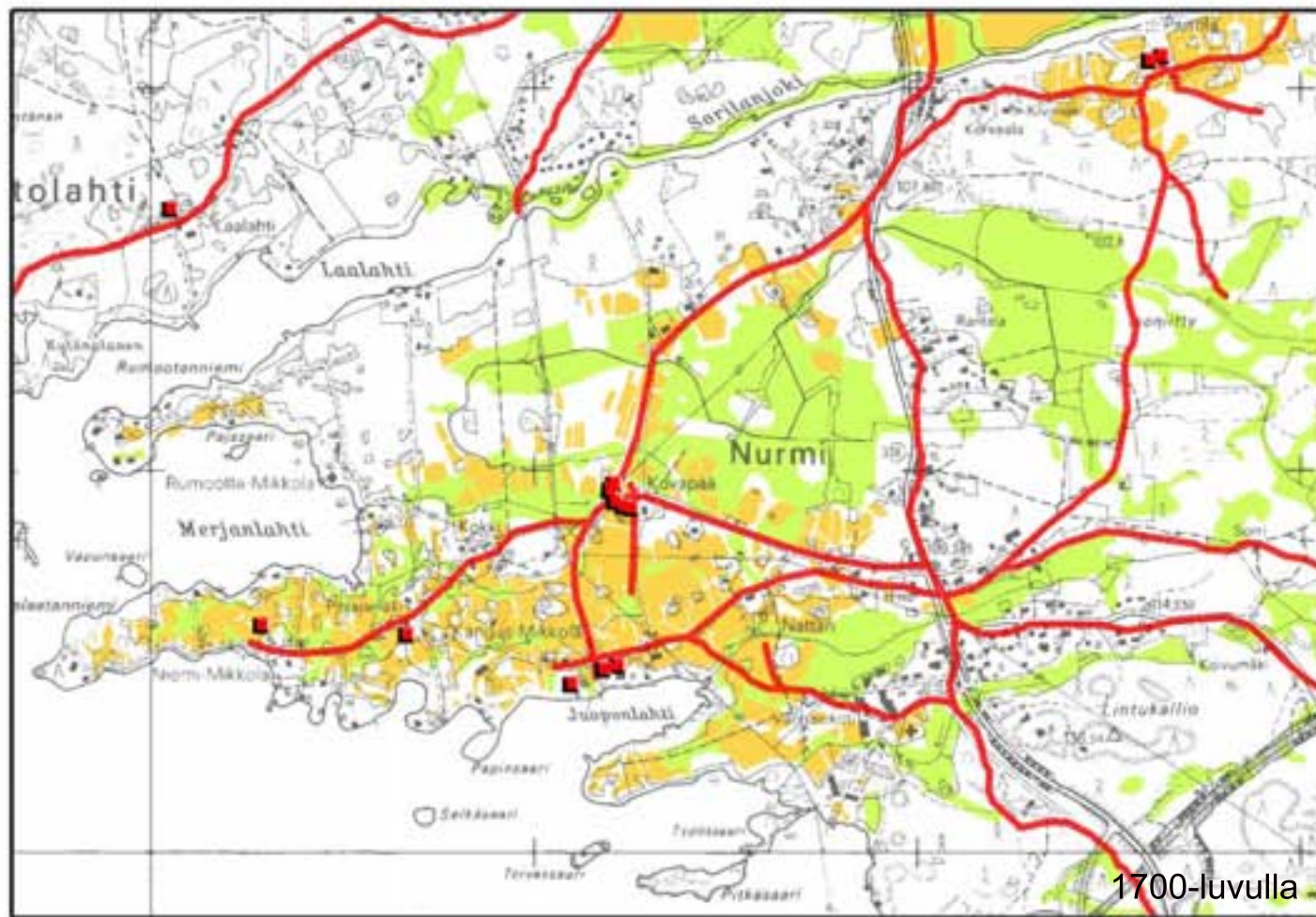


Aitolahden
historiallinen maankäyttö
1928 pitäjänkarttojen
pohjalta



Aitolahden
historiallinen maankäyttö
1953 peruskartan
pohjalta

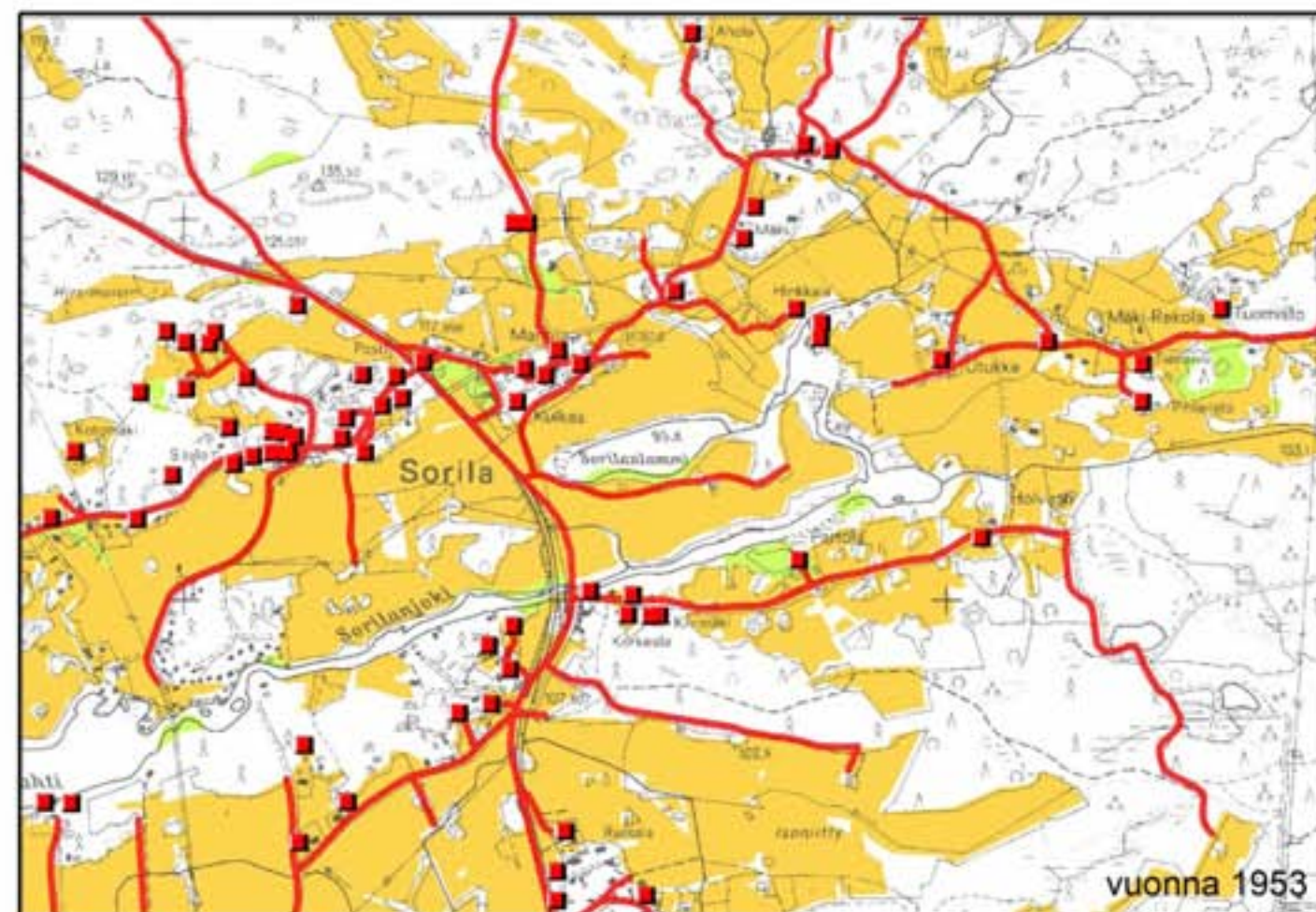
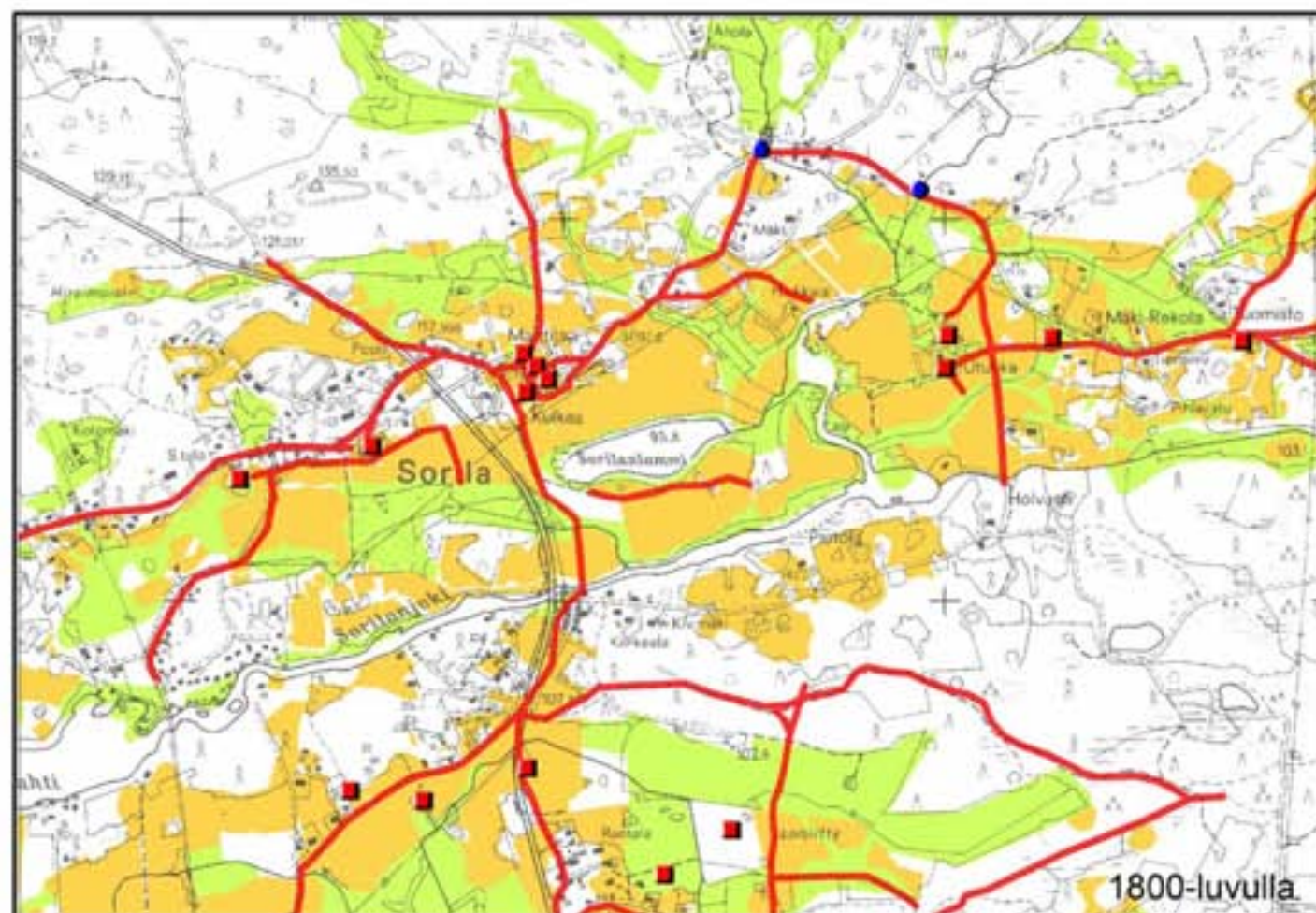
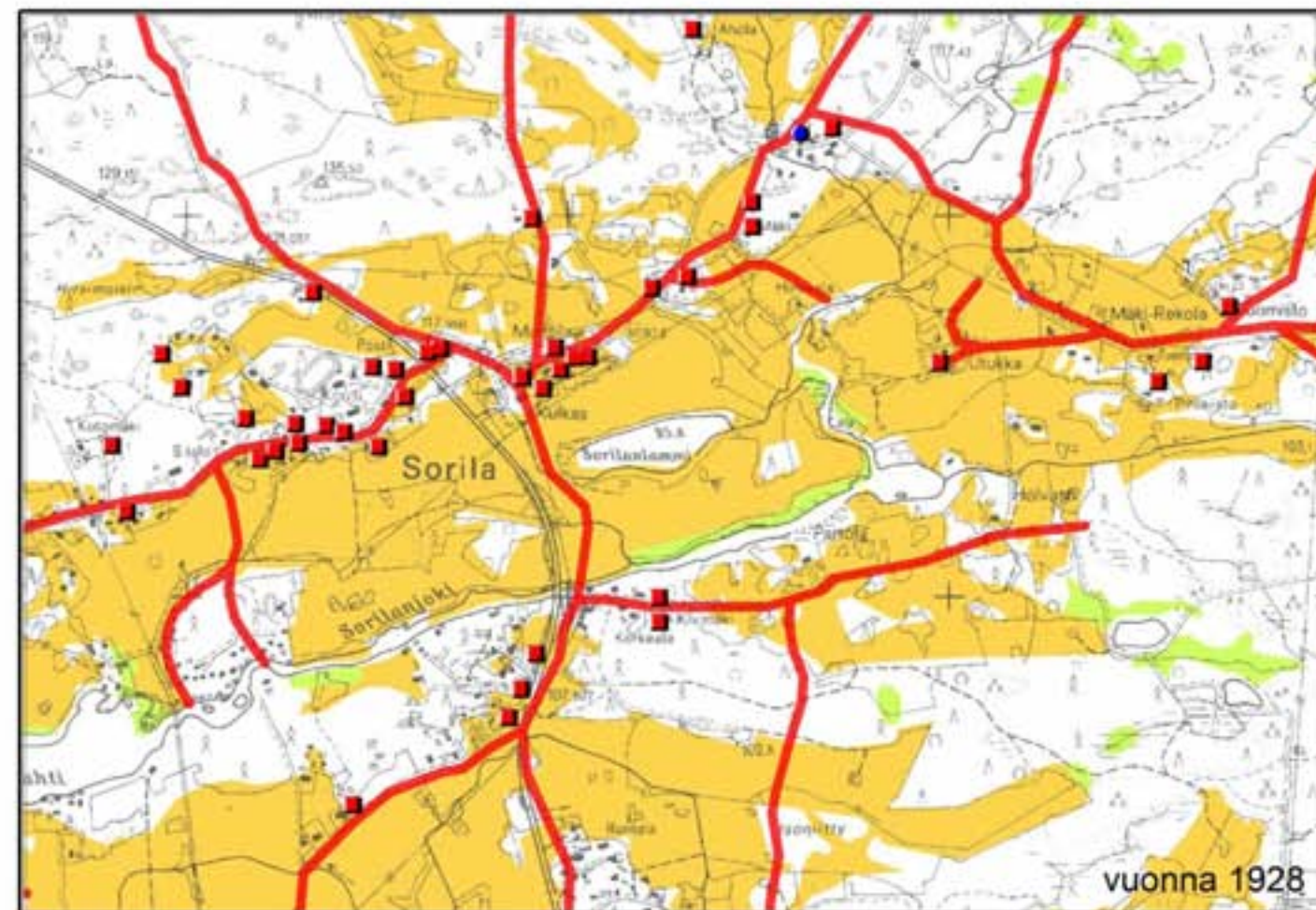
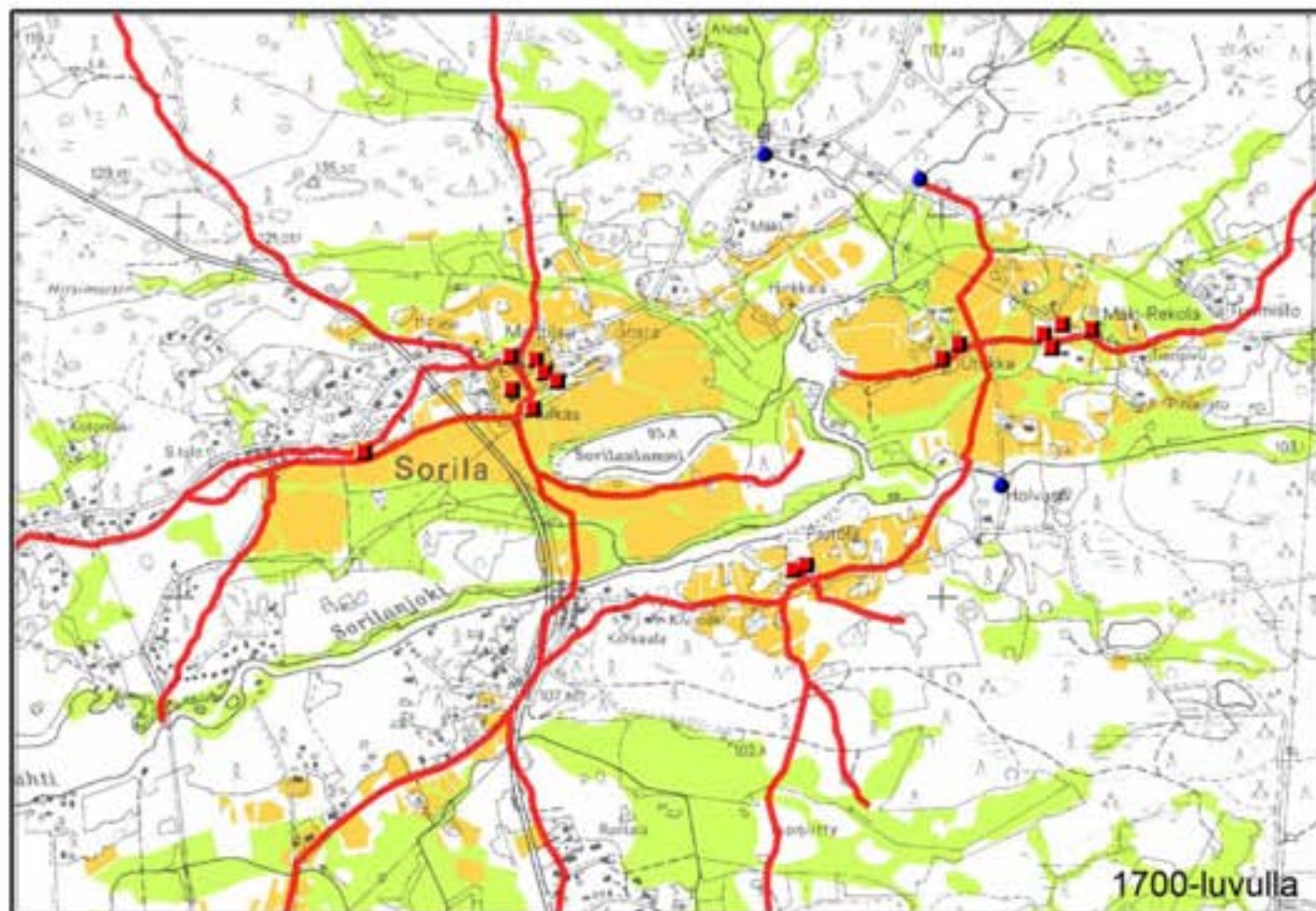




0 500 1000 m

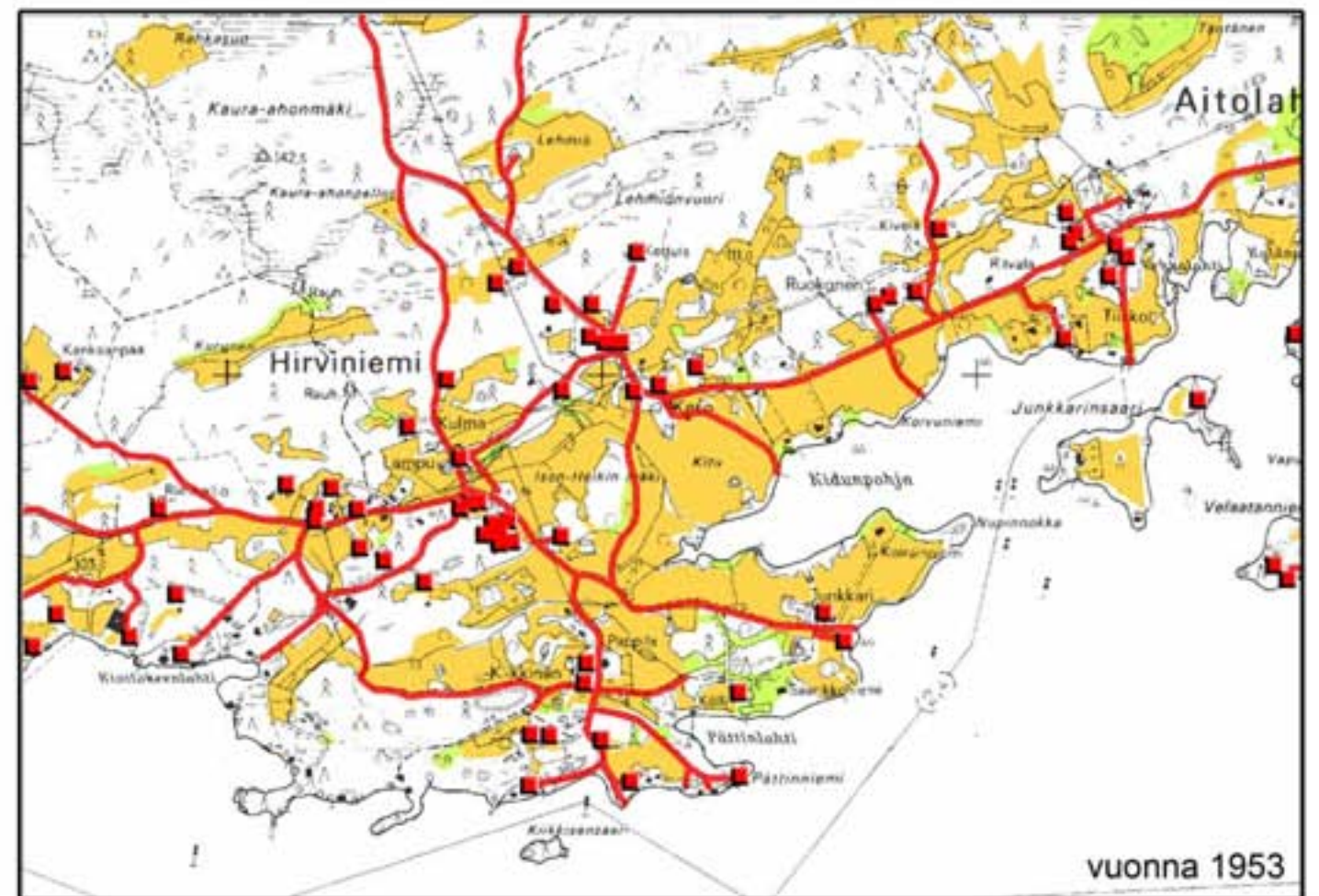
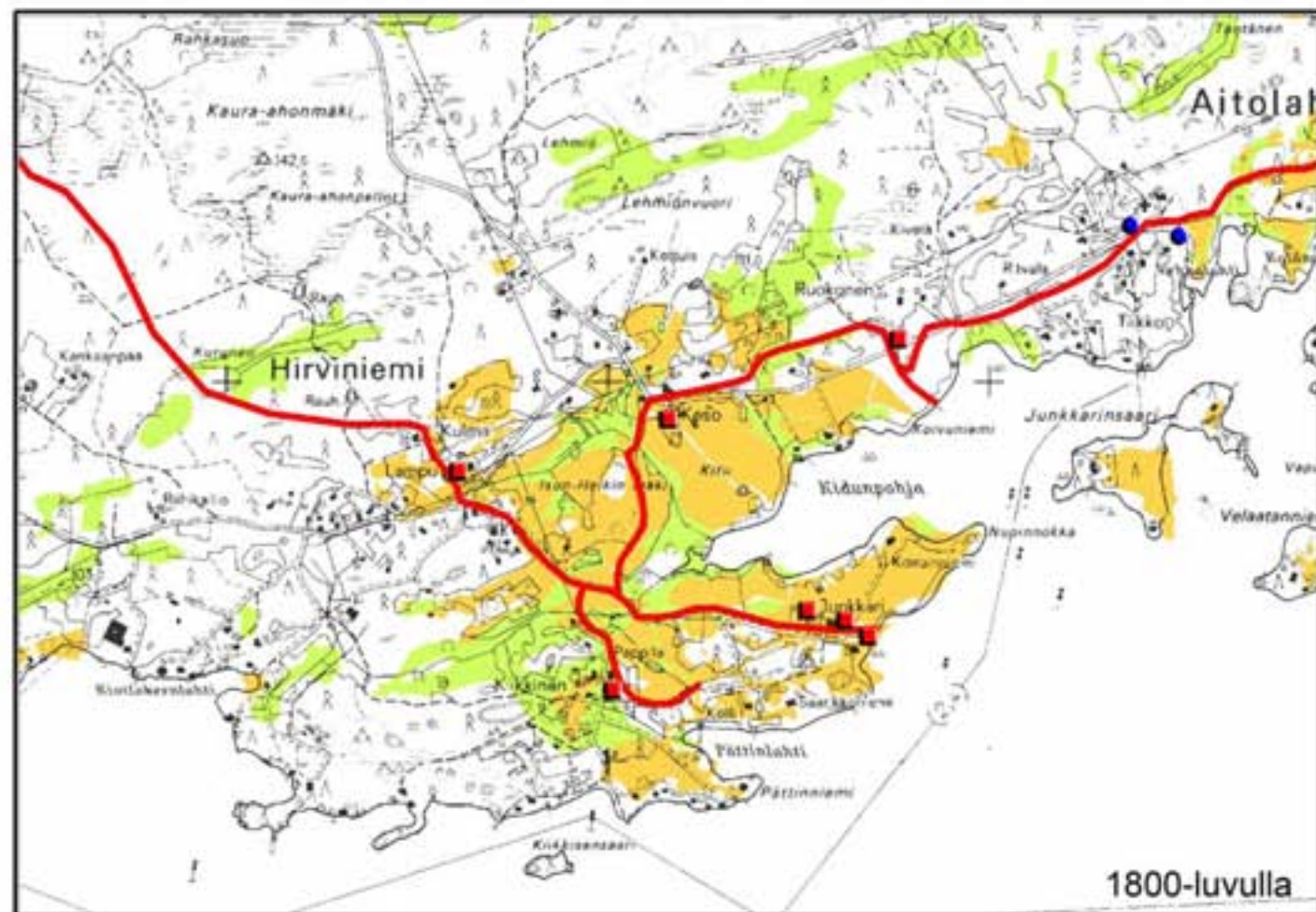
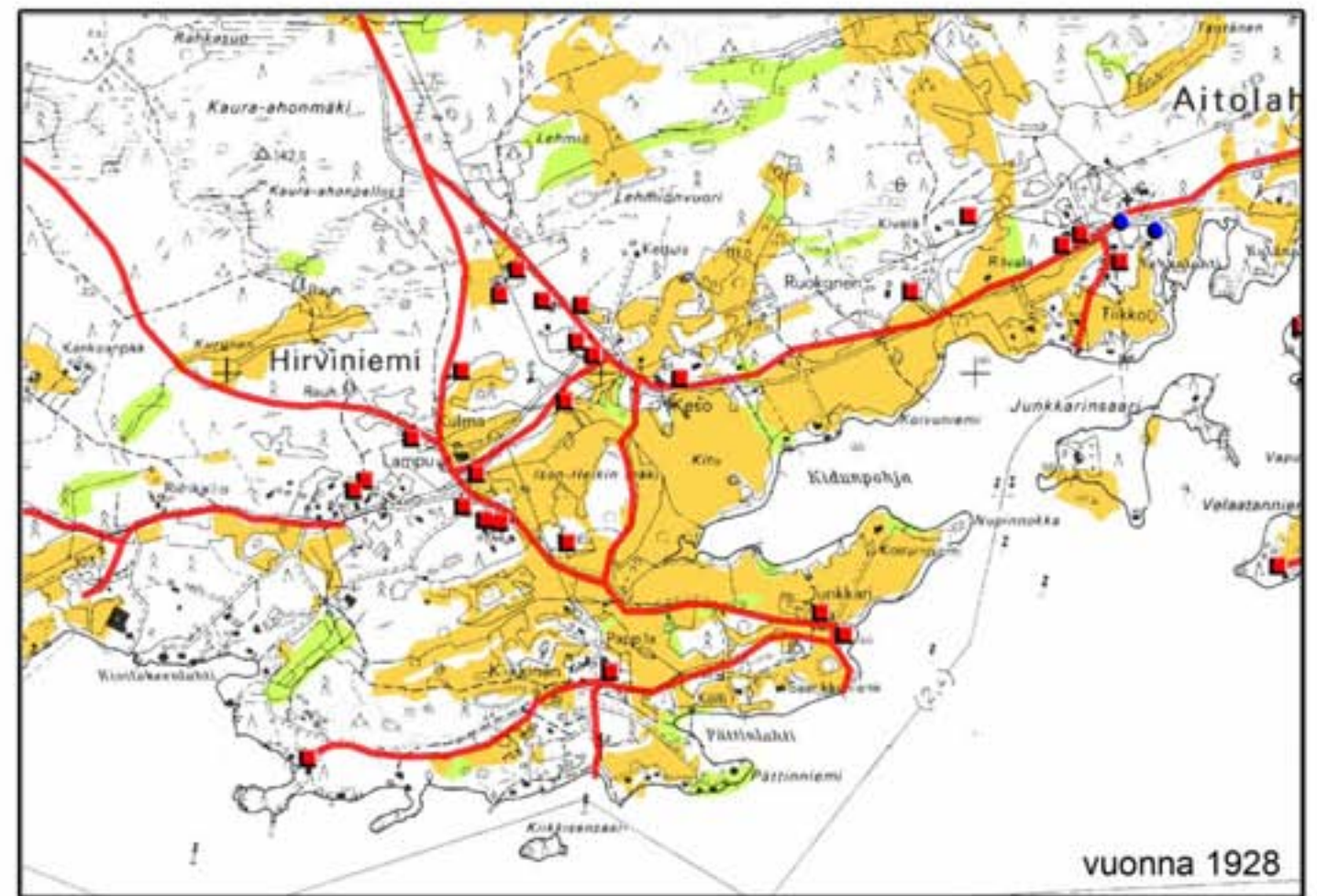
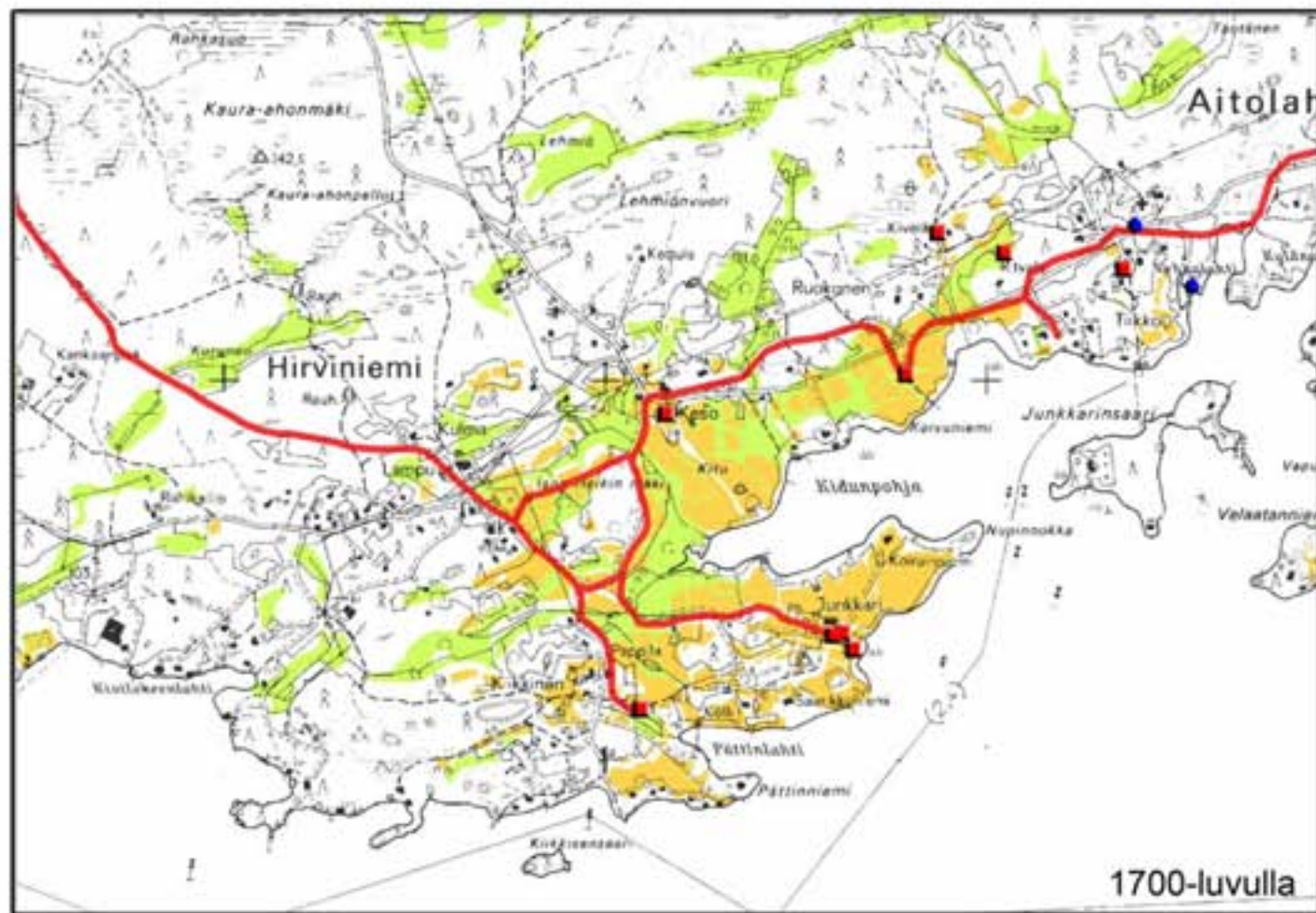
■ asuinpaikka ■ pelto — tie

● mylly ■ niitty



0 500 1000 m

■ asuinpaikka ■ pelto
● mylly ■ niitty — tie



0 500 1000 m

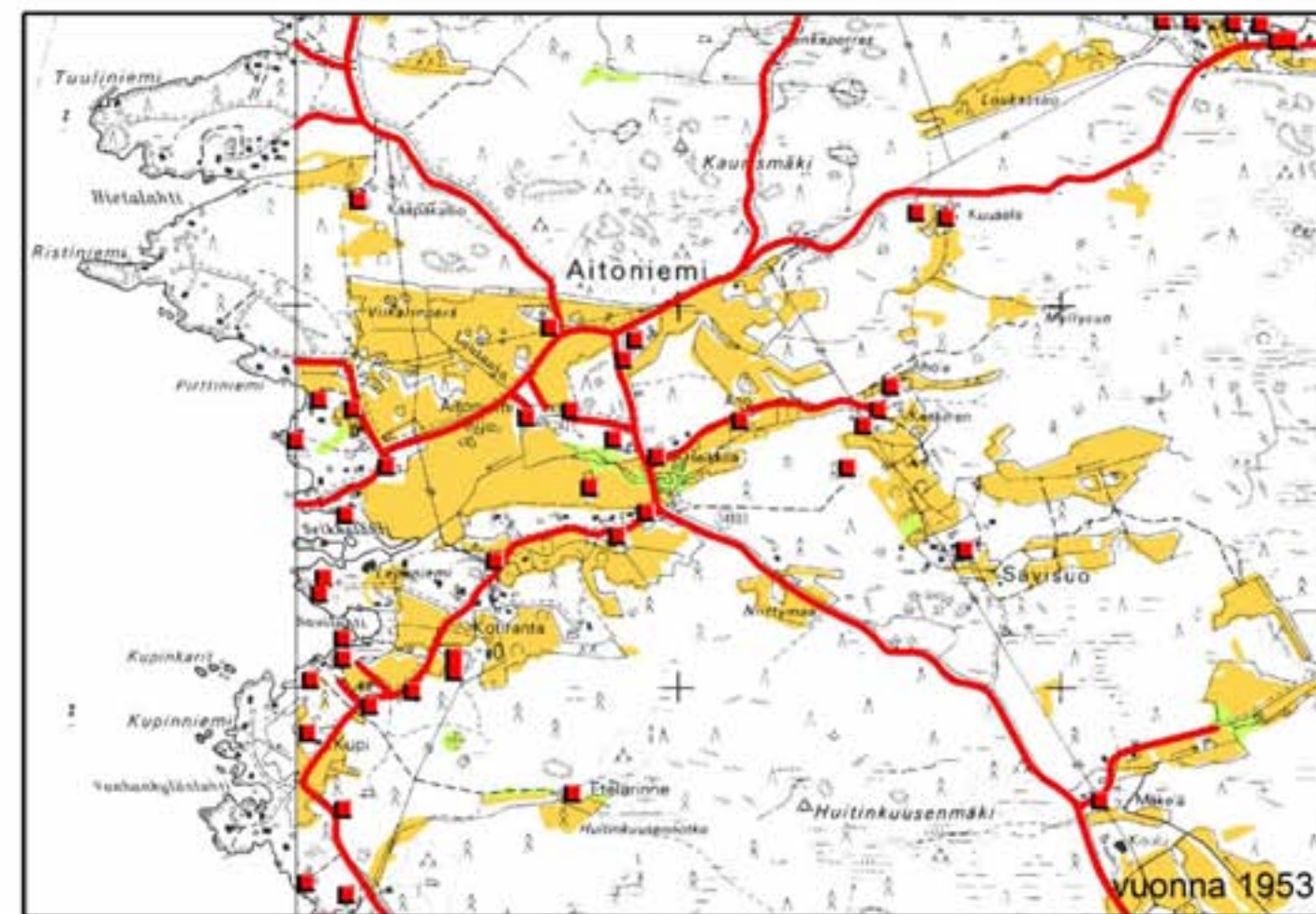
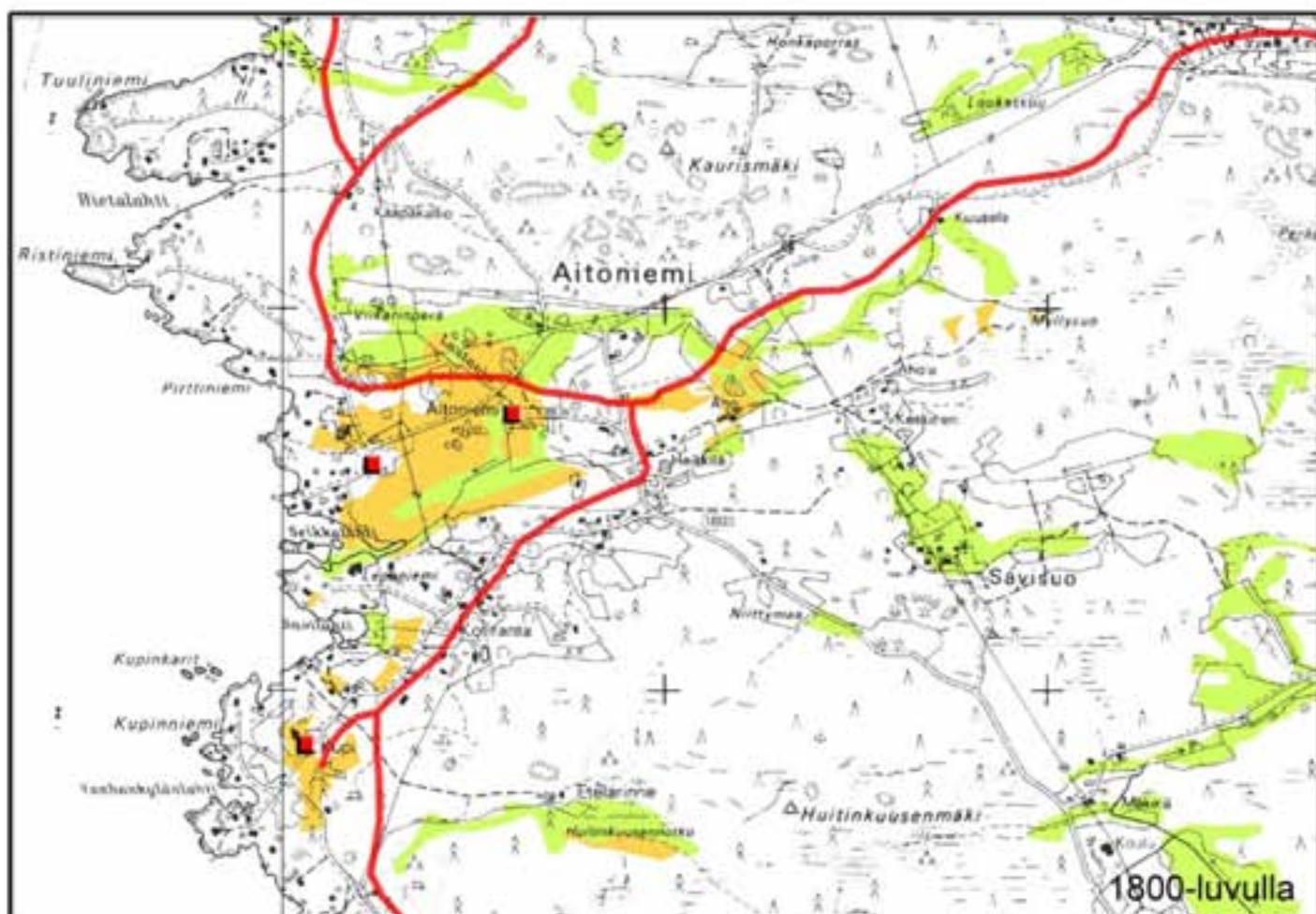
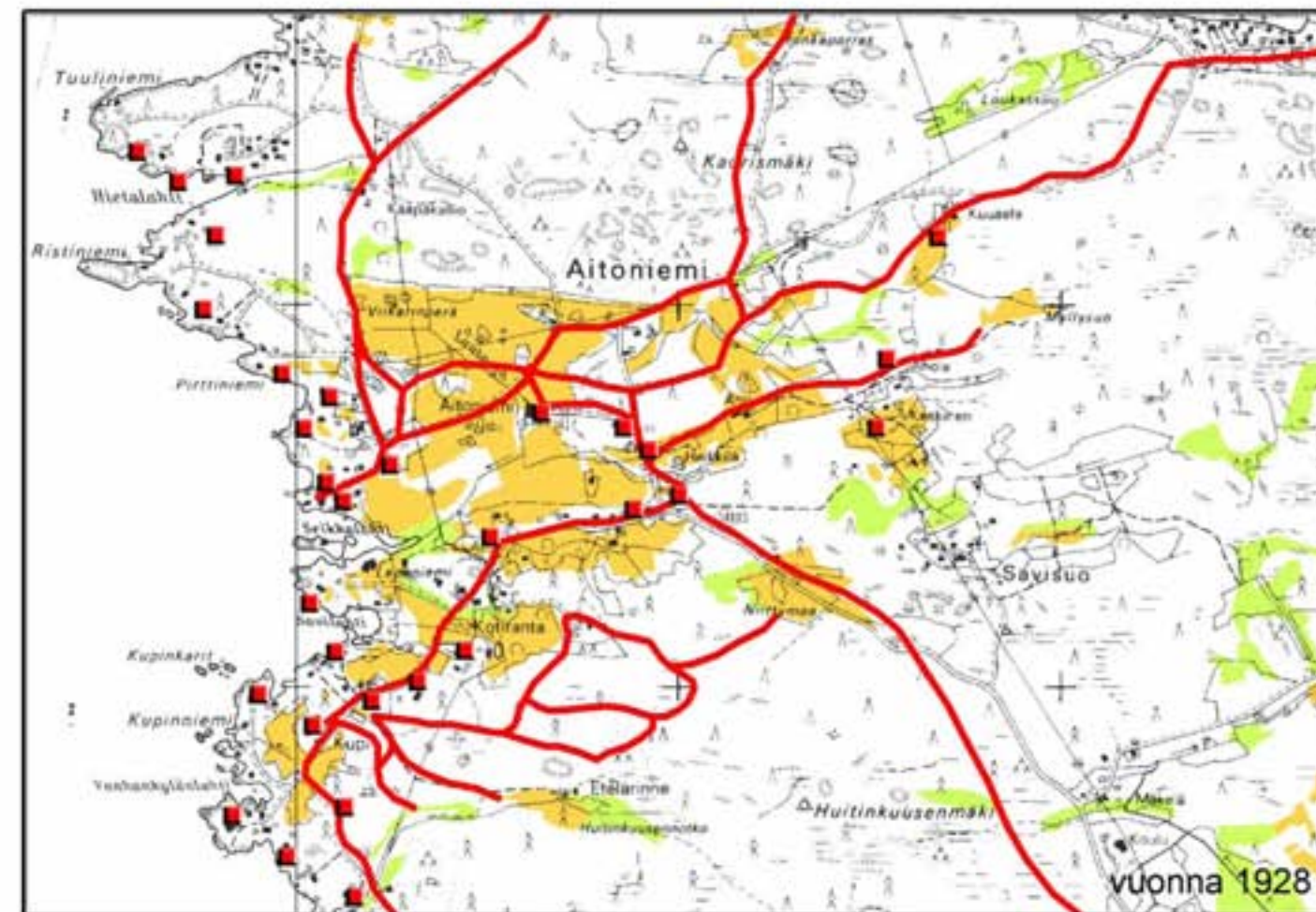
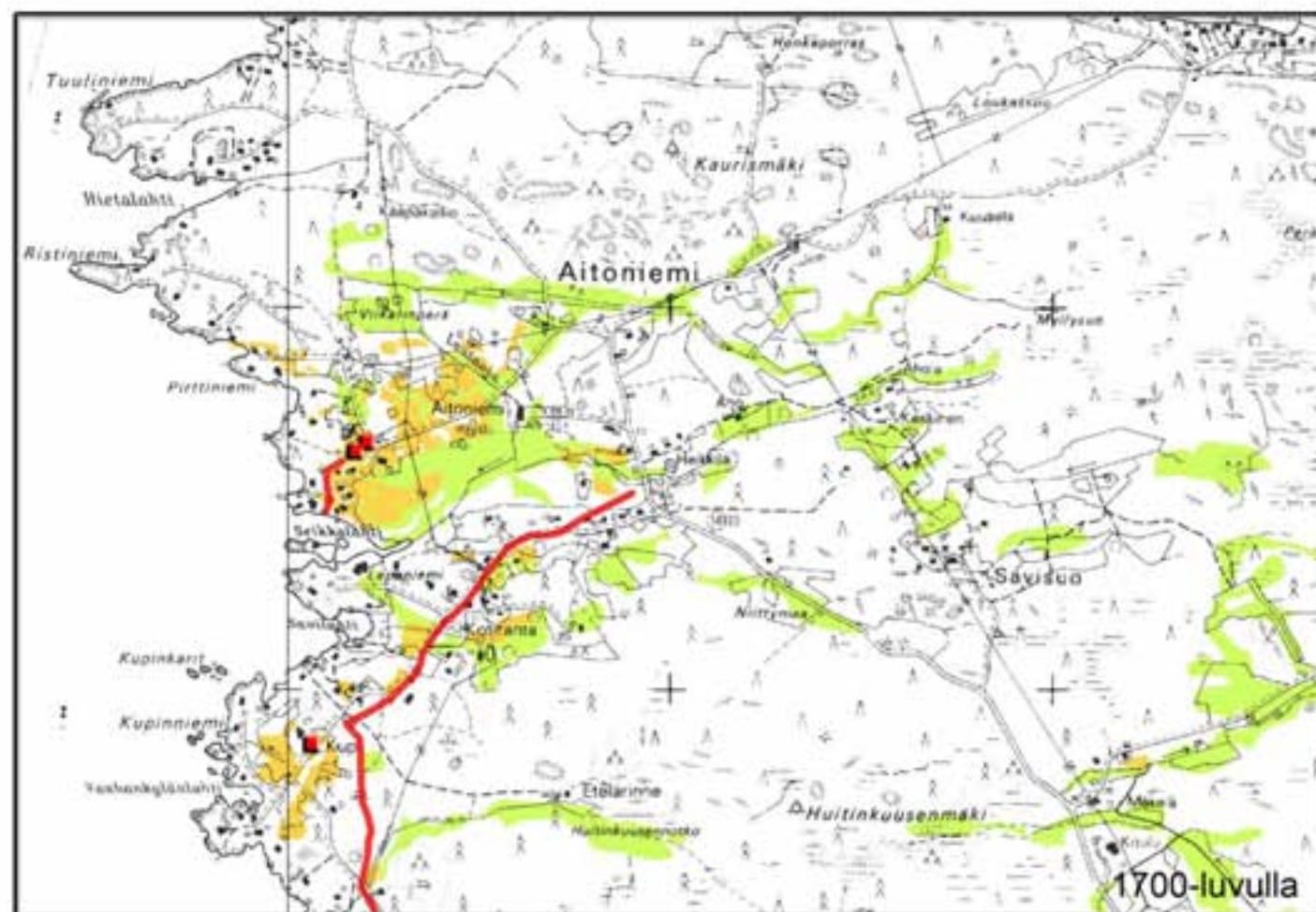
Tampereen kaupunki Yhdyskuntapalvelut
Suunnittelupalvelut 9.5.2006

■ asuinpaikka ■ pelto
● mylly ■ niitty

— tie

Kartta 8

Hirviniemen alueen maankäyttö



0 500 1000 m

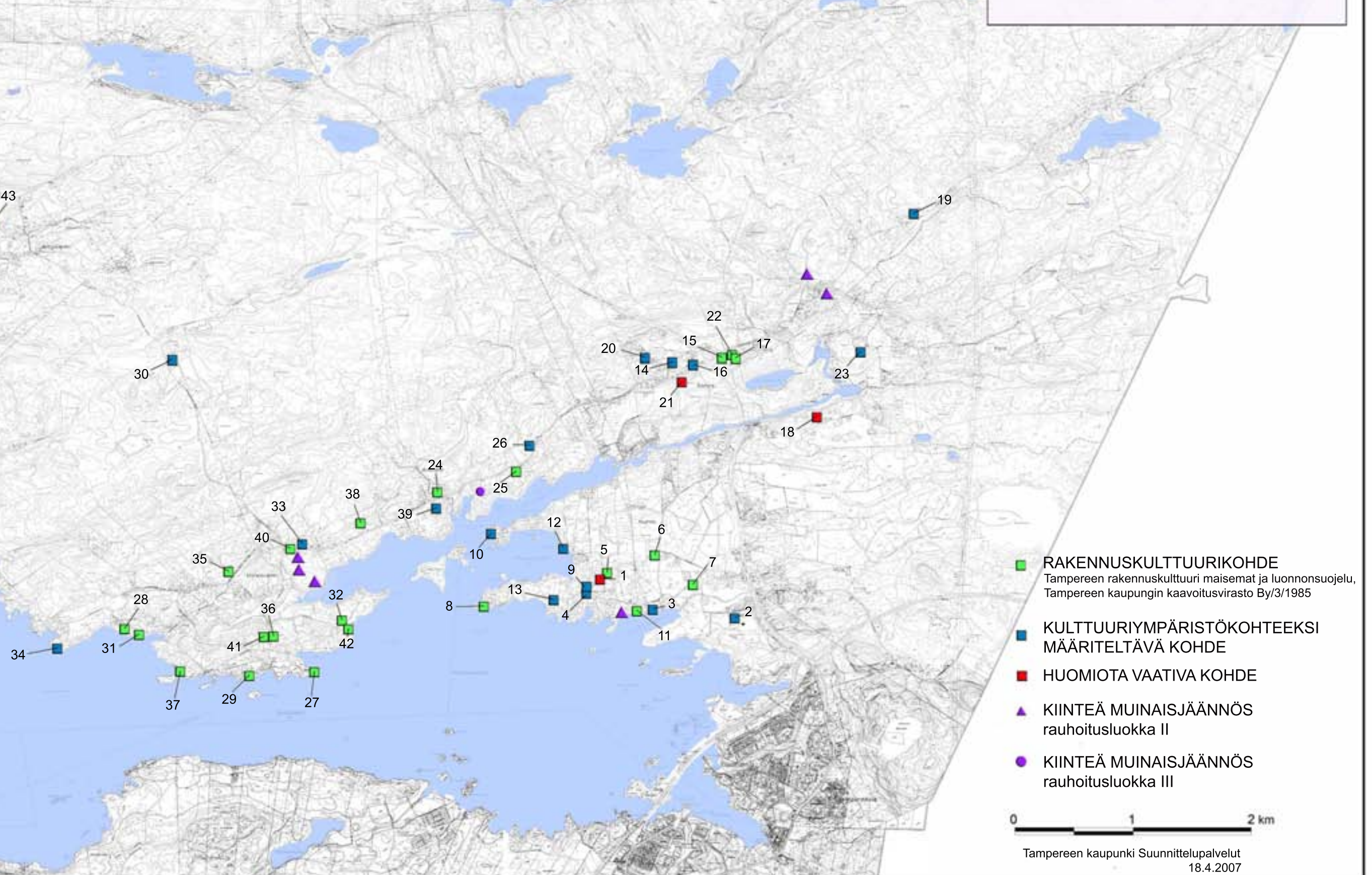
■ asuinpaikka
● mylly
■ pelto
■ niitty
— tie

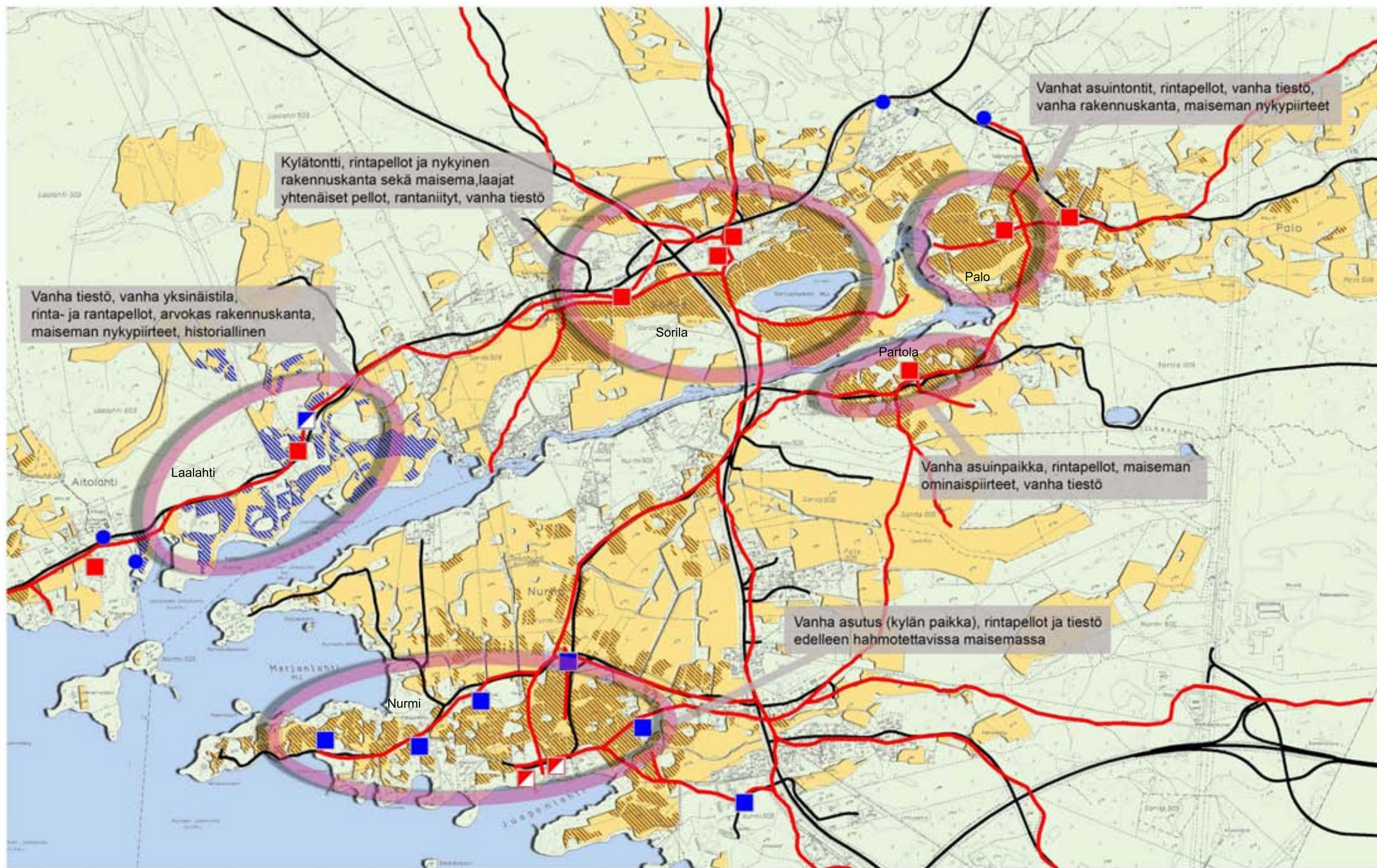
Tampereen kaupunki Yhdyskuntapalvelut
Suunnittelupalvelut 9.5.2006

Kartta 9

Aitoniemen alueen maankäyttö

Aitolahden kulttuuriympäristökohteet

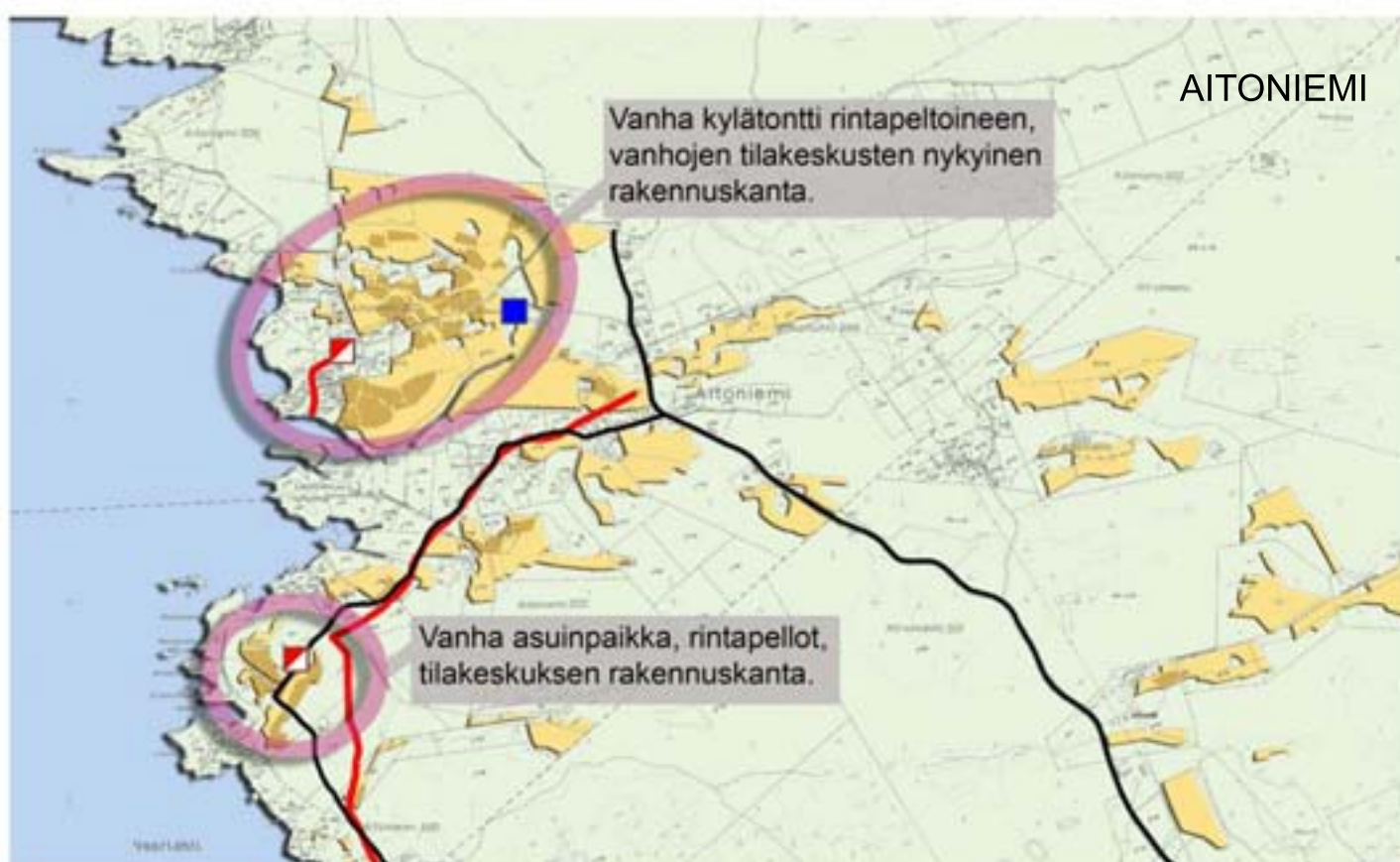




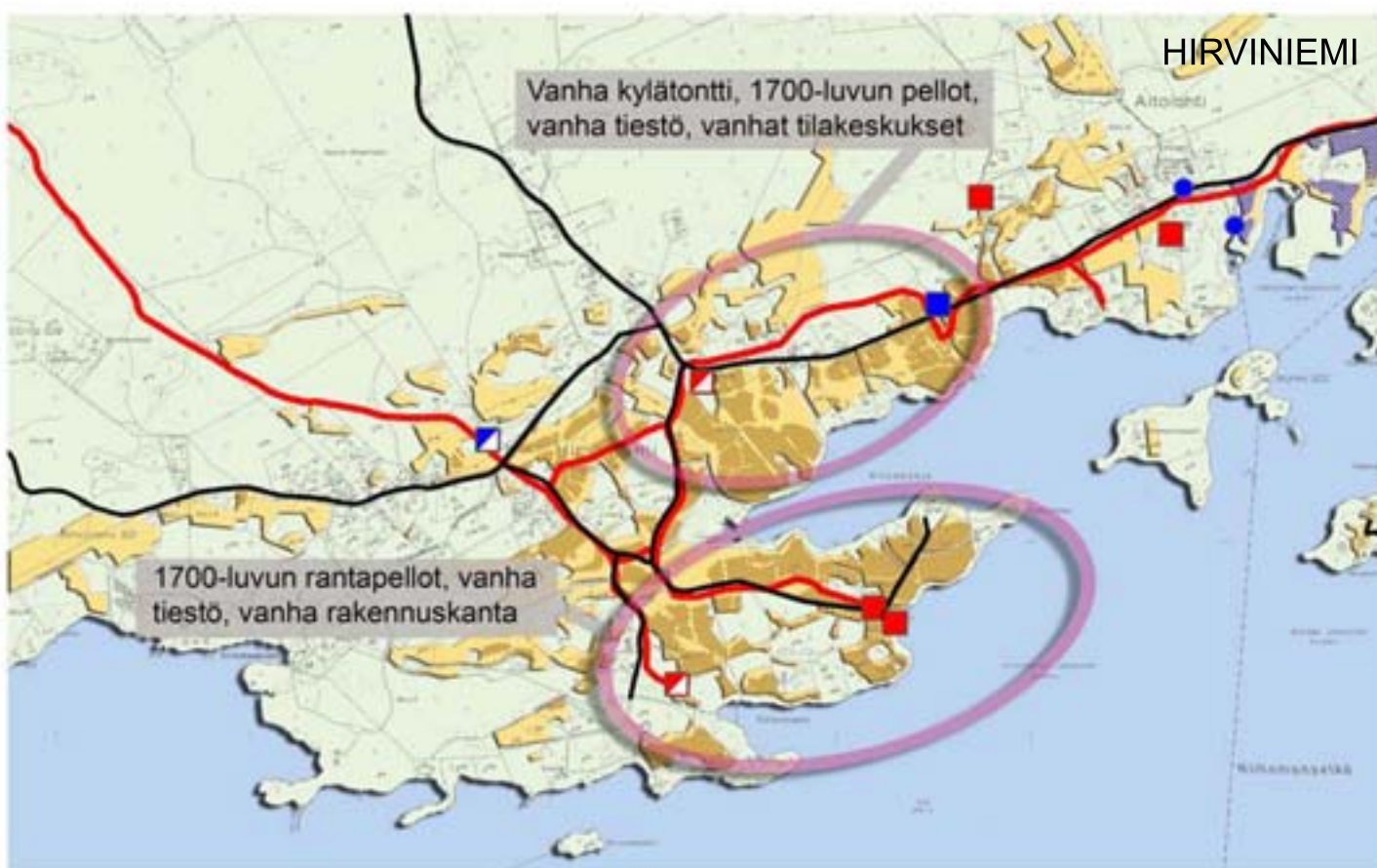
ARVOKKAAT ALUEKOKONAISUUDET Kartta 11 a

Tampereen kaupunki Suunnittelupalvelut
18.4.2007

AITONIEMI



HIRVINIEMI



peltoa v. 2006

peltoa jo 1700-luvulla

peltoa jo 1800-luvulla
(Laalahden alue)

asuinpaikka 1700-luvulta lähtien

asuinpaikka 1700-luvulta lähtien
nykyisin loma-asutokäytössä

asuinpaikka 1800-luvulta lähtien

asuinpaikka 1800-luvulta lähtien,
nykyisin loma-asutokäytössä

tie 1700-luvulla

nykyinen tie

myllyn paikka

ARVOKKAAT ALUEKOKONAISUUDET

Kartta 11 b



Terveystalo



Puukoulu



Kotikunnas



Tienhaara



Tiilipirtti



Korpi

Marttila

Kulkas



Sorinrinne
(Peukunen)



Aitolahden kunnantalo

Vapriikin kuva-arkisto,
Jussi Kangas 12.11.1947



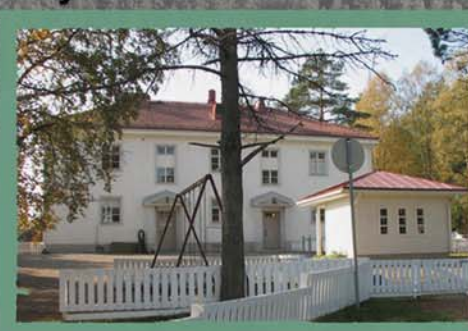
Peukunen



Karjanhoitokoulu



Sorinrinne



Päiväkotä

SORILAN KYLÄKESKUS, kartta 12, 24.4.07 IK